

תורת חיים

הלכות פסח

ממורנו הגאון הרב מצליח חי מאזוז שליט"א

הלכות מעשיות ואקטואליות

אדר תשפ"ג

עורכים: הרב אביחי סעדון, הרב שלמה נחום.

ביקורת: הרה"ג רבי יצחק מאזוז

מהדורת ביקורת

הערות והארות יתקבלו בברכה

a025606532@gmail.com

ניתן להשיג את ספרי הרב בכל רחבי הארץ בטל':

052-7108693

תוכן הענינים:

סימן א' - הלכות חודש ניסן וחג הפסח.....א

ברכת האילנות על אילן שניטע בשביעית. בתי מלון בפסח. כניסה למקום המכור לגוי. לישת "בסיסה" בשבת. אופן הכנת החרוסת. חמץ של עובדת זרה. קידוש במקום סעודה בפסח. מכירת חמץ בטלפון או באינט'

סימן ב'.....יד

הקפדה על מצה שמורה. עבודת יד או מכונה. ברירת האורז קודם הפסח. הנאה מקטניות לאדם שנוהג בהן איסור. כשרות לאורז. הכשרת מיחם שהניחו על גביו חמץ. כשרות למאכלי בעלי חיים. הכשר לתרופות. אכילה פחות מכזית. שיעור כזית במצת מכונה וכיצד משערים. הכשר לחומרי ניקוי ואיפור. לסמוך על מכירת החמץ.

סימן ג' - הלכות בדיקת חמץ ומוצרי מזון הכשרים לפסח.....כה

מנהג פתיית הלחם בבדיקת חמץ. שיעור הזמן והאופן שצריך לבדוק. בדיקת ארונות מטבח. ניקיון החצר לפסח. המתארחים בבתי קרוביהם או בבית מלון - בדיקה לבית שאין גרים בו בפסח. אם שייך "בל תשחית" בשריפת אריזות חמץ בערב פסח. למכור לגוי חמץ בעין. כשרות לפסח על תרופות, משחת שיניים, איפור וחומרי ניקיון. מוצר בהכשר הבד"ץ לימות השנה ובהכשר רבנות לפסח. עוגיות פפושדו.

סימן ד' - הלכות הגעלת והכשר כלים לפסח.....לו

הראוי לנהוג בכלי החמץ. הכשר רשת צלייה. הכשר כלי שהשתמשו בו לחמץ פעם אחת, ובכל השנה במאכלים הכשרים לפסח. הכשר השיש והכיור, מיחם, תנור, כיריים, כיריים קרמיות ואינדוקציה. סדר ההגעלה הלכה למעשה.

סימן ה'.....מה

ברכת קציצות עם קמח מצה ומצה מבושלת. מצות מבושלות, וסעודה שלישית בשבת ערב פסח. ליל הסדר במשפחה מורחבת. דין האיטר בהסיבה. הכנת החרוסת. כמות החרוסת על המרור. כיצד כורכים בכורך. אשה העסוקה בצרכי הבית, חיובה בקריאת ההגדה.

סימן ו' - הלכות ערב חג הפסח.....נה

מלאכה קודם ואחר חצות. גדר המלאכות האסורות. מלאכת הדיוט בתשלום. קנייה ומכירה אחר חצות. מלאכה ע"י גוי. כיבוס במכונה, תספורת הראש, גילוח הזקן, גזיזת צפרניים, צחצוח נעליים וגיהוץ בגדים.

סימן ז' - הלכות תענית בכורות ואכילת מצה בערב פסח.....סב

חילוקי דין בכור לענין פדיון ונחלה ותענית בכורות. בכור קטן. קבלת התענית בתענית בכורות. אכילת איסטניס בערב פסח שחל בשבת. דיני סיום מסכת. איסור אכילת מצה בערב פסח. אכילת מצת מכונה בערב פסח. הטעם שמקילים באכילת מצת מכונה בפסח. מצה שאינה שמורה משעת קצירה. אכילת מצות שנילושו "לא לשם מצת מצוה". עוגיות "פפושדו" בפסח.

סימן ח' - הלכות בדיקת חמץ.....ע

גדר חיוב בדיקת חמץ. טעם החומרא בחמץ יותר משאר איסורים. זמן ברכת "שהחיינו" על בדיקת חמץ. האיסור לדבר בזמן הבדיקה. מנהגים בזמן הבדיקה. זמן משך הבדיקה וביעור החמץ. בדיקה ע"י פנס. דין בדיקת ארונות המטבח והמקרר. להשאיר עוף שאינו "כשר לפסח" בתוך המקרר אחר זמן הבדיקה. שימוש במשאית לחם בימי הפסח.

סימן ט' - הלכות הסיבה וארבע כוסות.....עח

דין חיוב ההסיבה בליל הסדר. פירוש רש"י ורשב"ם בדין הסיבה על צד ימין. על איזה צד יסב איטר. איטר שטעה והיסב על צד אחר. אדם רגיל שטעה והיסב על צד ימין. "אין מסיחין בשעת הסעודה". דין "כורך" בליל הסדר. הפסק בדיבור גם בכזית של האפיקומן. שתיית ארבע הכוסות ביין ממש. מי שאינו יכול לשותות יין בכל ארבעת הכוסות.

הלכות חודש ניסן וחג הפסח

נושאי השיעור:

ברכת האילנות על אילן שניטע בשביעית. בתי מלון בפסח. כניסה למקום המכור לגוי. לישת "בסיסה" בשבת. אופן הכנת החרוסת. חמץ של עובדת זרה. קידוש במקום סעודה בפסח. מכירת חמץ בטלפון או ברשת.

ברכת האילנות על אילן שניטע בשביעית

1א. שאלה: מקומות בערים החילוניות שאין בקירבת מקום אילנות של פירות, ואנשי בית הכנסת נאלצים ללכת מרחק רב מאד על מנת לברך את ברכת האילנות. ובשנה האחרונה (שנת השמיטה) הביאו לאחד הבנינים הסמוכים אילנות של פירות ונטעו אותם בחצר יחד עם החול שבעציץ שלהם, האם אפשר לברך עליהם ברכת האילנות?

תשובת הרב: אילן שניטע בשנת השמיטה, בין במזיד בין בשוגג, צריך לעקור (רמב"ם פ"א מהלכות שמטה הי"ב).

ואף אם האילן ניטע בימים הסמוכים לשנת השמיטה צריך לעקור, שאף על פי שלא עברו עבירה כי האילן ניטע קודם שנת השמיטה, אבל מונים שנות הערלה משנת השמיטה, ויבואו לחשוך את האדם שנטע את האילן בשנת השמיטה, ולכן הצריכוהו חכמים לעקור גם אילן כזה.

ולפי זה שצריך לעקור אילן שניטע בשנת השמיטה, נשאלת השאלה האם מותר לברך עליו ברכת האילנות. בנידון שלנו הביאו את האילן מהמשתלה עם החול שבעציץ כדי שהאילן הזה ייקלט באופן בטוח (שלא יקרה מה שקורה לאילנות שמעבירים אותם ממקום למקום, שהם צריכים להיקלט ויש להם "קשיי קליטה"), ולכן מביאים את האילן יחד עם החול שלו בעציץ, חופרים גומא במקום החדש ומניחים את האילן בתוכה יחד עם החול.

באופן כזה יש קולא במסכת ערלה (פ"א מ"ג): אילן שנעקר והסלע עמו (כלומר עם החול הדבוק בשרשים של האילן), אם יכול האילן לחיות (עם החול הדבוק בו בלבד, ללא חיבור לקרקע), אין צריך לחזור ולמנות שנות ערלה מתחלה.

¹ השיעור נמסר בשנת תשפ"ב.

לפי זה דנו האחרונים מה הדין לגבי שנת שמיטה, האם מותר להעביר אילן עם החול שמסביבו (באופן שיכול לחיות עם העפר), ולחפור גומא במקום אחר ולהניח אותו. יש בזה מחלוקת הרי"מ טיקוניצ'סקי (בספר השמיטה פ"ג ס"ו) והחזון איש (כ"כ בשמו הרב פלס והגר"ח"ז גרוסברג), האם מקילים כהלכות ערלה ומחשיבים את זה כהמשך ולא כנטיעה חדשה. או שדוקא בערלה אפשר להקל, אבל לגבי שמיטה מחשיבים את זה כנטיעה חדשה ואסור ליטוע בשנת השמיטה.

בחזון עובדיה שביעית (עמ' קל) שנדפס אחר פטירת הרב זצ"ל, הובא להקל בזה. והרב שניאור זלמן רווח בספרו "שביית השדה" נוטה בזה להחמיר, משום שבשעה שמעביר את האילן לקרקע החדשה יש בזה תוספת השבחה (ולא גרע מלאברוי).

מרן ראש הישיבה שליט"א בספרו שו"ת בית נאמן (ח"א חיו"ד סי' כ"ז) הזכיר שיש מחלוקת בזה, וצירף דעות המקילים כדי להתיר בענין אחר.

ובנידון שלנו כיון שיש מתירים לכתחלה, על כל פנים בדיעבד בודאי שאין חיוב לעקור. ולכן אפשר לברך על אילנות אלו ברכת האילנות (וכעין מ"ש המשנ"ב סי' שיח סק"ב).

ועדיין יש לדון באילן שנטעוהו ללא חול כלל (פעמים רבות כאשר מגביהים את האילן מתוך העציץ, החול נופל ומתפור, ומה יעזור שיחזור ויניח עפר סביב העץ).

בשאלה זו נשאל מרן ראש הישיבה שליט"א בספרו ה' נסי (ח"ב חלק השו"ת סימן ג'), וכתב על דברי הרמב"ם (פ"א מהלכות שמיטה הי"ב) שהנוטע בשביעית יעקור, מפני שישראל חשודים על השביעית, אם תאמר בשוגג יקיים יאמר המזיד שוגג הייתי. ושוגג היינו שיודע איסור שביעית אלא ששכח שביעית או שכח איסור נטיעה וכדומה. אבל החילוניים אפילו ידיעת בית רבו אין להם, ובנוסף בזמננו אם ירצה להזיד יוכל לתת הרשאה לרבנות למכור בהיתר מכירה.

והטעם העיקרי, שאף על פי שצריך לעקור את האילם הנטוע בשביעית, מכל מקום פירותיו לא נאסרו, שלא נאסרו אלא ספיחין בירקות ותו לא. [וכן כתב מהר"י קורקוס (פ"ד הט"ו) וז"ל: וכבר נתבאר (ספ"ג) שאף על פי שהדין נותן לעקור, אם עבר ולא עקר הפירות מותרים. והובא בכסף משנה שם, וגם לדעת הראב"ד שם, מכל מקום מודה דמקומות דרבנן מותר]. ושביעית בזמן הזה דרבנן, ויש להקל על כל פנים בעת הצורך.

צירוף נוסף כתב הרב להקל בזה. כידוע הרבנות הראשית עושה היתר מכירה, ולא רק לאלה שנתנו הרשאה אלא עושה לכולם, והפוסקים כתבו כעין זה לגבי מכירת חמץ.

לגבי מכירת חמץ הרב שדי חמד (חלק ח' מערכת חמץ ומצה סי' ט אות ב עמוד שסז) והרב כף החיים (סי' תמח אות טט) הביאו פוסקים שכתבו שרוב העיר יכול לבצע מכירת חמץ עבור כל תושבי העיר וגם עבור

מי ששכח, מפני ש"זכין לאדם שלא בפניו", ולכן עושים להם זכות, ולמרות שלא מינו את הרב לשליח בעבור זה. אמנם בשדי חמד ובכף החיים שם הביאו שיש פוסקים שחולקים על זה ואומרים שזה לא מועיל, אבל על כל פנים יש כאן סברא נוספת להקל.

לסיכום: אילן שבשנת השמיטה הועבר ממקום למקום עם הקרקע שסביב שרשיו, רשאים לברך עליו ברכת האילנות. מפני שיש שמתירים לכתחלה ליטוע את האילן כך, ועל כל פנים בדיעבד אפשר לברך עליו ברכת האילנות.

(וגם אם נטעו את האילן ללא העפר שסביב שרשיו, גם בזה מרן ראש הישיבה שליט"א כתב כמה נימוקים להקל, וחלקם הזכרנו, שייתכן שחז"ל גזרו דוקא על השוגג, אבל אלו שאינם יודעים מצות שמיטה כלל בזה לא ציוו חז"ל לעקור. וגם אם ציוו לעקור, מכל מקום איסור הנאה לא אסרו אלא בירקות שאסרו בהם איסור ספיחין, אבל בפירות האילן לא מצינו שאסרו (כך מבואר בדברי מהר"י קורקוס פ"ד הט"ו). ובנוסף לכך יש את מי שאמר שהנטיעה דרבנן, ושביעית בזמן הזה דרבנן. עוד הזכרנו את היתר המכירה שהרבנות עושה ומזכה לאותם אלה שאינם עושים.

ולכן אם אין אילנות אחרים באזור חוץ מהאילנות הללו, מותר מעיקר הדין לברך ברכת האילנות עליהם ואין בזה חשש איסור ברכה לבטלה.

בתי מלון בפסח

ב. שאלה: אדם דתי שאשתו החלה בתקופה האחרונה להתחזק בשמירת מצוות, וחושש לסמוך עליה בנקיונות הבית לפסח. האם יש בעיה למכור את הבית לגוי וליסוע לבית מלון למשך כל ימות חג הפסח? **תשובת הרב:** אין שום איסור.

שאמנם לכתחילה אנחנו אומרים לא ללכת לבתי מלון לחג הפסח, כי אין כמו בבית מבחינת ההקפדות של הכשרות. כל דבר שהוא ציבורי ונעשה במקום גדול, קשה להשגיח על כל פרט ופרט, גם אם היא תהיה ההשגחה המעולה ביותר.

אבל כאן זה פתרון נפלא. סביר להניח שבמלון יהיה לו הרבה יותר קל לשמור על הכשרות מאשר בבית, ולכן זו הצעה מעולה.

עם זאת, חשוב להזכיר כאן הלכה בנוגע לשאלה הזו. אדם שיוצא מביתו בערב פסח והולך למלון, מוכר את כל הבית לגוי, עדיין אינו נפטר ממצות בדיקת חמץ. יש על כל יהודי מצוה לבדוק את החמץ, ולכן גם עליו לבדוק את החמץ.

מהיכן למדנו שחובה על כל אדם לקיים בדיקת חמץ גם אם מוכר את כל הבית לגוי? לומדים את זה מדברי מרן בשולחן ערוך (סי' תל"ו ס"ג): ישראל היוצא מבית גוי תוך שלשים יום ונכנס בבית אחר בעיר זו, או

הולך לעיר אחרת, אינו צריך לבער בית הגוי, שהרי יקיים מצות ביעור באותו בית אחר. אבל אם הוא מפרש או יוצא בשיירה ולא יכנס בפסח בבית, יש מי שאומר שחל עליו חובת הביעור כיון שהוא תוך ל' יום, וצריך לבער בית הגוי שהוא יוצא ממנו כדי לקיים מצות ביעור.

כלומר לגבי יהודי ששכר דירה מגוי, וכגון שיהודי גר באמריקה ושכר שם דירה מהגוי, ולקראת פסח הוא עולה להתגורר בארץ ישראל, כאן יש לו דירה חדשה, אליה הוא נכנס בערב פסח וחוגג שם את הפסח. היהודי הזה יודע שכאשר הוא יצא מהדירה שם, הגוי ייכנס לדירה הזו ויאכל שם חמץ, וכתב מרן שעליו לעשות בדיקת חמץ קודם שיוצא מהבית שלו בחוץ לארץ.

לכאורה מה הסכרה בזה, והרי הוא בכל אופן מחזיר את הדירה לגוי לפני פסח, אז מדוע עליו לבדוק אותה? מרן בבית יוסף כתב שהסיבה לכך היא מפני שיש עליו עכשיו מצות בדיקת חמץ, והיות שהוא יגיע לארץ ונכנס לדירה נקיה, היכן יקיים מצות בדיקת חמץ? והרי הוא כאילו מפקיע מעליו מצות בדיקת חמץ. ולכן עליו לבדוק את החמץ בדירה שלו בחוץ לארץ. אף על פי שיודע שתיכף לאחר שיצא מהבית ייכנס הגוי לשם ויכניס חמץ, על כל פנים יש מצוה על כל יהודי ויהודי שהיה לו חמץ לעשות בדיקת חמץ לאור הנר.

אבל אם הוא מגיע לארץ כמה ימים קודם פסח, ואוכל בדירה החדשה שלו בארץ ישראל חמץ, כך שהוא מתחייב לבדוק את החמץ בדירה החדשה, במקרה הזה מרן כתב שהוא פטור מבדיקת חמץ בדירה הישנה, מפני שמקיים מצות בדיקת חמץ בארץ וזה מספיק. מה שאמרנו שעליו לקיים בדיקת חמץ בחו"ל הוא דוקא כאשר הוא לא מקיים בדיקת חמץ בכלל.

לפי האמור, אדם שהולך לבית מלון למשך כל ימי החג, והוא משכיר את הדירה שלו כולה לגוי, אינו יכול להפקיע מעליו את מצות בדיקת חמץ, כי יש על כל יהודי מצוה של בדיקת חמץ. אם כן מה הרוויח היהודי הזה? הרי כל מה שעושה כן הוא כדי לא להתחייב במצות בדיקת חמץ, ואם נחייב אותו הוא לא הרוויח כלום.

הפתרון: כמו מה שכתב מרן ראש השיבה בספרו ה' נסי (ח"ב עמוד נ"ט), שיכול האדם למכור את כל הבית חוץ מחדר אחד, כמו "הול" או הכניסה לבית, ששם הוא ינקה ויערוך בדיקת חמץ, ואת כל יתר הבית ימכור לגוי.

ועל ידי כך הוא גם מקיים מצות בדיקת חמץ במקום שלא נמכר לגוי, וגם אינו צריך לבדוק את כל הבית כי הוא מכר אותו לגוי, ועל ידי כך אין בעיה כלל ללכת לבית המלון.

כניסה למקום המכור לגוי

חשוב להוסיף נקודה בהקשר לאמור. ישנם אנשים שמוכרים את כל הדירה או המחסן לגוי, ובאמצע חג הפסח הם נזכרים שיש להם משהו שהם צריכים בפסח באותו מקום שהם מכרו לגוי, האם מותר להם להיכנס לשם?

יש כמה סיבות מדוע לא להיכנס. כתב מרן בשלחן ערוך (סי' ת"מ ס"ב) שאם יש חמץ של גוי בתוך בית היהודי, עליו לעשות מחיצה גבוהה עשרה טפחים כדי שלא יבוא לאכול מהחמץ בטעות. קל וחומר במקרה שמוכר את המחסן והחמץ הוא שלו, אפילו שמכר אותו, יש חשש שמא אדם יאכל את החמץ הזה וצריך להתרחק מזה.

סיבה שנייה מדוע לא להיכנס לבית או למחסן, היא מפני שאם מכר את הדירה לגוי ברצינות, איך נכנס לשם בכלל בלי רשותו של בעל הבית?

תיקנו לכך פתרון. כותבים בשטר המכירה שהרבנות מוכרת את החמץ לגוי, שהגוי מרשה ליהודי להיכנס למקום שהשכיר אם יש לו צורך בזה. ולפי זה אם אדם נזכר בכלי או בגד או חפץ שיש לו בתוך המחסן, וכמובן שאותו חפץ הוא לא חמץ – מותר לו להיכנס ולקחת אותו.

עם זאת, מספר הגאון הגדול רבי חיים קנייבסקי זצ"ל שבילדותו, אביו, ה"סטייפלר", מכר לגוי מחסן שהיה להם, ובאמצע החג נזכרו שיש להם חפץ במחסן שהם צריכים אותו, ולא ידעו מה לעשות. אמר הסטייפלער לרבי חיים ללכת ל"דוד", כלומר לחזון איש. הלך רבי חיים לחזון איש ושאל אותו, ואמר לו החזון איש שאפשר להיכנס.

לאחר שנכנסו ויצאו, נזכרו ששכחו בפנים עוד חפץ, ושוב אמר לו אביו ללכת לשאול את החזון איש, אבל הפעם החזון איש הורה לא להיכנס. שאלו אותו מה ההבדל, מדוע בפעם הראשונה אמר שאפשר ועכשיו הוא אומר שאי אפשר?

השיב החזון איש שלפעמים אדם צריך לעבור דרך הבית של השכן מסיבה כלשהי, נפל לו כדור, בגד וכדומה, ואדם נותן להיכנס כדי לקחת את זה, אבל להיכנס פעם אחר פעם – דבר כזה אדם לא נותן. ולכן בפעם הראשונה, כשיש לאדם אונס גמור והוא חייב להיכנס כדי לקחת דבר מה מהמחסן שנמצא בו החמץ – יכול להיכנס. אבל אם זה פעם אחר פעם – אין להיכנס, כי זה הופך את מכירת החמץ לחוכא ואיטלולא.

בסיסה בשבת

ג. שאלה: אנחנו נוהגים לעשות "בסיסה" לביל ראש חודש ניסן, והשנה ראש חודש חל בשבת, האם מותר לעשות את הבסיסה או שיש בזה איסור משום לש?

תשובת הרב: קודם כל נסביר מה זה "בסיסה". זהו מאכל העשוי מחטים או שעורים קלויים, שטוחנים אותם. (זה נקרא "קמח קלי"). מערבבים אותו עם שמן וסוכר, ויש מוסיפים גם שומשום טחון, או גרעיני

שבת המצרי ועוד. ונוהגים יוצאי ג'רבא ודרום תוניסיה טריפולי ולוב ומקצת ערי מרוקו, שבלייל ראש חודש ניסן יושבים יחד כל בני המשפחה, ומערבבים את התערובת הזו על ידי מפתח ואומרים ברכות. ואומרים: "יא פתאח בלא מפתאח, יא עטאי בלא מנה, תרזקנה ותרזק מננה". תרגום הדברים: אתה, הקב"ה, הפותח בלא מפתח, הנותן ללא כל תגמול, תרעיף עלינו מטובך וניתן אנחנו ממנו לכל. מיד לאחר ששופכים את השמן לקמח, ומערבבים הכל ואומרים מה שצריך לומר, אוכלים את התערובת כולם יחד. עושים הכל ממש באותו הרגע, החל מהכנת המאכל ועד האכילה. הבסיסה הוא מאכל חשוב שמובא כבר בגמרא בברכות.

בחוץ לארץ הקפידו על המנהג הזה מאד, וגם מי שהיה מחוץ לאותה מדינה, היה חייב להגיע ולעשות ביחד את הבסיסה. היה להם אמונות תפלות שאם לא נמצאים כולם ביחד אז האדם לא משלים את שנתו. היום בארץ ההקפדות הללו ירדו ברוך ה', אבל בעבר זה היה דבר מאד "חמור". יש מסבירים שמנהג הבסיסה הוא זכר לעליית עזרא, שעלה מבבל בראש חודש ניסן וכמו שנראה מהפסוקים בעזרא (פרק ח')². ויש אומרים שזה לסימן טוב לראש חודש ניסן, ראשון הוא לכם לחדשי השנה.

השאלה היא האם מותר לעשות את המנהג הזה בלייל ראש חודש ניסן שחל בשבת או שיש בזה חשש מלאכת לש.

כתב על זה מרן הגאון רבי רחמים חי חויתה הכהן ע"ה בעל שו"ת שמחת כהן, וכך כתב גם מרן ראש הישיבה, שכיון שמבואר (בסימן שכ"א) שלדעת הרי"ף, הרמב"ם והרא"ש בקמח קלי אינו חייב אם נותן משקה אלא עד שיגבל.

² משפחת מאזוז לא נוהגים לעשות את מנהג הבסיסה, יש שהסבירו את זה במשמעות השם של המשפחה. כי יש במילת מאזוז משמעות לאיחור, ואת הפסוק יורה ומלקוש, מתרגמים בחו"ל דרי ומאזוזי. ואומרים שבני ג'רבא הגיעו לירושלים עם עזרא הסופר בראש חודש ניסן, ומשפחת מאזוז הגיעו יום למחרת ואיחרו את הסעודה שעשו במקום, ולכן הם נקראים מאזוז כי הם הגיעו מאוחר ולכן לא נהוג אצלם לערוך את הבסיסה. אבל מרן ראש הישיבה שליט"א מביא שיש מקום בספרד בין גירונדה לברצלונה שנקרא "אל מאזוז" או "אזוז", ויתכן שמקור משפחת מאזוז הוא משם.

כמו לדוגמא שאנחנו רואים משפחות ספרדיות שנקראות בשם "אשכנזי", והכוונה היא שהמקור שלהם הוא מאשכנז. או יהודים ג'רבאים שנקראים "טרבלסי", והכוונה היא שמוצא המשפחה הוא מטרבלס. דוגמא נוספת לזה היא יהודים טריפוליטאים בשם "ג'רבי", והכוונה היא שהמקור של המשפחות הללו הוא מג'רבא. ואותו דבר גם במשפחת מאזוז. לפי ההשערה הזו בני משפחת מאזוז לא הגיעו עם מגורשי בית המקדש יחד עם כולם, אלא הגיעו מאות שנים לאחר מכן, והם מספרד מהכפר "אל מאזוזי". לפי ההשערה הזו אינם נוהגים במנהג הבסיסה, וכן עוד מנהגים נוספים כמו שריפת החמץ בלייל י"ד בניסן, משום שבארץ מוצאם בספרד לא נהגו בזה (ודברי הפוסקים בענין שריפת החמץ בלייל י"ד בניסן, נתבררו באורך בשו"ת חקרי הלכה האו"ח סימן י"ד).

ולא רק זה, אלא שבקמח קלי מותר לערב אותו בכף מעט מעט ואפילו אם עושה בלילה עבה, ובלבד שלא יגבל הרבה. וכך פסק מרן בשלחן ערוך (סימן שכא ס"ד). אמנם דעת הרמ"א להחמיר בזה יותר, אבל דעת מרן כדעת רוב הפוסקים להקל בזה.

ולכן מעיקר הדין מותר לקחת את הקמח הקלי הזה ולשפוך לתוכו את השמן בליל שבת, ורק יזהר לערבב בנחת (עי' סט"ו). והתנאי העיקרי ביותר הוא שייזהר לעשות כמות קטנה שודאי יסיים אותו בסעודה הזו. וכפי שמבואר בגמרא שצריך לעשות מעט מעט, ומבאר הפרי מגדים (מש"ז ס"ק יב) שהכוונה היא שיעשה כמו שיעור סעודה בלבד.

יש כאלה שמחמירים ומערבבים את המים עוד לפני השבת ובוללים אותו, ובליל שבת מוסיפים עוד שמן ומערבבים את התוספת יחד עם הקמח, וזו חומרא יפה ותבוא עליהם ברכה.

אופן הכנת החרוסת

ד. שאלה: כיצד מכינים חרוסת?

תשובת הרב: כתב הרמ"א (סי' תע"ג ס"ח): החרוסת יעשה אותה עבה זכר לטיט, ואחר כך נותנים מעט חומץ או יין אדום זכר לדם. ועושה החרוסת מפירות שנמשלו בהם ישראל, כמו אגוזים, תמרים, רימונים ושקדים.

המקור לדבריו האחרונים הוא מהתוספות במסכת פסחים (דף קט"ז), שכתבו בשם תשובות הגאונים שנהגים לעשות את החרוסת מהפירות שנמשלו לכנסת ישראל, שמובאים בשיר השירים. כידוע שיר השירים מדבר על הענין של יציאת מצרים, והפירות המוזכרים שם הם: תפוח, שכתוב "תחת התפוח עוררתך", רימון – "כפלה הרימון רקתך", תאנה – "התאנה חנטה פגיה", תמר – "אמרתי אעלה כתמר", ואגוז – "אל גינת אגוז ירדתי". שקדים אמנם לא כתובים שם, אבל כיון שאמרו רבותינו שהקב"ה "שקד על הקץ", לכן יש שנהגו לשים גם שקדים.

לשון הרמב"ם (פ"ז מהלכות חמץ ומצה הי"א): החרוסת מצוה מדברי סופרים זכר לטיט שהיו עובדין בו במצרים, וכיצד עושין אותה, לוקחין תמרים או גרוגרות או צמוקין וכיוצא בהן, ודורסין אותן ונותנין לתוכן חומץ ומתבלין אותן בתבלין כמו טיט בתבן, ומביאין אותה על השלחן בלילי הפסח.

הרמ"א ממשיך וכותב שנותנים על הפירות הללו תבלין כמו קינמון וזנגוויל, שהם דומים לתבן שהיו מגבלים בו את הטיט. המקור לדברים הללו הוא מהטור והמרדכי, והמהרי"ל מוסיף עוד שלוקחים כל מיני בשמים ומערבים בחרוסת. ומבואר שם דהיינו בשמים ארוכים, ולא טוחנים אותם טחינה דקה אלא בצורה שיישארו קצת ארוכים.

הסבא מרן הגאון האיש מצליח ע"ה היה לוקח עלי ורד יבשים, וחותר אותם במטחנה טחינה גסה, והיה יוצא לו כמין עלים ארוכים, וכאשר היו עושים את הכדורים של החרוסת, הוא היה מגלגל ומצפה אותם בעלי הורד, כדי שיהיה דומה לתבן.

מספרים על רבי חיים קנייבסקי ע"ה שהיה מגרד את הקינמון במגרדת שיישארו קצת ארוכים. מה הכוונה "כעין תבן בטיט"? הטיט בזמן אבותינו לא היה מבטון אלא מחמר, והוא היה יכול להתייבש, להישבר וליפול, וכדי שהבית יהיה יציב מערבים תבן בתוך הטיט. התבן הוא גבעולים ארוכים, וכשמערבים אותו יחד עם הטיט הכל מסתבך אחד עם השני ונתפס יחד חזק.

גם היום עושים מעין זה. כשבונים בית מבטון זה לא מספיק, אלא צריך לשים שם גם ברזלים, כי הברזל גורם לחיבור ולקישור כדי שלא יפול הבטון.

ולכן כתב הרמ"א על פי מהרי"ל לערב מיני תבלינים ארוכים, וכשמערבים אותם עם המים זה מזכיר את התבן שהיו מכניסים בטיט.

כמו שאמרנו הרמ"א פתח שצריך לעשות את החרוסת עבה, וזה מפני מה שנאמר בגמרא על הכנת החרוסת ש"צריך לסמוכיה וצריך לקהויי. צריך לסמוכיה זכר לטיט, וצריך לקהויי זכר לתפוח שנאמר תחת התפוח עוררתך", וכתב רש"י ש"לקהויי" – היינו לתת דברים שהטעם שלהם הוא חד, כמו תפוחים, שכתוב "תחת התפוח עוררתך", ויתן שם דברים עם טעם חד כמו יין חזק (ולא מיץ ענבים או חומץ וכדומה).

התוספות מוסיפים עוד בשם הירושלמי שצריך לעשות את החרוסת דלילה זכר לדם, והם מקשים שלכאורה יש סתירה, כי בתלמוד בבלי מבואר שצריך לעשות אותה סמיכה זכר לטיט, ואילו בירושלמי מבואר שצריך לעשות אותה דלילה זכר לדם.

והתוספות מוסיפים ואומרים שגם הבבלי מודה שצריך לעשות אותה דלילה, כי הגמרא אמרה קודם לכן שאם אדם טובל את הכרפס בתוך החרוסת זה נקרא "דבר שטיבולו במשקה", והתוספות מוכיחים מכאן שהיא דלילה, כי אם היא סמיכה מה שייך בזה טיבולו במשקה, ואם כן לכאורה יש סתירה גם בבבלי עצמו, האם צריך לעשותה דלילה או סמיכה.

התוספות עונים ומסבירים, שבקערה של ליל הסדר צריך להניח את החרוסת כאשר היא סמיכה, אבל כאשר באים לטבל בחרוסת, אז מדללים אותה עם יין או חומץ, או יש כאלה שמדללים עם מים ומיץ לימון. וכך לשון התוספות: וכן עמא דבר לסמוכי, ובשעת אכילה מקלשין אותו ביין וחומץ. גם הגהות מיימוניות כך כתב, שבתחילה, בשעת עשייתו עושים אותו עב, ובשעת טיבול מקלשין אותו ביין וחומץ. כך כתבו גם הגהות סמ"ק, האגודה, הכלבו ועוד ראשונים. כך מוכח גם מדברי האחרונים ומדברי המשנה ברורה וכף החיים שאך ורק סמוך לאכילה מדללים אותו.

ולכן למעשה, דרך הכנת החרוסת היא לקחת את כל הפירות המוזכרים בשיר השירים, ולעשות תערובת סמיכה ועבה, ולצפות אותם בעלי ורד או קינמון מגורד וכיוצא בזה ולהניחה כך בקערת ליל הסדר. לאחר מכן, לפני טיבול המרור בחרוסת, מדללים את הכדורים הללו בתוך קערה עם יין או חומץ או מי לימון שמעורבים במים.

יש שמדללים את החרוסת עוד לפני הסעודה, ובאמת יכולים לנהוג כן, כי מהרמב"ם משמע שמתחילה יהיה דליל.

אבל על כל פנים הנכון ביותר הוא לצאת ידי חובת כל הדעות כולם, כמו שכתב הרמ"א וכמו שכתבו האחרונים, שמתחילה יהיה עבה, ולאחר מכן בשעת הסעודה מדללים את החרוסת. וכשחל פסח בשבת, למנהג האשכנזים יתן יין בחרוסת מבעוד יום, שיהיה נילוש מבעוד יום, וביום טוב עצמו יוסיף יין לדללו (עיין משנה ברורה סי' תעג ס"ק מה, וסי' שכא בביאור הלכה סוד"ה יכול).

חמץ של עובדת זרה

ה. שאלה: יש להוריי עובדת זרה שבכפסח מתנגדת לאכול מצה ורוצה לאכול חמץ, כיצד עלינו לנהוג עם החמץ שלה?

תשובת הרב: זו שאלה שמצויה היום כאשר הרבה אנשים מעסיקים עובדים זרים אצלם בבית, ויש כמה אופנים בזה.

יש מטפלות שיש להם חדר נפרד שלהן, וכתב מרן ראש הישיבה שליט"א בספרו ה' נסי (ח"ב עמ' נט) שראוי להשכיר להם את החדר שלהן בכמה פרוטות, די בכמה שקלים כדי שהשכירות תחול למשך כל ימי החג, ואז היא תוכל להכניס חמץ לתוך החדר שלה ולאכול אותו. וכמובן שבני הבית לא ייכנסו לחדרה. התורה לא אסרה מצב כזה. כתוב בתורה: "לא יראה לך חמץ", ודרשו רבותינו שדוקא לא יראה "לך", חמץ שלך אסור לך לראות, אבל חמץ של גוי אין בעיה לראות, ואין בעיה שיחזיק את החמץ שלו סמוך לאדם.

ומה עושים כאשר אין לה חדר נפרד משלה? כתב מרן שאם גוי שם חמץ שלו בבית שלך, צריך לעשות מחיצה גבוהה עשרה טפחים בינך לבין החמץ כדי שלא תשכח ותאכל אותו בטעות. ונראה שהוא הדין שאם החמץ בארון נעול, מותר.

אבל עדיין יש בעיה, מה נעשה כאשר המטפלת מוציאה את החמץ משם כדי לאכלו? כתב מרן בשלחן ערוך (סימן ת"מ ס"ג) שאסור בהחלט לאכול יחד איתה על שולחן אחד, ואפילו אם יעשו הפרדה של מפה וכדומה. כי יש חשש שפירוורים ייכנסו למאכל היהודי (משנ"ב ס"ק י"ז). אבל עדיין יש

בעיה, כי המטפלת מחזיקה את הסנדוויץ' שלה ביד, האם מותר לאדם להיות בבית כאשר יש מולו גוי שאוחז ואוכל חמץ?

התשובה, כתב מרן (שם ס"ג) שמותר ואין חשש שתבוא לאכול מהחמץ הזה, כי הוא מחזיק את החמץ שלו ביד ולכן אין בזה איסור. אילו היה החמץ מונח על גבי השולחן, זה אכן אסור וצריך לעשות מחיצה גבוהה עשרה טפחים לפחות בינך ובין החמץ, אבל אם הגוי מחזיק את החמץ ביד – בזה ודאי שמותר. וכמובן שרצוי שהעובדת תאכל את החמץ שלה מחוץ לבית היהודי.

קידוש במקום סעודה בפסח

ו. שאלה: בכל שבת בבוקר, לאחר שהנשים קמות הן עושות קידוש ואוכלות עוגה, וממתינות לגברים עד שיבואו מבית הכנסת ואז עושים קידוש ואוכלים סעודת שבת, אבל בפסח יש בעיה, כי העוגות עשויות מקמח תפוחי אדמה או קוקוס וכדומה, מה ניתן לאכול לאחר הקידוש כדי שייחשב קידוש במקום סעודה?
תשובת הרב: הדין הוא (ש"ע סי' רעג ס"א) שאין קידוש אלא במקום סעודה, ואם אדם עשה קידוש ולא אכל – לא יצא ידי חובת קידוש, ונחשב לו כאילו שתה ללא קידוש, ועליו לחזור ולעשות קידוש ומיד אחר כך לאכול.

בשבת רגילה אין בזה בעיה, כי אוכלים עוגיות לאחר הקידוש וזה מועיל, כי מה שכתב מרן שצריך לעשות קידוש במקום סעודה אין הכוונה סעודה ממש, ואפילו אם אדם אכל עוגיות זה גם כן מועיל.

אבל בפסח, כאשר העוגיות עשויות מקמח תפוחי אדמה, בוטנים, קוקוס וכדומה, כל אלה ברכתם שהכל, וממילא לא יוצאים בזה ידי חובת סעודה (וכמו שכתב מרן בשלחן ערוך סימן רעג שאין יוצאים בפירות ידי חובת קידוש במקום סעודה), כיצד ינהגו מדין אין קידוש אלא במקום סעודה?

מצד שני האדם לא רוצה עכשיו לאכול המוציא, ומה יעשה?

כתב מרן בשלחן ערוך (סי' קס"ח ס"י) שאם אדם בישל חתיכות של לחם, אם בשעת הבישול היה כזית בכל חתיכה, הברכה שלהם נשאת המוציא לחם מן הארץ. אשה שמטגנת לחם לילדים הברכה עדיין נשאת המוציא, ואפילו שלאחר הטיגון היא תחתוך את הפרוסה לשנים ובכל פרוסה יהיה פחות מכזית, עדיין הברכה היא המוציא, כי בשעת הבישול היה בפרוסה גודל של כזית וברכתו המוציא אפילו אם אדם יאכל חתיכה קטנה. אבל אם בשעת הבישול או הטיגון היה בכל חתיכה פחות מכזית, הבישול או הטיגון מבטל את האפיה הקודמת ולמעשה כעת השם של הלחם הזה הוא כמו סופגניה או כל דבר אחר שמטוגן, וברכתו בורא מיני מזונות.

כידוע, שלישי של מצת מכונה (אחד עשר גרם) יש בו כזית. אבל אדם שחותך מצת מכונה לארבעה חלקים נמצא שבכל חלק יש פחות מכזית, ואם יטגן את החתיכות הללו ברכתם תשתנה לבורא מיני מזונות ולבסוף על המחיה, אפילו אם יאכל כמה וכמה חתיכות.

ולכן אשה שרוצה לעשות קידוש וצריכה לאכול משהו מזונות כדי שייחשב לה קידוש במקום סעודה, היא לא רוצה עכשיו לאכול סעודה, היא רוצה רק לשתות את הקפה שלה, יכולה לטגן רבעי מצות, וכך ברכת כל חלק בורא מיני מזונות ולבסוף על המחיה.

פתרון נוסף לשאלה הזו הוא לשתות רביעית יין. מרן בשלחן ערוך (סי' רעג ס"ה) הביא את דברי הגאונים שכתבו שגם ברביעית יין אדם יוצא ידי חובת קידוש במקום סעודה, ואם כן הן יכולות לשתות רביעית יין, לא רוב רביעית **אלא רביעית שלמה**, וייחשב להם קידוש במקום סעודה. אבל הפתרון הזה לא מתאים לכולן, כי יש הרבה נשים שלא מסוגלות לשתות רביעית יין.

יש עצה נוספת לעדות שנוהגים לאכול אורז. יש אומרים שאורז מועיל לקידוש במקום סעודה. כך דעת הגאון הגדול רבי בוגיד סעדון זצ"ל בעל שו"ת מגיד תשובה.

מה המקור שלו? מרן הביא את דברי הגאונים שלא צריכים סעודה ממש, והם אומרים שאפילו אם אכל דבר מועט או שתה כוס יין שחייבים ברכה אחרונה, יצא ידי חובת קידוש במקום סעודה. וכתב המגן אברהם לגבי שכר, שאמנם הוא נקרא חמר מדינה, אבל כיון שאינו סועד את הלב כמו היין – אין לקדש עליו.

וכתב על זה הרב מגיד תשובה, שאמנם שכר אינו סועד את הלב, הבירה לא סועדת את הלב, אבל האורז הוא בודאי סועד את האדם.

בשולחן ערוך (סימן ר"ח) מבואר, שאם אדם בישל אורז ועשה ממנו פת, ברכתו בורא מיני מזונות, והטעם לכך מבואר בבית יוסף על פי הרא"ש והרשב"א מפני שהוא סועד את הלב, עד כדי כך שהיה ראוי לברך עליו בסוף ברכת מעין שלוש ולא בורא נפשות, אלא שברכת מעין שלוש נתקנה רק על חמשת מיני דגן ואורז הוא לא אחד מהם, ולכן לא מברכים עליו ברכת מעין שלוש. למדנו מכאן שהאורז הוא דבר מזין וחשוב, ולכן ודאי שיש עליו שם סעודה יותר ויותר מן היין.

וגם מצינו שהפרי מגדים באשל אברהם כתב על תמרים, שכיון שהם סועדים, אם אכל אותם, זה מזין ונחשב לקידוש במקום סעודה.

אמנם התוספת שבת חולק, וכתב שלא מצינו בשום מקום שהתמרים סועדים. ומשמע שבעצם הדבר הוא מוסכם שדבר שסועד מועיל לקידוש במקום סעודה, אלא שהוא טוען שלא כתוב בשום מקום שהם סועדים.

אם כן נמצא מדברי הפרי מגדים והתוספת שבת, שעל דבר שנאמר עליו שהוא סועד, אם אכל אותו בקידוש נחשב לקידוש במקום סעודה. וכיון שמשמע בשולחן ערוך על האורז שהוא סועד, אפשר בהחלט להחשיב אותו לקידוש במקום סעודה.

הגאון רבי בוגיד סעודן כתב שם כך: שלחתי את כל הכתוב לחיים לידידנו היקר הגאון הגדול המפורסם העצום ורב כבוד מורנו ורבנו הגאון הנאמ"ן להודיענו על זה דעתו, ויש שם תשובה של מרן ראש הישיבה שאכן האורז נחשב סועד.

מרן ראש הישיבה הביא שם גם מהלכות קטנות ועוד אחרונים שאם אדם בירך בדיעבד על האורז על המחיה – יצא, כיון שהוא סועד את הלב. והביא שם עוד ראשונים.

ולכן כתבו הגאונים רבי בוגיד סעודן ומרן ראש הישיבה שאם אדם אכל כמה כפות אורז בקידוש – יצא ידי חובת קידוש במקום סעודה. (אמנם יש שמפקקים בזה ומחמירים שלא לצאת בזה ידי חובה).

מכירת חמץ בטלפון או ברשת

ז. שאלה: האם מותר למכור את החמץ לרב דרך הטלפון או הרשת?

תשובת הרב: קודם כל נבהיר כי את החמץ לא מוכרים לרב אלא לגוי, אלא שאתה ממנה את הרב שליח למכור את החמץ.

בדרך כלל בכל חוזה צריך שיהיה כתוב בצורה מאד מדויקת ומדוקדקת, ואם יש בחוזה מילה שהיא תלויה או מחוקה מבטלים את החוזה, וגם על פי ההלכה זה כך.

אבל בשטר ההרשאה שכותבים לרב, אם יש טשטוש או מחיקה לא מקפידים בכך, כי זה סך הכל שטר הרשאה (מינוי שליחות) ולא שטר מכירה.

לגבי הענין של הטלפון – כתב מרן ראש הישיבה בספרו ה' נסי שאפשר לבצע את ההרשאה לרב על ידי הטלפון.

ומכל מקום לכתחילה טוב לגשת לרב או לשלוחיו, ולבצע את ההרשאה בכתב.

הטעם, כי כתב הרמב"ם בהלכות מכירה (פ"ה הלכה י"ב-י"ג): נהגו רוב המקומות להקנות למקצת אלו הדברים או כיוצא באלו, ואומרים וקנינו מפלוני שעשה פלוני שליח, או שמחל לפלוני חוב שיש לו אצלו, או שבטל המודעה שמסר על גט זה וכיוצא באלו, אף על פי שאינו צריך.

וקנין זה שנהגו להקנות באלו הדברים אינו מועיל כלום, אלא להודיע שאינו אומר דברים אלו כמשחק ומהתל אלא שגמר בלבו ואחר כך אמר, לפיכך אם אמר בלב שלם אני אמרתי וגמרתי לעשות דבר זה אין צריך דבר אחר כלל.

כלומר שברוב המקומות, כאשר אדם רוצה לעשות שליח שימכור בעבורו משהו, יעשה אתו קנין, ואומרים "וקנינו פלוני שעשה פלוני שליח" וכיוצא בזה. מוסיף הרמב"ם וכתב שהקנין הזה שנהגו לעשות באלו הדברים, לא שהוא באמת מועיל למשהו מסויים, אלא כדי להודיע שאת השליחות הזו שהוא עושה, הוא לא עושה כמשחק ומהתל, אלא שגמר בליבו ואחר כך אמר. ולכן כתב הרמב"ם שאם אדם אמר בלב שלם אני אמרתי וגמרתי לעשות הדבר הזה, אינו צריך קנין.

ולכן אמר מורי ורבי הגאון הרב משה הלוי זצ"ל שראוי באמת להקפיד על הקנין, לא מצד מכירת חמץ אלא כדי להראות שהמכירה הזו נעשתה בלב שלם.

עם זאת, אלה שמוכרים ברשת, כיון ששם הכל כתוב, ועל פי החוק הקנין שם הוא קנין לכל דבר, וגם בכתיבת הודעות בדואר האלקטרוני אפילו בנדל"ן מחשיבים את זה לדבר המחייב, לפיכך אפשר לכתחילה להקל בזה במקום קנין.

סימן ב'

נושאי השיעור:

הקפדה על מצה שמורה. עבודת יד או מכונה. ברירת האורז קודם הפסח. הנאה מקטניות לאדם שנוהג בהן איסור. כשרות לאורז. הכשרת מיחם שהניחו על גביו חמץ. כשרות למאכלי בעלי חיים. הכשר לתרופות. אכילה פחות מכזית. שיעור כזית במצת מכונה וכיצד משערים. הכשר לחומרי ניקוי ואיפור. לסמוך על מכירת החמץ.

הקפדה על מצה שמורה

א³. שאלה: האם צריך להקפיד לאכול מצה שמורה?

תשובת הרב: נחלק את התשובה לשני חלקים, לגבי ליל הסדר ולגבי שאר ימי הפסח.

המצות לליל הסדר (המצות שמניחים בקערה, וכן הכזיתות שאוכלים אחר ברכת המוציא ובכורך ובאפיקומן) -

כתב מרן בשולחן ערוך (סי' תנ"ג ס"ד): החטים שעושים בהם מצת מצוה, טוב לשמרן שלא יפלו עליהם מים משעת קצירה, ולפחות משעת טחינה.

הטעם לדבר הוא משום שכתוב "ושמרתם את המצות" (שמות י"ב י"ז), כלומר שלא מספיק שהמצה לא תהיה חמץ, אלא צריך לשמור אותה.

יש מהפוסקים שכתבו שצריך לשמור אותה רק משעת טחינה, שאז מצוי שיישפך עליה מים, ולא צריך לשמור אותה משעת הקצירה. ויש שסוברים שכבר משעת הקצירה צריך לשמור אותה לשם מצת מצוה.

כולם רואים שכתוב "מצה רגילה" ו"מצה שמורה", וההבדל ביניהן הוא, שמצה רגילה היא שמורה רק משעת טחינה, שרק מאז הקפידו שלא יבוא עליה מים, (אין הכוונה שקודם לכן באו על זה מים, אלא לא היה פיקוח והשגחה, ומן הסתם אנחנו אומרים שלא בא על זה מים), והמצות הללו כשרות מעיקר הדין. אבל כתב מרן השולחן ערוך שלכתחלה צריך לקחת מצה שמורה משעת קצירה, וזה הכוונה של "מצה שמורה", שבזה יוצאים ידי חובת כל הדעות.

המצות לשאר ימי הפסח וגם מה שאוכל בליל הסדר עצמו בארוחה בשלחן ערוך עם התבשילים, שאז אינו אוכל את המצה לשם מצוה אלא רק כדי לשבוע -

³ השיעור נמסר בשנת תשפ"ב.

משמעות דברי מרן השולחן ערוך היא שבזה אין חיוב להקפיד על מצה שמורה.
וכך כתב הרב כף החיים (ס"ק ס'), שמדברי מרן שכתב חטים שעושים בהן מצת מצוה טוב לשומרן שלא
יפלו מים משעת קצירה, משמע שלגבי מה שאוכלים בארוחה כדי לשבוע או מה שאוכלים בשאר ימי הפסח
לא צריך שימור, וגם מצה רגילה כשרה לכתחילה.

ומכל מקום משמע מדברי הרבה ראשונים ואחרונים שגם בשאר ימי הפסח, כאשר אדם אוכל מצות עליו
להקפיד שתהיה שמורה משעת קצירה. (עי' בכה"ח אות נט).

כך נראה גם מדברי הרמב"ם בהלכות חמץ ומצה (פ"ה): אמרו חכמים צריך אדם לזוהר בדגן שאוכל ממנו
בפסח, שלא יבוא עליו מים אחר שנקצר. ומשמעות דבריו היא שעל האדם להקפיד בכל ימי הפסח שהמצה
שאוכל תהיה שמורה משעת קצירה.

גם בדברי הרי"ף מבואר שצריך שהמצות יהיו שמורות משעת קצירה (ולא כתב שהיינו דוקא למצת מצוה).
ואמנם יש שמערערים על כך, ומסבירים דברי הרמב"ם שכוונתו אם ידוע לנו שלאחר שנקצרו החטים באו
עליהם מים – אסור, אבל אם לא ידוע לנו אין בזה בעיה ומותר לאכול בתוך ימי הפסח. גם בדעת הרי"ף
פירשו שכוונתו היא דוקא לגבי מצת מצוה.

למעשה רבים רבים נוהגים במשך כל ימי הפסח להקפיד לאכול מצה שמורה משעת קצירה. ומכל מקום
כיון שאין בזה חיוב, לכן מי שיש לו קושי כלכלי או קושי אחר לאכול מצה שמורה משעת קצירה במשך
כל ימי החג – כתב מרן הגר"ע יוסף (חזו"ע עמ' ריח) שיעשה התרת נדרים ויוכל לאכול מצה רגילה.
חשוב להדגיש כי מצה שמורה שאין פירושה עבודת יד. יש מצות מכונה שהם מצה שמורה. ואין ענין
לאכול כל ימי החג מצה עבודת יד, ויכול אדם לכתחילה לקחת מצת מכונה בשאר ימי החג, חוץ מליל הסדר
שהמצות של הקערה והמצות של הכזיתים צריך שיהיו עבודת יד. ונרחיב בזה בס"ד.

לסיכום: למצת מצוה בליל הסדר, דהיינו המצות שמניחים בקערה והמצות שאוכלים בשביל הכזיתים של
המצוה, ראוי ביותר להקפיד שהן יהיו מצות שמורות משעת קצירה וכמו שכתב מרן השולחן ערוך. אבל
המצה שאוכלים בשאר ימי הפסח כדי לשבוע, ראוי ומומלץ מאד להדר שגם היא תהיה שמורה משעת
קצירה, ומי שמיקל לאכול מצה רגילה ששמורה משעת טחינה בלבד – הדבר מותר לכתחילה ואין בזה
איסור.

עבודת יד או מכונה

ב. שאלה: האם צריך להקפיד במצות שבקערת הסדר (וכן כזיתות של מצת מצוה) לקחת מצה עבודת יד,
או שאפשר לאכול מצת מכונה (מדובר על מצת מכונה שמורה משעת קצירה)?

תשובת הרב: כתב מרן בשולחן ערוך (סי' ת"ס): אין לשין מצת מצוה ולא אופין אותה על ידי נכרי, ולא על ידי חרש שוטה וקטן.

הטעם לדבר הוא מפני שכתוב "ושמרתם את המצות", וכתבו הראשונים (השאלות, הרשב"א בתשובה, ועוד) שאם לא אתה הוא שמשמר את הבצק אלא הגוי לש אותה, למרות שברור לך שהבצק לא החמיץ, אתה עומד ורואה שהוא לש בכל הכח ובמהירות ועובד כמו שצריך, עדיין לא יוצא בזה ידי חובה כי כתוב שעליך לשמר את המצה לשם מצוה של ליל הסדר.

לכן יש הרבה מפקפקים במצת מכונה. למרות שברור לנו שאין שם חמץ ומותר לאוכלה בכל ימי הפסח, מכל מקום בשביל הכיזיות שאוכלים בליל הסדר צריך מצת מצוה, דהיינו שבשעה שעשו אותה שימרו אותה לשם מצת מצוה של ליל הסדר, ולפי זה לכאורה אין אדם יוצא במצת מכונה.

מרן הגר"ע יוסף דן בזה בשו"ת יחזקאל דעת (סי' י"ד), וכתב שאמנם קודם שהאדם מפעיל את מכונת המצות אומר "לשם מצת מצוה", אבל עדיין זה לא מספיק, כי אמנם הפעולה ברגע הראשון היא מכח האדם המפעיל, אבל לאחר מכן אין את הכח שלו יותר, הוא יכול ללכת לישון והמכונה תמשיך לפעול, ולכן לכאורה זה לא נקרא שהאדם עשה את ה"מצת מצוה".

ומכל מקום יש כמה גדולי עולם, וביניהם החזון איש, הגאון רבי צבי פסח פראנק, הגאון מהרש"ם ועוד שצידדו בזה להקל. שכל מה שהמכונה ממשיכה לפעול, זה נחשב שנעשה על ידו. לכן העלה בשו"ת יחזקאל דעת שעדיף לקחת מצת עבודת יד, ובשעת הדחק יוצא במצת מכונה אם היא שמורה משעת קצירה.

ונוסיף מעט נופך. מורנו ורבנו הגאון הגדול רבי משה הלוי זצ"ל בספרו תפילה למשה ח"ב חיזק מאד את ההיתר שמעיקר הדין יוצאים ידי חובה במצת מכונה, והוא כתב שם טעם מתוק מדבש.

ונסביר את הטעם שלו. יש מצוות שצריך האדם לעשות בעצמו, וכגון שחיטה, שכתוב בפסוק "וזבחת", ומשמע שאתה צריך לשחוט. אם התרנגולת נשחטה מאליה בסכין כשרה על ידי מכונה, זו בעיה, כי התורה ציוותה אותנו שהאדם בעצמו ישחט, "וזבחת", המעשה צריך להיות של האדם עצמו.

לעומת זה, במצות שמירת המצות לא כתוב בפסוק "ועשיתם את המצות", כתוב "ושמרתם", כלומר שאפשר שהמצה תיעשה מאליה, אלא שאתה צריך לשמור עליה לשם מצוה.

כלומר, התורה אומרת לך שאם אדם אוהב לאכול מצות כל השנה כולה ולכן הוא אפה מצות סתם, הוא לא חשב לשם מצוה, הוא לא שמר את זה לשם מצוה, אפילו שהוא עשה הכל במהירות רבה וברור לנו שלא החמיץ – לא יצא ידי חובה. אבל אם אדם שמר אותה לשם מצוה – יצא ידי חובה.

לכן אם אדם לוקח קמח ומים ושם בתוך מכונה מהירה ומיוחדת למצות שמערבבת, לשה, עורכת ואופה במהירות, זה נקרא שאדם משמר את העיסה לשם מצוה.

אילו היה כתוב בפסוק "ועשיתם" מצות – באמת לא היינו יוצאים בזה ידי חובה כי לא אנחנו עשינו אלא המכונה, אבל כיון שכתוב "ושמרתם", מספיק שאדם מקפיד ושומר אותה לשם מצוה על ידי שדואג לכך שכל מעשיה יהיו כראוי וכנדרש, שומר עליה שלא תחמיץ. אין הבדל בין זה לבין אם הוא לש בידיים, ובשני המקרים כשר לכתחילה.

אבל לפי זה לכאורה לא מובן מדוע באופן שהגוי אפה את המצה היא פסולה ולא יוצאים בה ידי חובה ואפילו אם עמד היהודי על ידו ושימר אותה, והרי אמרנו שדי בזה שמשמר אותה ולא צריך לעשות בעצמו? התשובה לזה, חכמינו אמרו "אין אדם משמר מה שביד חברו". בשעה שהגוי לש את העיסה, אתה יכול רק לפקח עליו, לראות אם העיסה החמיצה או לא החמיצה, אבל אין זה תלוי בידיים שלך אלא הגוי יכול לעשות מה שרוצה, אם ירצה יגביר את המהירות ואם ירצה יאט אותה, ונמצא שלמעשה שימור העיסה אינו בידיים שלך אלא בידיו של הגוי.

שונה הדבר במכונה. למכונה אין דעת ואי אפשר לומר שהיא משמרת, אלא האדם שהפעיל אותה הוא נחשב למשמר את העיסה, ואפשר לצאת בה ידי חובה.

לסיכום: בשעת הדחק אדם יכול לצאת ידי חובה במצת מכונה, ובלבד שתהיה שמורה משעת קצירה. אבל כמובן שכולם משתדלים להדר שהמצות שבקערה ושל הכזיתים יהיו עבודת יד, וכמו שהסברנו שבזה ודאי מתקיים הפסוק "ושמרתם את המצות", שהאדם בעצמו לש אותה ומשמר אותה שלא תחמיץ.

ברירת האורז קודם הפסח

ג. שאלה: האוכלים אורז בפסח, האם צריכים להזדרז לברור את האורז קודם חג הפסח?

תשובת הרב: אין צריך לברור קודם הפסח.

הסיבה לברירת האורז היא מפני החשש שמא מעורבים בו גרעינים של חיטה ושעורה או מיתר חמשת מיני דגן, אבל גם אם מעורב בו חמשת מיני דגן, הגרעין אינו חמץ עד שיבוא במגע עם מים. בזמננו זה נדיר מאד למצוא גרגרי דגן בתוך האורז, אבל גם אם מצא – אין שום בעיה להוציא אותם ולשים אותם בפח. אין צורך לשרוף את הגרגיר כי הוא לא חמץ, והאורז כולו כשר גמור, ולכן אין שום ענין לברור את האורז קודם הפסח. כך פסק מרן ראש הישיבה שליט"א בספרו ה' נסי (ח"ב פרק ט').

הנאה מקטניות לאדם שנוהג בהן איסור

ד. שאלה: אנחנו לא אוכלים קטניות בפסח, האם מותר לי להחזיק בסופרמרקט שברשותי קטניות כגון אורז, במבה, עוגיות בוטנים לאוכלי קטניות (וכדומה)?

תשובת הרב: מותר.

ואציין מעשה שהיה. אצלנו בבני ברק ישנם הרבה בתים שמוכרים בגדים וכדומה, ולפני כמה עשרות שנים בערב פסח נכנסתי לבית כזה וביקשתי לקנות כיפה וציצית לחג. באתי עם הילד הקטן שלי, ועמדתי יחד אתו בפתח. דרכם של ילדים היא שהם אוהבים לצעוד צעד אחד קדימה, והילד נכנס קצת פנימה כשהוא מחזיק ביד שקית במבה. בעל הבית ראה את זה ונחרד, הוא מיהר אלי כשהוא אומר "אנחנו לא אוכלים קטניות, בבקשה שהילד יצא מכאן". כיבדתי אותו והוצאתי את הילד פסיעה אחורה. בעל הבית פחד מאד, כי הילד נכנס עם שקית במבה, זה בטנים ואסור, שלא ייכנס לבית שלו חמץ.

אמנם לא הערתי לו באותו הרגע, אבל מה שהוא אמר זו טעות.

כתב מרן בשלחן ערוך (סי' תנ"ג ס"א): אלו דברים שיוצאים בהם ידי חובת מצה: בחטים ובשעורים ובכוסמין ובשבולת שועל ובשיפון, אבל לא באורז ושאר מיני קטניות וגם אינם באים לידי חימוץ, ומותר לעשות מהם תבשיל.

כלומר, מרן כתב שאין שום איסור באורז, והרמ"א כתב שם שהמנהג באשכנז להחמיר ואין לשנות. מוסיף הרמ"א שאם בתוך התבשיל נפל גרגיר אורז – התבשיל מותר, רק שיוציא את הגרגיר הזה מתוך התבשיל. ממשיך הרמ"א וכותב שמותר להשאיר מיני קטניות בבית. אין שום איסור לאשכנזי להשהות שקים של אורז בבית בפסח, וכתב המשנה ברורה שהוא הדין שמותר ליהנות מהם, כלומר שיכול גם למכור את האורז והקטניות הללו.

המנהג שהם נהגו לאסור אכילת אורז בפסח הוא מחשש שמעורבים שם גרעיני חיטה וחוששים שלא יתבשל להם יחד עם האורז, אבל למכור או להחזיק אותו בבית – אין בזה שום איסור.

כשרות לאורז

רוב הספרדים נוהגים לאכול אורז בפסח, ויש לשים לב לקחת רק אורז שיש עליו כשרות לפסח. הבעיה היא לא באורז עצמו, אורז הוא דבר חי ולאוכלי קטניות אין שום בעיה. הבעיה היא אחרת, ובזמנו עורר על כך מרן ראש הישיבה שליט"א, שבתי האריזה (בזמנו זה היה חברת ארזינה) שאורזים את הקמח והסולת משתמשים באותן מכונות לאריזת סולת ואורז, ופעמים שאינם מנקים בין המוצרים, ויתכן שעל האורז יש קמח של דגן, וכאשר הוא מכניס את האורז לסיר, הקמח למעשה מחמיץ ומתבשל יחד עם האורז ואוסר את כל הקדירה כולה.

יש להדגיש שלא בכל פעם שרואים קמח על האורז זה מוכיח שהוא קמח של חיטה. הקמח שרואים לפעמים על האורז הוא בדרך כלל הקמח של האורז עצמו, שכאשר מקלפים את האורז, האבקה שיוצאת מתוכו נראית כמו קמח, אין בדבר הזה בעיה כלל והדבר מותר. הבעיה כפי שאמרנו היא שאורזים לפעמים את האורז והחמץ באותם מקומות.

בזמנו מרן ראש הישיבה שליט"א התריע על זה רבות, להיזהר לקנות רק אורז שיש עליו הכשר לפסח. מה זה "הכשר לפסח"? אין הכוונה שהם בדקו את כל האורז, אלא ההכשר מעיד שקודם אריזת האורז בדקו את המכונות וראו שהן נקיות ואין חשש של שאריות קמח או סולת.

לפני כמה שנים היתה מחלוקת עצומה בין שתי כשרויות כאן בבני ברק שלא נזכיר את שמותיהן, היום הם הסתדרו, אבל בעבר זו היתה מחלוקת נוראה. אחת הכשרויות (לא זו של הרב לנדא אלא השנייה) לקחה מקום בחדר אוכל של ישיבת משכן יעקב בסוף בני ברק, ושם עשו מכירת מוצרים לפסח והכל אך ורק לא בהכשר של הרבנות המקומית של בני ברק.

ניגשתי לשם כדי לקנות אורז, וראיתי שעל האריזה עצמה אין חותמת של כשרות לפסח אלא יש מדבקה עם הכיתוב "כשר לפסח". ידעתי שתמיד מרן הגר"ע יוסף עורר על כך שלא לסמוך על מדבקה כי יתכן בהחלט שזה מזויף, ולכן שאלתי את היהודי שהפעיל את המקום על כך, שאם זו מדבקה זה לכאורה בעייתי. הוא השיב לי שזו לא בעיה, כי מתחת המדבקה כתוב הכשר של הכשרות השניה (שהתנגדה לרב לנדא), וכיון שהם אשכנזים ולא אוכלים אורז בפסח הם לא יכולים לתת על זה כשרות, ולכן הדביקו מדבקה על החותמת שלהם והשאירו רק את ההכשר של הרבנות. אבל זה בסדר גמור.

שאלתי אותו אם הוא בטוח בכך והוא אכן היה בטוח בדבריו שלו. הזכרתי לו את הבעיה של הניקיון, אבל הוא אמר לי שהוא יודע מכך והאורז הזה נקי.

קניתי משם כמה קילו אורז, גם בשבילי וגם בשביל המשפחה המורחבת שרצו גם הם לקנות. פתחתי את הקילו הראשון, וראיתי שם דבר שמעודי לא ראיתי.

זה היה קודם הפסח, ותוך כדי ברירה אני רואה בתוך האורז שקדים וצימוקים. מעולם לא יצא לי לראות דבר כזה, אבל אז הבנתי שמה שהאחראי אמר לי הוא לא נכון, וודאי שלא ניקו את המכונות קודם אריזת האורז. זה לא שמצאתי משהו שרגילים למצוא, אלא מצאתי שקדים וצימוקים שנדיר למצוא דבר כזה באורז.

הקב"ה נתן לי סימן שלא לסמוך לא על הזקן ולא על המגבעת. יש הוראות, ואם אין אדם שלוקח אחריות על כך – אל תסמוך.

כאן לא היתה שום אחריות על כך אלא שמו מדבקה בעלמא, וכמובן שהחזרנו למוכרים את הכל. צריך לדעת שאמנם לא צריך כשרות על דברים חיים, אדם שקונה אגסים או עגבניות ברחוב אינו צריך כשרות לפסח, ומספיק לשטוף ולאכול. לכאורה גם באורז זה אותו הדבר כי גם הוא חי, אבל בכל זאת יכולה להיות בעיה בדבר הזה שלא ניקו את המכונות לפני אריזת האורז, ולכן חשוב לקנות אורז אך ורק עם כשרות לפסח.

נשאלתי מיהודי אשכנזי שאינו אוכל קטניות בפסח, ורוצה להביא לתוכי שלו גרעיני דוחן, האם הדבר אסור?

לפי מה שהזכרנו דברי הרמ"א הדין שמותר, כי הרמ"א כתב שמנהג האשכנזים להחמיר הוא דוקא באכילת קטניות, אבל ליהנות – מותר. ולכן אדם שאינו אוכל קטניות בפסח יכול להביא לתוכי שלו גרעיני דוחן.

הכשרת מיחם שהניחו על גביו חמץ

ה. שאלה: מיחם של שבת שרגילים להניח עליו בורקסים וכדומה, האם ניתן להכשירו לחג?

תשובת הרב: לכאורה יש בדבר הזה בעיה גדולה. יש כאן מיחם שעל המכסה שלו הניחו חמץ, וברור הדבר שהוא צריך הכשר לפסח.

גם אם אדם הניח עליו חמץ פעם אחת בלבד – צריך להכשיר את המכסה.

ואמנם יש כלל שהולכים אחרי רוב תשמישו, ורוב תשמישו של המכסה הוא במים ולא בחמץ?

התשובה לכך היא שהכלל הזה נאמר רק לגבי **אופן ההכשר**, בליבון או בהגעלה? בתוך כלי ראשון או בעירוי? על זה נאמר הכלל שלפי רוב תשמישו כך הכשרו – אם רוב השימוש נעשה ללא נוזלים, הכשרו בליבון, ואם רוב תשמישו נעשה באמצעות נוזלים, הכשרו בהגעלה.

אבל על השאלה האם צריך הכשר או לא צריך – התשובה חד משמעית שצריך הכשר.

וניתן דוגמא, אם יש לאדם כלי בשרי שהשתמש בו פעם אחת בלבד לחלב, האם צריך הכשר או לא? הדבר ברור שצריך הכשר. והלא הוא השתמש בו רק פעם אחת לחלב? אלא שאין הדבר משנה וגם בפעם אחת צריך הכשר (ורק לגבי באיזה אופן יכשיר את הכלי, בזה הולכים אחר רוב תשמישו). ולכן אין ספק בענין, וגם אם פעם אחת בלבד אדם השתמש במכסה בדבר חמץ – צריך הכשר⁴.

כיצד אופן ההכשרה? לכאורה צריך ליבון, אבל מרן ראש הישיבה שליט"א כתב בספרו ה' נסי כמה נימוקים וצירופים להקל, שאין המכסה טעון ליבון, ודי בהגעלה.

ונראה מדברי הרב שם (ולעיל עמוד ק"י בערך קומקום) שאם רגילים באופן קבוע להניח מאפה על מכסה המיחם, לכתחלה יש להחליף בפסח את מכסה המיחם. (ורק בדיעבד מועיל הגעלה). אך אם רק לעתים רחוקות הניחו על המכסה בורקסים וכדומה, די בהגעלה לכתחלה.

אם רגילים באופן קבוע להשתמש בו, באמת זה בעייתי ויש להחליף את המכסה של המיחם, אבל אם זה לא באופן קבוע, אלא רק לעתים רחוקות הניחו עליו בורקסים וכדומה, אמנם צריך להכשירו, אבל די לו בהגעלה בכלי ראשון ולא צריך ליבון.

⁴ והארכנו בזה בתשובה שנדפסה בספר תורת חיים ח"א.

לגבי המיחם עצמו – אם המכסה סגור מלמעלה, אין המיחם טעון הכשר. דהוי נ"ט בר נ"ט דהיתרא. אך אם יש חשש שנכנסו פירורים, או שיש נקבים במכסה המיחם, ואם הניח את החמץ על גבי מקום הנקב, המים ספגו את החמץ באופן ישיר, הדין הוא שהמיחם טעון הכשר.

לסיכום: מיחם שהניחו על המכסה שלו חמץ באופן קבוע, יחליף את המכסה לפסח, אבל אם רק לפעמים הניחו עליו חמץ, ואפילו פעם אחת – המכסה טעון הכשר, ודי להגעילו בכלי ראשון.

כשרות למאכלי בעלי חיים

ו. שאלה: האם צריך תעודת כשרות לפסח על מאכל בעלי חיים?

תשובת הרב: נאמר בקצרה. יש שני סעיפים בשולחן ערוך, בסימן תמ"ב ס"ב כתוב שהפת שעייפשה ואינה ראויה לאכילת הכלב, כלומר שאפילו כלב אינו יכול לאכול אותה, הפת מותרת בהנאה ואינו צריך לבער. אבל בסעיף ד' הוסיף מרן להקל יותר, וכתב שדבר שנתערב בו חמץ ואינו מאכל אדם כלל, מותר לקיימו בפסח.

לכאורה יש כאן סתירה, כי מסעיף ב' משמע שכדי שיהיה מותר בהנאה צריך שלא יהיה ראוי לאכילת הכלב, ואילו מסעיף ד' משמע שמספיק שלא יהיה ראוי לאכילת אדם.

אך החילוק הוא שחמץ המעורב בדברים אחרים, יש להקל אפילו שראוי לאכילת כלב (מפני שנפסל לאכילת אדם). אולם חמץ בעין (שאינו מעורב), אסור כל זמן שראוי לאכילת כלב.

אוכל של כלבים (דוגלי) לכאורה אינו ראוי לאכילת אדם, ולכן הדין הוא שיהיה מותר ליהנות ממנו. אבל יש אומרים שהדבר אינו נכון, שאין האנשים אוכלים אותו כי הם מפונקים ולא ברור שאינו ראוי למאכל אדם. ולכן יתן לכלבים תחליפי מזון הכשרים לפסח (מצויים כיום מינים רבים).

אבל במאכל לדגים יש להקל, הואיל ואינו ראוי לאכילת אדם כלל (והוא רק תערובת חמץ), לפיכך יש להקל. (וע"ע בשו"ת אור לציון ח"ג עמ' צד, ובספר ה' נסי ח"ב פ"ט סכ"ח).

הכשר לתרופות

ז. שאלה: האם תרופות צריכות הכשר לפסח?

תשובת הרב: יש הבדל בין תרופות לבליעה או סירופ. הטבליות לבליעה, בדרך כלל טעמם פגום, ולכן אין בזה איסור ומותר לבולעם בפסח.

אמנם כתוב בשולחן ערוך (סי' תמב ס"ט) שאפילו חמץ שרוף אסור לאכול ואפילו שאינו ראוי לאכילת כלב, מפני שעצם הדבר שאדם אוכל אותו, זה מראה שהוא מחשיב אותו כאוכל.

ומכל מקום בתרופות יש להקל. לפי שאין האדם אוכל את התרופות מפני שמחשיבם לאוכל, אלא כי נזקק להם לרפואתו. (כן כתב בספר יד אברהם יו"ד סימן פד ס"ט. וכ"כ בשו"ת תפלה למשה ח"ב. ושו"ת יחווה דעת היקל מטעם שהחמץ בתערובת. ודעתו על הרכיבים המרפאים ולא על העטיפה מהעמילן).

ולכן מן הדין כל התרופות שניתנות לבליעה – מותר ליטול אותן בפסח.

מכל מקום טוב להשתדל ולהשתמש דוקא בתרופות כשרות לפסח, ואכן רוב התרופות כיום ניתן להשיגם בכשרות לפסח.

אבל **סירופ** בדרך כלל הוא ערב לחיך, ולכן טעון הכשר לפסח, ואם אינם כשרים לפסח אסור לשתות אותם בפסח. ויניחם בין הדברים המכורים לגוי ויקנה תרופות אחרות.

באקמול לדוגמא יש שני סוגים, אחד כשר לפסח והשני אינו כשר לפסח שעשוי מחמץ, ויש להיזהר להניח אותו בין החמץ המכור לגוי ולהצטייד לעזרה ראשונה בסירופ כשר לפסח שיהיה בבית.

אכילה פחות מכזית

ה. שאלה: אדם שאכל חצי ממצת מכונה בפסח, האם צריך לברך בורא נפשות כי אכל פחות מכזית, או שלא יברך ברכה אחרונה כלל?

תשובת הרב: יש כאן שתי נקודות, ונתייחס לשתייהן.

לגבי עצם השאלה על אכילה פחות מכזית – אדם שאוכל כל מאכל שהוא גם בלי קשר לפסח ואוכל פחות מכזית, אינו מברך ברכה אחרונה כלל, ואפילו אם אכל לחם או עוגה פחות מכזית.

שיעור כזית במצת מכונה וכיצד משערים

לגבי חצי מצת מכונה – יש חושבים שחצי מצת מכונה זה פחות מכזית.

אבל זה לא נכון, כי כל השיעורים ששיעורו חכמים, כולם בנפח ולא במשקל. כך כתב הרמב"ם בפירוש המשנה, וככה כתבו עוד פוסקים ראשונים ואחרונים. וכך פסק מרן הגר"ע יוסף בשו"ת חזון עובדיה (ח"ב עמוד תקיח).

כך מבואר גם בדברי הרמ"א (סי' תפ"ו) שכתב על ירקות שכשמודדים אותם צריך למעך את החלל, ואם משערים במשקל לשם מה צריך מיעוך החלל? אלא מפני שהולכים אך ורק על פי נפח.

בזמנו היה בנושא סערה גדולה, האם הולכים אחר הנפח או אחר המשקל. מפני שמרן הגר"ע יוסף העיר על הפוסקים שכתבו ששיעור חלה צריך להיות במשקל של שני קילו וארבע מאות, והרב העיר על דבריהם שהנפח אמנם צריך להיות שני ליטר וארבע מאות, אבל במשקל, היות והקמח קל יותר מהמים, די בקילו שש מאות שישים ושש כדי להתחייב בחלה. [ובזמננו שנתברר שהדרהם פחות מ3 גרם, די בשיעור 1.560 ק"ג].

הרב היה אז מאד צעיר, וממש נידו אותו על הדבר הזה ורדפו אותו, והרב ממש חלה וה' ירחם, וכל זה בגלל הסיבה הזו, שהרב הוכיח שהמנהג הקודם היה טעות, כי כך מפורש בשולחן ערוך בהלכות חלה שהולכים על פי נפח ולא על פי משקל.

אחרי שביארנו שדעת הראשונים ומרן השלחן ערוך והרמ"א שכל המידות שאמרו חז"ל הם בנפח ולא במשקל, אם כן כיצד יש לנהוג לגבי אכילת מצה?
מי שיקח מצת מכונה ויבדוק אותה, ימצא שבשליש מצת מכונה יש כזית בלי ספק. יש שיטות פשוטות לבדיקה ולא ניכנס אליהן עכשיו, אבל הדברים ברורים.

בבדיקות מדוייקות נמצא ששיעור כזית במצת מכונה, הוא בין תשע לאחד עשר גרם.
יש שרוצים להחמיר, כי אולי זה לא מספיק. הוא רוצה לאכול מצת מכונה שלמה כדי להתחייב בברכת המזון, ואין בעיה באמת להחמיר.

אבל אי אפשר להקל. אדם לא יכול לומר שהוא רוצה לאכול יותר משליש מצת מכונה, יותר מאחד עשר גרם ולא לברך ברכה אחרונה כי הוא חושש אולי אין בזה כזית.

שנינו במסכת אבות "עשה לך רב והסתלק מן הספק", וביארו דרך צחות, כלומר אכול הרבה כדי שלא יהיה לך ספק. אבל אם אוכל יותר משליש מצת מכונה שיש בזה כזית בלי ספק, וכל אדם יכול למדוד את זה במדידה ברורה ופשוטה, והוא רוצה "להחמיר" ולא לברך ברכה אחרונה, יש בזה בעיה.

מי שרוצה לא להתחייב בברכה אחרונה שיאכל פחות משליש מצת מכונה, ומי שרוצה להחמיר על עצמו לחשוש לדעות הסוברים שמשערים לפי משקל, יזהר שלא לאכול בין שליש מצה למצה שלמה. וכאשר אוכל מצה שלמה בודאי יתחייב בברכה אחרונה גם לדעתו, ואם אוכל פחות משליש ממילא הוא לא מתחייב כלל. [והאריך בזה מרן ראש הישיבה שליט"א בספרו ה' נסי ח"ב סימן מג – מ].

הכשר לחומרי ניקוי ואיפור

ט. שאלה: האם חומרי ניקוי ואיפור צריכים הכשר לפסח?

תשובת הרב: חומרי ניקוי אינם צריכים הכשר לפסח, מפני שנפסלו מאכילת כלב.

מה שהחברות דואגות להכשר הוא לא מן הדין, אלא כדי שאנשים שאינם יודעים היטב את ההלכות יוכלו לקנות הכל בלי חשש.

ישנם הרבה בעלי תשובה שאינם מתמצאים, ואשריהם ישראל הם רוצים להיות זהירים, הם מסתכלים על כל מה שקונים ולוקחים רק מה שכתוב עליו שכשר לפסח. ההכשר של החומרים הללו נעשה בשבילם.

גם הבד"ץ שנותן הכשר לא כותב "כשר לפסח" אלא "מאושר לפסח", והם הסבירו במפורש שכוונתם היא שבאמת זה לא צריך כשרות, אלא שכותבים על זה מאושר כדי שאדם יהיה רגוע.

לגבי איפור – ראוי שעל האודם תהיה כשרות לפסח.

בעבר היו מכניסים את הבגדים לאחר הכביסה לתוך גיגית שהיה בה חלב חיטה (עמילן חיטה), ומבואר בפרי מגדים שהוא נפסל מאכילת כלב, ואף על פי כן כתב המגן אברהם (סי' תמ"ב סק"ד) שאסור להציע על השלחן את המפה, מפני שיש חשש שמא חלק מהעמילן שנדבק במפה יתפורר לתוך המאכל. למרות שלאדם אין ענין לאכול את העמילן הזה, אף על פי כן, כיון שאתה מכניס אותו לתוך הפה צריך להיזהר בזה. וכן הובאו דברי המגן אברהם להלכה באחרונים.

ומכאן נלמד לגבי אודם שמושחות הנשים בשפתותיהם, ובודאי שבשעה שהאשה אוכלת האודם נדבק למאכל וכוונתה לאכול את המאכל. ולכן ראוי מאד להחמיר לקחת אודם כשר לפסח (ספר ה' נסי ח"ב סי' ה').

קל וחומר לענין משחת שינים, שעל האדם להקפיד לקחת משחת שינים כשרה לפסח. לילדים מייצרים משחת שינים בטעם תות וכדומה, אבל הגדולים לא מסוגלים לצחצה בה שינים, וכן להיפך, הילדים הקטנים אינם מסוגלים לצחצה שינים במשחה של גדולים, כי הטעם נשאר בין השינים, וכיון שאדם מתכוון ליהנות מזה, צריך שיהיה על המשחה הכשר כל השנה וגם הכשר לפסח.

לסמוך על מכירת החמץ

י. שאלה: האם אפשר לסמוך לכתחלה על מכירת החמץ?

תשובת הרב: אם אינו חמץ ממש אלא קופסאות שימורים של תירס וכדומה, ללא כשרות לפסח, שיתכן שיש רכיבים המכילים חמץ, יש להקל למכור לגוי.

אבל אם יש לאדם חמץ גמור בכמות קטנה, הנכון הוא לבער ולשרוף את החמץ. כך כתב האליה רבה ועוד פוסקים, שתיקנו את ההיתר של מכירת חמץ רק בשעת הדחק, ובפרט שהיום לא מוסרים את המפתח לרב. ולכן לא כדאי לכתחילה לסמוך על מכירת החמץ.

הלכות בדיקת חמץ

ומוצרי מזון הכשרים לפסח

נושאי השיעור:

מנהג פתיתי הלחם בבדיקת חמץ. שיעור הזמן והאופן שצריך לבדוק. בדיקת ארונות מטבח. ניקיון החצר לפסח. המתארחים בבתי קרוביהם או בבית מלון - בדיקה לבית שאין גרים בו בפסח. אם שייך "בל תשחית" בשריפת אריזות חמץ בערב פסח. למכור לגוי חמץ בעין. כשרות לפסח על תרופות, משחת שיניים, איפור וחומרי ניקיון. מוצר בהכשר הבד"ץ לימות השנה ובהכשר רבנות לפסח. עוגיות פפושדו.

מנהג פתיתי לחם

א⁵. שאלה: אנחנו נוהגים לפזר פירורי לחם בבית לפני בדיקת חמץ, כדי שהמוצא ימצא בבדיקה. מה הטעם למנהג?

תשובת הרב: המקור לדברים הוא מהכלבו (סי' מח דף ו' ע"ד) שהביא מרן בבית יוסף (סימן תלב), שנוהגים להניח כמה פתיתים של לחם בבית קודם בדיקת חמץ. והטעם לדבר הוא מפני שאנשים רגילים לנקות את הבית היטב, ויש סבירות גבוהה שאדם יבדוק ולא ימצא חמץ, ואם כן יוצא שמברך "על ביעור חמץ" ולמעשה לא מבער כלום ובירך ברכה לבטלה. ולכן נהגו לשים כמה חתיכות לחם כדי שהבודק ימצא אותם ואכן יבער את החמץ.

אבל הכלבו מעיר שלא צריך לחשוש לזה, כי אין פירוש הברכה "על ביעור חמץ" שאנחנו מתחייבים לבער חמץ, אלא הכוונה היא שבאורא עולם ציוונו לבער את החמץ שנמצא ברשותנו, וכדי לקיים את המצוה אנחנו הולכים לבדוק אם אכן יש לנו חמץ בבית, ואם נמצא נבער אותו. ולעולם אם אין חמץ בבית אנחנו מקיימים את המצוה שלא יהיה בביתנו חמץ, ולכן מעיקר הדין לא מוכרחים להניח פתיתי חמץ.

כדברי הכלבו כתבו עוד כמה ראשונים, שיש מנהג כזה אבל אין בו צורך. ומעניין שכבר הראב"ד בשו"ת תמים דעים (סי' כט) מביא את המנהג וכותב עליו שזה מנהג נשים, ונמצא שהמנהג הזה הוא קדמון מאד. גם הרמ"א בדרכי משה (סי' תלב סק"ב) ובהגהתו בשולחן ערוך (שם) מביא את המנהג הזה, ומסיים שם

⁵ השיעור נמסר בשנת תשפ"א.

שלמעשה אם אדם לא שם פתיתי חמץ לא עיכב וזה לא מהווה בעיה, כי מעיקר הדין אין צורך כמו שכתבו הראשונים.

ודעת רבנו האריז"ל (בפרי עץ חיים שער כא סוף פ"ה) שמנהג ישראל הזה צריך לקיימו, כי יש כאן טעם נסתר. החמץ כידוע מסמל את כוחות הרע, שהם רק נראים גדולים וחזקים ובאמת בפנים הכל אור. הפתיתים של החמץ שאנחנו שמים הם כנגד אותם כוחות, שנקראים "י" כתרין דמסאבותא". וכשאנחנו לוקטים ומבערים את אותם פתיתים אנחנו מתפללים לקב"ה ששמו שאנחנו מבערים אותם, כך גם הקב"ה יבער ויכלה את כל אותם עשר כוחות טומאה וממילא בתוכנו יישאר רק טוב⁶. זה הטעם למנהג, והוא מנהג יפה וחשוב.

אבל יש כאן בעיה שצריך לשים לב. ישנם אנשים שמפזרים את הפתיתים בכל הבית, ולפעמים קורה מקרה שלא מוצאים אחד מפירוורי החמץ⁷. כדי לפתור את הבעיה הזו הרבה נוהגים לרשום בפתק איפה הם שמו כל חתיכה, אבל גם בזה תיתכן בעיה שיתפוררו ויתפזרו פירוורים קטנים של חמץ מהחתיכה. יש פתרון טוב, לרכז את כל עשרת הפתיתים בשקית ניילון שקופה, ואותה להניח באחד המקומות. זו הדרך הטובה ביותר, ואין חיוב לפזר אותם בכל הבית, לא על פי הפשט ולא על פי הקבלה. עוד נקודה נוספת שחשוב להדגיש. ישנם אנשים שכאשר מקיימים את מנהג פתיתי החמץ, אינם טורחים לבדוק את כל הבית כמו שצריך, אלא בעל הבית יודע איפה רגילים להחביא לו, ובמידה והוא שכח האשה מכוונת אותו עם המשחק 'חם קר', הוא לוקח את עשרת הפתיתים ומבחינתו הוא סיים בדיקת חמץ. צריך לדעת שזו טעות. בדיקת חמץ כמשמעה כן היא – "בדיקה", ופירושו שצריך לחפש ולבדוק שאין בבית חמץ כלל. אמנם יש את מנהג עשרת הפתיתים וכדאי לקיים אותו, אבל הבדיקה צריכה להתבצע כמו שצריך כהוגן וכראוי.

אופן הבדיקה

ב. שאלה: בהמשך לשאלה הקודמת – מקובל במשפחתנו ובמשפחות רבות אחרות להניח עשרה פתיתי חמץ מפוזרים בבית, וכאשר הבודק מוצא אותם מסיימים את הבדיקה ועורכים ביטול חמץ. לעומת זה שמעתי על משפחות שבדיקת חמץ אצלם נערכת שעות ארוכות. כיצד בדיקת חמץ אמורה להיות לפי ההלכה?

⁶ ב"לשם יחוד" של בדיקת החמץ שכותב הרב בן איש חי בלשון חכמים (מופיע בכל ההגדות), ישנה תפילה מאד מתוקה וערבה שאנחנו מבקשים מהקב"ה שיבטל את כוחות הטומאה והרוע שיש בעולם.

⁷ יש כאלה קוראים להם כנגד עשרת בני המן. פרשנדתא דלפון אספתא, וכשמגיעים לויזתא הוא נעלם, לא מוצאים אותו...

תשובת הרב: אין צורך להיות קיצוני לא לכאן ולא לכאן. אמנם כמו שאמרנו אין ראוי לחפש רק את הפתיים של החמץ ולגמור בכך את הבדיקה, כי כתוב בגמרא שצריך לבדוק בחורים ובסדקים ובכל פינות הבית⁸.

אבל מצד שני אין צורך לבדוק במשך כמה שעות⁹. מרן ראש הישיבה גאון הדור והדרו רבנו מאיר מאזוז שליט"א אמר שגם מהגמרא¹⁰ משמע שבדיקת חמץ אינה לוקחת יותר משעה. הגמרא במסכת פסחים (ד. שואלת "ונבדוק בשית?" כלומר, מדוע בודקים את החמץ בלילה ולא בשעה ששית שזה שעה אחת קודם זמן איסורו. ומשמע בגמרא שדי בשעה אחת בלבד כדי לסיים לבדוק בית רגיל¹¹.

וכיצד צריכה להתבצע בדיקת החמץ למעשה? מרן בשלחן ערוך (סי' תלג ס"ג) כותב: "בודק כל המקומות שיש לחוש שמא הכניסו בהם חמץ, ולכן כל חדרי הבית והעליות צריכים בדיקה שפעמים אדם נכנס בהם ופתו בידו".

והמשנה ברורה (ס"ק יד) שם כותב שצריך לבדוק אפילו בחדרים שמחזיקים בהם משכנות [כלומר חדרי כספות שאדם שומר שם את המשכונות של הלוויים שלו], אפילו שאדם לא רגיל לאכול ולשתות שם, מכל מקום כיון שיכול להיות שפעם באמצע הארוחה בא מישהו להחזיר את החוב למלוה והוא היה עם איזו עוגיה או חתיכת לחם ביד, יש לחשוש שהוא הניח את העוגיה בחדר הזה כדי להביא ללוה את המשכון, ולכן גם חדר כזה חייב בבדיקת חמץ. ודברים אלה הם בעצם גמרא ערוכה.

ולא רק זה, אלא מרן בשלחן ערוך (סי' תלג ס"ו) כותב שגג הציצע והמגדל¹² אינו צריך בדיקה כיון שהוא משופע. ומשמע שגוף הארון עצמו צריך בדיקת חמץ, וכמו שכותב המשנה ברורה שם. וגם בגג עצמו כל הטעם הוא מפני שהוא משופע ואי אפשר להניח עליו דברים, אבל אם היה שטוח ודאי צריך בדיקה¹³. ולכן ארונות בגדים וגגות ארונות ומקררים, צריכים בבדיקת חמץ לאור הנר כמו כל הבית.

⁸ הרבה פעמים אנשים בשיעורים שואלים: "כבר ניקינו את כל הבית ביסודיות, מה צריך בכלל לבדוק?". על זה אני עונה בשאלה - בשביל מה צריך לעשות "טסט" כדי לקבל רישיון, ולא מספיק לאדם כל מה שלמד בשיעורי הנהיגה. התשובה ברורה לכולם: ה"טסט" בא לבדוק האם אכן האדם למד לנהוג כמו שצריך, וודאי שלא עושים מבחן למי שלא למד כלום. וכך גם אצלנו, הבדיקה נועדה לבדוק שאכן ניקינו כמו שצריך, וזה כמו מבחן שאנחנו עושים על הניקיון שלנו.

⁹ ואגב, זה מה שגרם לאנשים שלא בודקים כמו שצריך, כי קשה להם מאד לבדוק כמה שעות.

¹⁰ תמיד הראיות שלו מקוריות, הוא מוצא בגמרות תשובות כמעט מפורשות להרבה שאלות ובעיות.

¹¹ למסקנא הגמרא מבארת שהטעם שבודקים בלילה הוא מפני שכולם נמצאים בבית בלילה (ובמשך היום אדם נמצא בעיסוקים שלו). ועוד טעם שבליילה הנר מאיר יפה יותר.

¹² מגדל הכוונה ארון, לא מגדלי דירות.

¹³ יש אנשים שאצלם המקום הכי נוה להרים דברים הוא מעל המקרר, עד שחצי מהבית נמצא מעל המקרר. וודאי שמקומות כאלה מועדים להנחת חמץ.

אבל כתבו האחרונים שיש בזה חילוק בין אדם שעושה רק ניקיון כללי לבית, לבין אדם שעושה ניקיון יסודי. אדם שעושה ניקיון כללי לבית, לדעת כל הפוסקים חייב לעשות בדיקת חמץ ממש לאור הנר בארונות של הבגדים וממש בכל מקום. אבל היום (וגם בעבר) שאנחנו עושים ניקיון יסודי, עוברים מדף מדף, מנקים אותו עם מטלית, שמים לב שלא נשאר שם אף פירור ושום דבר חמץ, ומאותו הרגע משגיחים שלא יהיה שם חמץ כלל ועיקר, אפילו שאנחנו לא עושים את זה לאור הנר, מביא מרן החיד"א במחזיק ברכה (סי' תלג סק"ו) את תשובת מהר"י שפירא ע"ה (בסוף ספרו עמ"ש פסחים, סי' יב) שכיון שמנקים את המקום הזה היטב, אפשר להקל בזה ואין צורך לחזור ולבדוק את אותם מקומות לאור הנר.

אמנם מדברי כמה פוסקים משמע שאם אדם בדק קודם הזמן צריך לחזור ולבדוק. אפשר לחלק ששם מדובר על בדיקה וייתכן שלא בדק היטב, אבל כאשר אדם עשה ניקיון יסודי ובדק והשגיח שלא נכנס חמץ, ייתכן שיותר קל. וכמה אחרונים מקילים בזה. וכמו שמבואר מדברי מרן החיד"א בברכי יוסף שאפשר להקל. (עיין בחזון עובדיה עמ' לו. וע"ע בשו"ת איש מצליח ח"א סי' לו. וע"ע לגיסי הגאון רבי רזיאל הכהן בשו"ת מחקרי ארץ ח"א סימן כג ובהגהות איש מצליח על המשנה ברורה סימן תל"ג בסוה"ס, שהאריך לבאר הטעם להקל).

לסיכום: נכון לבדוק היטב בבדיקת החמץ בכל מקום בבית. ומכל מקום אחר שמנהג העולם היום לנקות את הבית בניקיון יסודי קודם ערב פסח ובדקים שלא נשאר שום פירור חמץ, מעיקר הדין אפשר לקחת את הנר ולהסתובב בתוך הבית בכל החזרים, לבדוק אותם לאור הנר בדיקה קפדנית ודקדקנית, ואין צורך לבדוק את ארונות הבגדים וכדומה בליל ארבעה עשר בניסן.

בדיקת ארונות מטבח

ג. שאלה: שמעתי שצריך לבדוק לאור הנר את המקרר ואת ארונות המטבח. רציתי לשאול כיצד אפשר לבדוק כאשר המקרר מלא במצרכים הכשרים לפסח, האם די בהצצה חטופה במקרר?
תשובת הרב: אכן הרבה אנשים לא יודעים בזה את ההלכה. יש פוסקים שכותבים שאת ארונות המטבח צריך לבדוק אותם ממש לאור הנר. ומצד שני באמת קשה לבצע את זה, כי בערב פסח המקרר והארונות מלאים במצרכי מזון. בשו"ת תפילה למשה (ח"ד סי' כז) כתב שלאחר שמסיימים לנקות את המקרר, אפילו שזה לפני ליל ארבעה עשר בניסן, יביא נר ויעביר בתוך המקרר כדי לקיים את המצוה. ואפילו שבמקרר יש את אור החשמל, צריך לבדוק לאור הנר כתקנת חכמים¹⁴. ויעשה את הבדיקה דוקא בלילה, ואפילו שהאדם גמר לנקות את המקרר ביום. אחרי שגומרים לבדוק את המקרר, אפשר להניח שם את כל המוצרים

¹⁴ אנחנו עושים כפי כללי הבטיחות ההלכתיים והרוחניים. כמו שבכללי הבטיחות אסור לעבור עליהם וצריך לעשות מה שכתוב, כך גם בהלכה, לא מעגלים פינות בבטיחות, ולכן צריך לבדוק גם את המקרר לאור הנר.

ולא צריך לבדוק שוב בליל ארבעה עשר בניסן. אותו דבר גם בארונות המטבח, כשגומר לנקותם היטב יבדקם לאור הנר ויניח את כל המוצרים הכשרים לפסח בתוכם.

אמרנו קודם שאין חיוב לבדוק את ארונות הבגדים לאור הנר. ובשו"ת תפלה למשה (שם) כותב שלכתחילה רצוי לבדוק את כל ארונות הבגדים לאור הנר וכמו שעושה בארונות המטבח. גמרת לנקות מדף אחד, תבדוק אותו לאור הנר ואחר כך תכניס בחזרה את הבגדים. ואפילו שזה שבועיים שלשה לפני פסח, תעשה כך ובזה אתה יוצא אתה לכתחילה ידי חובת בדיקת חמץ.

חשוב להדגיש, מה שאמרנו שאפשר לבדוק את המקרר לפני ליל בדיקת חמץ, זה בתנאי שעל כל פנים בליל בדיקת חמץ האדם חוזר לבצע בדיקה בביתו, ורק אז אינו צריך לבדוק במקרר ובארונות המטבח. **לסיכום:** הבדיקה הכללית בבית לאור הנר נעשית בליל ארבעה עשר בניסן, וכמובן לאחר מכן הביטול עם הברכה. אבל בימים שקודם לכן, אדם שגומר לנקות את המקרר או את ארונות המטבח [ויש מחמירים גם בארונות הבגדים], יקח נר בידו ויבדוק אותם לאורו בלא ברכה, ובליל בדיקת חמץ עצמו אינו צריך לחזור ולבדוקם.

ניקיון החצר לפסח

ד. שאלה: בימים שקודם פסח הילדים אוכלים בחצר, ובפרט השנה שפסח חל בשבת, אנו מתכוונים לערוך את סעודות השבת בחצר. מה ההלכה לגבי בדיקת החמץ בחצר?

תשובת הרב: מרן (סי' תל"ג ס"ו) כותב: "אמצעה של חצר אינו צריך בדיקה". ולא זו דוקא אמצע החצר ממש, אלא הכוונה לכל שטח החצר, ומרן רק בא לשלול אם יש בכתלים של החצר חורים ויש חשש שיש שם חמץ כן צריך לבדוק שם. והטעם לדבר הוא מפני שגם אם היה שם איזה חמץ, יש עופות וחתולים שמצויים שם ויש סיכוי גדול שאכלו את זה.

אבל זה דוקא אם לא ידוע אם היה שם חמץ או לא, כי אם ברור שהיה שם חמץ, אי אפשר להסתמך על היונים והחתולים שאכלו את זה (ש"ע שם). ולכן אותם אנשים שאוכלים בחצר, כיון שודאי יש שם חמץ, אינם יכולים להסתמך על היונים והחתולים שאכלו אותו.

ואפילו אם לא ידוע בוודאות שיש שם חמץ, כותב המשנה ברורה (ס"ק כז) בשם ספר מקור חיים, שאם אוכלים שם ממש בערב פסח זה נחשב לודאי חמץ.

אבל יש פתרון לבעיה הזו. לאחר שבני הבית גומרים לאכול, יסתכלו על הרצפה [ואפילו שאינו לאור הנר] וירימו את כל החמץ שרואים שיש שם, כגון חתיכות לחם או עוגיות וכדומה שרואים אותם, ויאבדו אותם, ויטאטא את המקום. לאחר שהרימו את כל החמץ שהיה נראה שם, המקום הזה נקרא רק "ספק חמץ", ואפילו שיתכן ונשארו פירורים של חמץ על הרצפה, מכל מקום כיון שאנחנו לא רואים חמץ ממש שנוכל

לומר שודאי יש שם חמץ, מקום זה נחשב לספק חמץ ומרן כותב שבספק חמץ בחצר אינו צריך בדיקה כי סומכים על היונים והחתולים שיאכלו אותו.

הלכה למעשה: אדם שרוצה לאכול בשבת בחצר, יעשה ניקיון אחרי הסעודה ואפילו שאינו לאור הנר, ואחרי הניקיון שלו אינו צריך עוד לבדוק.

בדיקה לבית שאין גרים בו בפסח

ה. שאלה: אחר הסגרים הארוכים והממושכים שהיו כאן בעקבות נגיף הקורונה חשבנו לערוך את חג הפסח בבית מלון, האם בכל זאת חייבים לבדוק את החמץ שבבית?

תשובת הרב: מרן בשולחן ערוך (סי' תל"ו ס"ג) כותב הלכה חשובה, שיהודי שיש לו בית מלא חמץ ומכר אותו לגוי, והוא עומד להיכנס למחרת בערב פסח לבית חדש ונקי שאין טעם לבדוק אותו מחמץ, חייב לבדוק בדיקת חמץ. כיון שחלה עליו חובת ביעור שלושים יום קודם לפסח, וחייב לבדוק ואינו יכול להפקיע מעליו את חיוב בדיקת חמץ.

והוא הדין גם למשפחות שנוסעות לבית מלון, שחייבים לבדוק את הבית כרגיל אפילו שמוכרים אותו לגוי. ויש שואלים שהרי האדם הולך לבית מלון בפסח כדי לנוח, ואם יצטרך לטרוח לנקות את הבית ולבדוק בדיקת חמץ, לא נח כלל. בשביל מה הוא משלם כמה אלפי שקלים או אפילו יותר אם יתחייב לבדוק ולנקות את הבית?! ויש גם מקרים יותר קשים, שהאשה נמצאת לפני או אחרי לידה וקשה לה מאד לנקות את הבית, ולכן הם הולכים להתארח אצל ההורים וכדומה. האם באמת נצריך אותם לנקות ולבדוק את כל הבית כרגיל?

ובאמת יש לזה פתרון, שלא ימכרו את כל הבית לגוי אלא ישאירו חדר אחד או פינה אחת קטנה בכניסה לבית שאותם הם לא ימכרו, ואת זה ינקו היטב כמו כל פסח, ויקיימו בו מצות בדיקת חמץ ובברכה. וכיון שהם קיימו את מצות בדיקת חמץ בחדר שנשאר ברשותם, הם פטורים מלבדוק את כל הבית ואינם צריכים לנקותו כלל.

האם שייך "בל תשחית" בחבילות חמץ בערב פסח

ו. שאלה: בערב פסח בשנים החולפות נשאר בבית חבילות חמץ, כגון אטריות, פתיתים, כוסקוס עוגיות ועוד, ושרפתי אותם בשריפת חמץ. רציתי לשאול האם יש בזה איסור "בל תשחית", וצריך למכור הכל לגוי במקום לשרוף?

תשובת הרב: אין חשש לאיסור "בל תשחית". ונבאר. אנשים חושבים שכל הענין של בדיקת חמץ זה משהו שרק ראוי ורצוי, ואפשר למכור לגוי ולמגור את הסיפור, אבל זה ממש לא נכון. אזכיר כאן סיפור שמופיע בגמרא ונבין ממנו עד כמה הענין של מכירת חמץ היה רחוק מהם.

הגמרא במסכת פסחים (יג.) מספרת על יהודי בשם יוחנן חקוקאה, שאדם אחד הביא לו שק של חמץ לשמור לו עליו. ביום ערב פסח קם להתפלל בנין, ובשעה הראשונה של היום בא לרבי יהודה הנשיא ואמר לו שמישהו הביא לו שק מלא חמץ, והוא לא הגיע לקחת את זה, למרות שעברו כבר כמה שבועות וחודשים, והוא לא יודע מה לעשות עם החמץ הזה בערב פסח. אמר לו הרב שלא ימכור אותו לגוי, כי יכול להיות שיגיע בעל הבית וירצה את החמץ שלו. שעה שניה בא אליו שוב, ושוב הרב אומר לו שלא ימכור כי אולי הוא יגיע. וכך גם בשעה השלישית והרביעית. בשעה החמישית כבר אי אפשר לאכול חמץ, ואם יגיע בעל הבית עכשיו הדבר היחיד שהוא יכול לעשות זה בעצם למכור את כל החמץ שלו לגוי, אז הרב אמר לו עכשיו תלך למכור את זה לגוי, מפני שבעל הבית לא יכול לומר לך אני רוצה לאכול את החמץ כי הוא לא יכול לאכול אותו. וככה הוא באמת עשה. לכאורה המעשה הזה תמוה מאד, כי יש כאן פתרון פשוט. מדוע הרב לא אמר לו שיימכור את החמץ כבר בבוקר לגוי ולא יבזבז את הזמן היקר של ערב פסח, ובמידה ויבוא אותו יהודי שהפקיד את החמץ, יאמר לגוי שבמקום שיעשו החזרות אחרי פסח, יעשו את זה כבר עכשיו, שיקבל את הכסף בחזרה ויחזיר את החמץ.

ומכאן משמע שלא כך היו עושים, אלא אם היו מוכרים את החמץ לגוי היו מוכרים לו אותו מכירה מוחלטת ובלי החזרות.

אם כן מעיקר הדין יש עדיפות יותר לשרוף את החמץ שנשאר ולא למוכרו לגוי, ויקיים את המצוה של התורה "תשביתו שאור מבתים", לקיים מצות ביעור כמו שצריך ולא להפסיד את המצוה על ידי מכירה לגוי.

אמנם באליה רבה (סי' תמח סק"ז) כתב שהאחרונים היקלו לעשות מכירת חמץ, אבל זה רק כאשר יש צורך ודוחק, אבל לא ימכור סתם לגוי חמץ גמור שנמצא בבית ישראל, אפילו שעושים את המכירה כדת וכדין. וכל רבותינו הקדמונים פה פראג אסרו למוכרי שיכר שימכרו לגוים את השיכר שבמרתף, כי למה להם לקנות הרבה שיכר לפני פסח, או שיקנו קצת שיספיק לכם עד פסח וייגמר, או שיחזירו אותם לגוים במקום שזה מתאפשר.

כמובן שכל אלה שמוכרים חמץ בסיטונאות חייבים לעשות מכירת חמץ. אבל אדם פרטי בבית שלו שנשאר לו חצאי אריזות של אטריות וכדומה, ודאי שעדיף לשרוף אותם ולקיים בזה מצות שריפת חמץ ממש. אלו דברים אנשים פרטיים ימכרו לגוי? דברים שיש בהם רק חשש חמץ, כמו תרופות וכדומה. או שיש לך "בונבונירה" שאיננה חמץ אבל לא כתוב עליה כשר לפסח, ואי אפשר לדעת איזה רכיב יש פה והאם היא חמץ או לא, ולכן את זה אפשר למכור לגוי. וכמו שאמרנו, לא כדאי למכור חמץ גמור לגוי. (וע"ע בס' ה' נסי ח"ב פ"ח ס"ו, ובשו"ת חקרי הלכה האו"ח סימן ב').

חומרי ניקוי כשרים לפסח

ז. שאלה: האם חומרי ניקוי צריכים כשרות לפסח? השאלה התעוררה היות ומוכרים אקונומיקה עם כשרות לפסח, ומצד שני ידוע שכל דבר שנפסל מאכילת כלב מותר לאוכלו בפסח. מה ההלכה?
תשובת הרב: מרן בשולחן ערוך (סי' תמב ס"ב) כתב: "הפת שעטיפשה ונפסלה מלאכול לכלב, וכן מלוגמא [-סוג של משחה] שנסרחה אינו חייב לבער". ולכן אקונומיקה וכל חומרי ניקוי כיוצא בזה שאין שום כלב שישתה את זה ויישאר בחיים, בודאי שאינם צריכים כשרות לפסח.
ולמה אם כן החברות עושות על זה כשרות לפסח? הסיבה לכך היא שישנם הרבה יהודים בעלי תשובה או סתם יהודים יקרים שלא יודעים מה צריך הכשר ומה לא, אז עושים לעצמם כלל ברור שכל מה שלא כתוב עליו כשר לפסח הם לא קונים, ובשבילם החברות מכשירות את המוצרים האלה לפסח.
וכמובן אם אדם רואה בחנות מוצר כשר לפסח מכיון שהוא פסול מאכילת הכלב, אבל אין עליו חותמת כשרות, מותר לקנות אותו אין בזה שום בעיה וזה נקי לחלוטין. כי מן הדין אין שום צורך לקנות חומרי ניקוי כמו אקונומיקה סבון וכדומה כשרים לפסח.

תרופות, משחת שיניים ואיפור כשרים לפסח

ח. שאלה: האם תרופות, מוצרי איפור ומשחת שיניים טעונות הכשר לפסח?
תשובת הרב: לגבי תרופות – יש לשים לב בין תרופה שהטעם שלה אינו מתוק, לבין תרופה שהטעם שלה מתוק. למשל "אקמולי" ו"מוקסיפן" לילדים יש להם טעם טוב וטעים, או כל מיני תרופות דומות שיש להם טעם טוב, חייב שיהיה להם הכשר לפסח. ונכון שאדם רגיל לא ישתה אותם כי הוא מסכן את הגוף שלו, אבל מכל מקום מצד הטעם יש לו טעם מתוק וחייב הכשר לפסח.
אבל תרופות שהם גלולות וכדומה שאין להם טעם טוב, מן הדין מותר לקחת אותם למרות שהם לא כשרים לפסח. ורצוי למי שיש ביכלתו והרופא מאפשר לו, שיחליף אותם בתרופות כשרות לפסח.
דוקא בנושא הזה כולם גועשים ורועשים, וקופות החולים מוציאות מיליוני שקלים על הדבר הזה למרות שמן הדין אין צורך בזה, אשריהם ישראל וכך ראוי להיות. אבל יש נושאים אחרים שהם הרבה יותר חמורים ודוקא בהם משום מה לצערנו הרב אנשים מקלים. וזה הנושא של משחת שיניים ואודם בשפתים. ועורר על כך מרן ראש הישיבה גאון ישראל בספרו ה' נסי (ח"ב סימן ה'), שהיות והדברים האלה נכנסים בפיו של האדם, צריכים הכשר לפסח. ולא רק משחת שיניים שבודאי יש לה טעם טוב, ולפעמים נשאר לאדם מעט משחה בפה שאינו שטף את הפה כמו שצריך, והוא קצת מוצץ את זה ואפילו בולע את זה, זה טעים לו ומרענן, אם כן בודאי שאפילו שאי אפשר לאכול את זה בכפית מכל מקום יש להיזהר בכך. ויש מקילים.

ואפילו אודם לשפתים לנשים, נכון להיזהר ולהקפיד לקנות אודם כשר לפסח. ומדוע? מרן בשולחן ערוך (סי' תמב ס"ג) כותב שאם יש בגדים שכיבסו אותם עם חלב חיטה, מותר לקיימן בפסח. ואף על פי כן כותב המגן אברהם (סק"ד) שאסור לפרוס מפה על השולחן שכיבסו אותה בחלב חיטה, כי חוששים שמא יפרך מהחומר הזה מעט לתוך המאכל ואדם יבוא לאכול את זה. (ומשמע שאע"פ שנפסל מאכילת כלב, יש חומרא לכתחלה).

והוא הדין באודם של השפתים, אמנם האשה לא אוכלת את זה, אבל בשעה שהיא אוכלת דבר כלשהו, האודם נדבק לה באוכל ונכנס פנימה לתוך הפה, ובזה בודאי שראוי להיזהר. ואדם לא ימתין לרגע האחרון, אלא קודם פסח יסתובב בחנויות ויקנה לאשה אודם כשר לפסח, וכל שכן שפתון כשר לפסח. אבל שאר מוצרי איפור כמו "מייקאפ" וצלליות וכדומה אינם צריכים הכשר לפסח.

מוצר בהכשר הבד"ץ לימות השנה ובהכשר רבנות לפסח

ט. שאלה: מוצר שיש עליו הכשר בד"ץ אך כתוב עליו שהכשרות אינה לפסח אלא לשאר ימות השנה, ויש הכשר של רבנות לפסח, האם מותר לאכול את המוצר ללא חשש? כמו כן עוגיות פפושדו בעבר היה לזה הכשר בד"ץ בית יוסף, כיום יש לזה רק הכשר רבנות. האם זהו ענין טכני בלבד?

תשובת הרב: מוצר שאין עליו כשרות בד"ץ לפסח לא כדאי לאכול אותו, כי באמת ההכשר שלו לפסח הוא רבנות בלבד. אמנם לפעמים קורה שזה נוצר בגלל שאותו בד"ץ לא נותנים הכשר על קטניות, אבל לא מחייב שזו הסיבה היחידה, ולפעמים יש שם כל מיני רכיבים אחרים שמי מקפיד ומדקדק בהלכה הם אינם ראויים לו. ואם בכל השנה אדם נזהר לאכול בכשרות בד"ץ, קל וחומר בפסח שלא יאכל אם אין עליו כשרות בד"ץ. כל אחד יקח את הבד"ץ שהוא סומך עליו, אבל צריך להקפיד על כך.

עוגיות פפושדו

לגבי עוגיות פפושדו – אסביר בקצרה מה השתנה שם. המושג 'חמץ' הוא קמח שעירבו אותו עם מים והוא תפח, ואם הוא לא הספיק לתפוח זה לא חמץ. מרן כתב בשולחן ערוך (סי' תסב ס"א): "מי פירות בלא מים אין מחמיצין כלל". כלומר, אדם שלקח קמח ולש אותו עם יין או עם מיץ תפוזים טבעי טהור, או עם ביצים וכדומה, ולא הכניס לשם טיפת מים, הרי שהדבר הזה לא יוכל להחמיץ.

ואפילו אם עבר לא רק ח"י דקות, אלא מאה ושמונים דקות ויותר, הדבר הזה לא יכול להחמיץ לעולם. ואמנם הרמ"א שם בהמשך הסימן (סעיף ד) כתב שבמדינות אשכנז לא נוהגים לאכול מצה עשירה, אלא אם כן בשעת הדחק לצורך חולה או זקן הצריך לזה.

ומדוע? מפני שדעת רש"י (פסחים לו.) ועוד ראשונים שמה שהגמרא אמרה מי פירות אינן מחמיצין, הכוונה היא שאין בזה איסור כרת, אבל מכל מקום יש בזה איסור לאו. אבל רוב ככל הראשונים סוברים שזה מותר גמור. ולכן הרמ"א גם כן מסכים שמצה עשירה מעיקר הדין מותרת, ומכל מקום נוהגים להחמיר. מרן הגר"ע יוסף זצוק"ל כשכיהן כרב ראשי בעיר תל אביב, הלך למפעל עוגיות פפושדו והתיר את העוגיות הלכה למעשה. ובעקבות זה שנים לאחר מכן עד לפני מספר שנים היו כותבים עליהם "בהכשר מרן הרב עובדיה יוסף".

אבל לאחר מכן הראשון לציון הגאון רבי אליהו בקשי דורון זצ"ל בשנים האחרונות לכהונתו כראשון לציון, עורר שיש בעיה. התברר ששמים חומרי התפחה בבצק, כי אם ישימו יין וקמח בלבד זה נעשה מוצק מאד ולא אוורירי, וקשה מאד לאכול את זה. כדי שהבצק יתפח הם היו שמים חומרי התפחה כימיים. החומר הזה גורם שיהיה בעוגיות הללו אויר, והשאלה היא האם החומר הזה נקרא כהחמצה למרות שמי פירות אינם מחמיצים.

ודנו פוסקי דורנו בדבר לאסור, כי התוספות במסכת פסחים (כח: ד"ה מחמת דבר אחר) כותבים שאם העיסה התחמצה על ידי שמרי יין, יש בזה איסור כרת. וכאן השאלה היא האם כוונת התוספות לעיסה שנילושה במים (והוסיפו שמרי יין במקום שמרים טבעיים שעשויים משאור), או שמדובר בעיסה שנילושה ביין בלבד (ללא מים), ואף על פי כן כיון ששמו לה שמרי יין זה מחמיץ ואסור. (ומה שכתוב שעיסה שנילושה במי פירות אינה מחמיצה, מדובר שלא שמו לה שמרים, ואם אכן שמו בה שמרים יכול להיות שזה מחמיץ אותה).

ובאמת יש מחלוקת אחרונים בפירוש דברי התוספות. בספר בית מאיר והמשנה ברורה (בביאור הלכה סי' תסב ס"ג ד"ה ללוש) כתבו שזה אסור גם בעיסה שנילושה בלי מים, כיון ששמו לה שמרי יין היא מחמיצה. אבל לעומת זה דעת כמה אחרונים (אור שמח, הגאון רבנו זלמן, והגאון רבי יהודה ליב איסטרין שהובא בספר שדי חמד) חולקים ואומרים שזה לא הפירוש של התוספות.

מרן ראש הישיבה שליט"א (בס' ה' נסי ח"ב פ"ט הערה מט) הביא כמה הוכחות שבעצם כוונת התוספות שאכן מעורב בזה מים, ולכן בעוגיות פפושדו שהם נילושים ללא מים מותר. וכך פסקו הראשון לציון הגאון הרב שלמה משה עמאר שליט"א ולהבה"ח מרן הגר"ע יוסף זצוק"ל.

ולכן למרות שבפפושדו יש חומרי התפחה, כיון שאין בו טיפה אחת של מים זה לא יכול להחמיץ. מה שרואים אותו שהוא נהפך לאוורירי זו לא החמצה, אלא רק פשוט מכניסים בו גלי אויר, אבל התרכובת הכימית הפנימית שלו לא משתנה ולכן זה לא נקרא חמץ.

להלכה, כמו שהזכרנו, דעת מרן ראש הישיבה היא כדעת מרן הרב עובדיה וכדעת הרב עמאר להקל בפפושדו, אבל מכל מקום מרן ראש הישיבה נמנע מזה למעשה ואמר שלא כל דבר שמותר צריך להקל בזה ובפרט בפסח. (למרות שמעיקר הדין הדבר מותר).

שמעתי אומרים שגם מרן הגר"ע יוסף זצוק"ל הורה לחברי בד"ץ בית יוסף שלמרות שמעיקר הדין מותר, מכל מקום מעתה לא תופיע חותמת ההכשר של בד"ץ בית יוסף, כי מי שרוצה לאכול בד"ץ משמעות הדברים היא שהוא רוצה לאכול את הכי טוב שיש בעולם. ובעוגיות האלה, למרות שמעיקר הדין מותר, כיון שיש חולקים בהבנת דברי התוספות, מכל מקום אומר מרן הרב עובדיה שזה כבר לא "בד"ץ". וזו הסיבה שירד ההכשר של בית יוסף מעוגיות פפושדו.

אבל סמוך לחג הפסח אפשר בהחלט לכל אחד ואחד לתת לילדים שלו, שבמקום שיאכלו חמץ ויסתובבו בבית אתו, יתן להם עוגיות פפושדו ויאכלו ויסתובבו אתם, כי מעיקר הדין מותר, וגם אם נשאר באיזו פינה חתיכת עוגיית פפושדו אז עדיין אין בדבר הזה איסור.

ברוך ה' לעולם אמן ואמן.

הלכות הגעלת והכשר כלים לפסח

נושאי השיעור:

הראוי לנהוג בכלי החמץ. הכשר רשת צלייה. הכשר כלי שהשתמשו בו לחמץ פעם אחת, ובכל השנה במאכלים הכשרים לפסח. הכשר השיש והכור, מיחם, תנור, כיריים, כיריים קרמיות ואינדוקציה. סדר ההגעלה הלכה למעשה.

הראוי לנהוג בכלי החמץ

15א. שאלה: לגבי מכירת חמץ, יש אנשים שאומרים שמוכרים את כלי החמץ לגוי, ויש שאומרים שמוכרים רק את הטעם הבלוע בכלים. מה ראוי לנהוג? וכן האם צריך למכור לגוי גם נפת קמח? **תשובת הרב: לגבי הכלים** – מרן (סי' תנ"א א"ס"א) כתב: "סירים מחרס שנשתמש בהם חמץ כל השנה, אפילו אותם שעושים בהם דייסא ומיני קמחים, משפשפן היטב בענין שלא יהא חמץ ניכר בהם, ומותר להשהותן לאחר הפסח להשתמש בהם".

מפורש בדברי מרן, שאפילו כלים שהתבשל בהם הרבה חמץ גמור, די בזה שינקה אותם היטב היטב שלא יהיה עליהם שום לכלוך של חמץ, ומותר להשהותם לאחר הפסח ולהשתמש בהם.

אבל צריך להצניע את הכלים הללו במקום שהאדם לא רגיל להיות שם כדי שלא יבוא להשתמש בהם בפסח, וטוב לשים את הכלים בחדר סגור ולהצניע המפתח. ולמדנו מדברי מרן, שאין צריך לעשות דבר מעבר לזה, ואין צריך למכור את הכלים או את הטעם הבלוע בהם לגוי.

יתירה מזה, מי שיתבונן יראה עד כמה הדבר מגוחך למכור את הטעם הבלוע. הרי יבוא אליך הגוי ויבקש ממך שתביא לו את הטעם הבלוע, אתה יכול להביא לו את זה! מקסימום מה שאתה יכול לעשות זה להגעיל לו את הכלי ולהביא לו את הטעם בתוך המים. ואם הוא יאמר לך שהוא לא רוצה עם מים אלא יבש מה תעשה אז? לא שייך למכור את הטעם הבלוע לגוי, וזה דבר שאין בו צורך כלל ועיקר.

ולגבי מכירת הכלים עצמם, כתבו הפוסקים שאין בזה שום צורך. ואדרבה, מי שמוכר את הכלים עצמם לגוי, מכניס את עצמו בבעיה, כי לדעת כמה פוסקים אחר הפסח צריך לחזור ולהטביל את כלי החמץ, כי הם היו בבעלות הגוי (שו"ת יבי"א ח"ו חיו"ד סי' יא, יחו"ד ח"ג סי' כד).

אמנם הרב בן איש חי (ש"א פ' צו ס"ט) כתב שאדם שיש לו חמץ בתוך כלים טוב שימכור גם את הכלים האלה. ומרן ראש הישיבה שליט"א (בהגותו שם) ביאר שאין כוונתו לכלים שמבשלים בהם חמץ. אלא

¹⁵ השיעור נמסר בשנת תשפ"א.

על הכלים שמאחסנים בהם את החמץ¹⁶, שכשמוכר את החמץ ימכור גם את הכלים שהחמץ נמצא בהם. ובשפה שלנו הכוונה היא למכור את השקיות שבהם נמצא החמץ יחד עם החמץ, וזה בסדר גמור. ובאמת על מכירת הכלים שמבשלים בהם חמץ, אין ספק שאין צורך למוכרם לגוי.

לגבי נפה – מרן בשולחן ערוך (סעיף יח) כתב: הנפה צריך לדקדק בה מאד לנקותה מפתיתי החמץ הנדבק בה ונסרך ונדבק בנקבי אריגת הנפה ובעץ שבה, וישפשפו אותה במים יפה יפה. והוא הדין לכל שאר כלי הלישה, שהשפשוף בהם עיקר גדול.

והרמ"א כתב שנהגו שלא להשתמש בנפה על ידי הגעלה. ואפילו על ידי שפשוף, מפני שקשה מאד לנקות נקבי הנפה. ומכל מקום בדיעבד שהשתמש בפסח בנפה אחר הגעלה, מותר (משנ"ב ס"ק ק).

ומכל מקום למי שיעשה כדעת מרן ויגעיל וישפשף את הנפה, טוב יעשה האדם אם **ישפוך על הנפה הזו אקונומיקה**, שבכך הוא פוסל את החמץ ועושה אותו אינו ראוי לאכילה.

וכן אם רוצה למכור את פירוורי החמץ הדבוקים בנפה לגוי, ודאי שטוב לעשות כן. ועל כל פנים את **הנפה עצמה אין צורך למכור** (רק את החמץ הדבוק בנפה).

לסיכום: בכלי חמץ – אין צורך ואין ענין למכור לא אותם ולא את הטעם הבלוע בהם, ורק ינקה אותם היטב ויצניעם בארון. **בנפה** – מעיקר הדין צריך לנקות אותה היטב ולהצניעה בארון, ומכל מקום הרוצה למכור את החמץ הדבוק בה, או לשפוך עליה אקונומיקה, טוב לעשות כן.

הכשר רשת צלייה

ב. שאלה: רשת לצלייה שצולים עליה בדרך כלל בשר בלבד, אך פעם אחת צלינו עליה "המבורגר" חמץ. כיצד ניתן להכשיר את הרשת?
כמו כן – בתוך התנור החשמלי יש רשת שאנו מניחים עליה תבניות אבל לא הנחנו על הרשת שום דבר מאכל. כיצד ניתן להכשירה לפסח?

תשובת הרב: לגבי הרשת שמניחים עליה תבניות של חמץ – הרשת צריכה הכשר ואפילו שלא הניחו עליה חמץ ממש. מדוע? מפני שכאשר אפו עליה לחם או עוגות, יצאו אדים מהמאפה ונגעו ברשת הזו, ונמצא שהרשת הזו בלעה חמץ. כך מבואר בשולחן ערוך (סי' תנא סי"ד), שכיסוי של ברזל שמכסים בו סיר צריך הגעלה אפילו שהחמץ לא נוגע בו, מפני שהמכסה מתמלא מזיעת החמץ ונחשב ממש כמו הסיר עצמו.

¹⁶ שבזמנם היו שמים את החמץ כמו "פסטה" "מקרונים" וכדומה, בתוך כלים של ממש, לא כמו היום ששמים אותם בתוך קופסאות ושקיות.

ומכל מקום **די לה בהגעלה**, כיון שהיא בלעה רק אדים ולא חמץ ממש. ואפילו שיתכן שנטף לפעמים מעט עוגה על גבי הרשת הזו, אין מצריכים אותה ליבון. מפני שיש לנו כלל (שו"ע סי' תנ"א ס"ו) שבכל כלי הולכים אחר רוב תשמישו, וכיון שבדרך כלל אותה רשת בולעת סך הכל מהאדים בלבד, די לה בהגעלה ולא צריך לעשות לה ליבון.

אילו היה דרכם לחמם על הרשת הזו פיתה וכדומה, בודאי שהרשת הזו היתה חייבת ליבון. כך כתוב בתורה בפרשת מטות (במדבר ל"א כ"ג), שאלעזר הכהן אמר לעם שחזרו ממלחמת מדין "כל דבר אשר יבוא באש" – כלומר, כל כלי שבלע ישירות מהאש שלא באמצעות נוזלים, "תעבירו באש וטהר" – הכשרתו היא על ידי האש ממש. "וכל אשר לא יבוא באש" – כלומר, סיר שלא בלע את החמץ ישירות מהאש אלא רק באמצעות נוזלים, "תעבירו במים" – מספיק לו הגעלה. ובלשון חכמים: "כבולעו כך פולטו". כמו שהוא בלע את החמץ כך הוא גם פולט אותו.

ולכן סיר שהתבשלו בו אטריות וכדומה על ידי מים, פולט את האיסור בהגעלה על ידי מים. אבל דבר שנצלה עליו חמץ בלי מים, הכשרו בליבון על ידי האש. והיות והרשת הזו לא בלעה חמץ בלי מים אלא רק על ידי האדים (שהם נחשבים מים), הכשרתה בהגעלה.

אבל צריך לשים לב לתת אותה ממש בתוך כלי ראשון ולא מועיל לשפוך עליה רותחים מכלי ראשון. וכמו כן לא מועיל לשים אותה בתוך תנור ולחמם אותו בחום גבוה, ורק **הגעלה בכלי ראשון מועילה**. אמנם הרמ"א (סי' תנא ס"ד) כתב שכל דבר שצריך הגעלה די לו בליבון קל, ואם כן מדוע לא מספיק שיחמם את התנור בחום גבוה? מפני שאם נחמם את התנור על החום הגבוה ביותר עדיין לא נעשה לה ליבון קל. מה זה נקרא ליבון קל? ששמים את הכלי על גחלים וכדומה, וממתינים שיתחמם עד כדי שאם תשים קש מהצד השני של הכלי הוא יישרף. ובתנור, אפילו תחמם אותו בחום גבוה, עדיין לא יגיע למצב שהרשת תשרוף קש שנמצא מהעבר השני שלה.

הכשר דבר שהשתמשו בו לחמץ פעם אחת

רשת שצולים עליה בשר – אינה צריכה הכשר לפסח כלל, מפני שבשר הוא דבר שכשר לפסח. וגם אם לא כתוב על הכנפיים "כשר לפסח", אם זה מאה אחוז בשר או עוף הם כשרים לפסח¹⁷. זה בדיוק אותו עוף שאתה אוכל בפסח עצמו.

אבל אם צלו עליה פעם אחת המבורגר חמץ, האם גם בזה אומרים שהולכים בכלי אחר רוב תשמישו והיות ורוב תשמישו הוא בכשר לפסח הוא אכן לא צריך הכשר?

¹⁷ אבל אם יש בבשר הזה תוספים של עשרה אחוז מים או דברים אחרים שמוסיפים, אז אתה כבר לא יכול לדעת מה הוסיפו שמה וצריך הכשר לפסח.

התשובה **שרשת כזאת טעונה הכשר לפסה**. וזה כמו כלי שהשתמשו בו כל הזמן רק בכשר, ופעם אחת גוי השתמש בו לנבילות וטריפות, שודאי צריך הכשר, מפני שהכלי נאסר מחמת שנתבשל בו איסור, ולא אומרים שכיון שבדרך כלל משתמשים בו בכשר לא צריכים להכשירו. והוא הדין גם כאן, לא אומרים שכיון שבדרך כלל משתמשים בה לבשר בלבד אינה צריכה הכשר, אלא כיון שהשתמשו בה פעם אחת לחמץ ואפילו לפני שנה, נאסרה הרשת וצריכה הכשר.

הדין של "כפי רוב תשמישו כך הכשרו" הוא רק בשאלה כיצד **צורת ההכשר** של הכלי, האם בליבון או בהגעלה וכו', שבזה ההלכה היא להכשיר בצורה שבדרך כלל הוא בלע איסור. וכמו שאמרנו שאם הכלי בלע אדי חמץ בלבד הכשרו על ידי הגעלה. אבל בשאלה האם הכלי צריך הכשר, לא הולכים אחר רוב תשמישו. ולכן, רשת שהשתמשו בה לחמץ ואפילו פעם אחת, צריכה הכשר לפסח¹⁸.

הכשר השיש והכיר

ג. שאלה: כיצד ניתן להכשיר את השיש ואת הכיר לפסח?

תשובת הרב: על ידי עירווי מכלי ראשון.

מרן (סי' תנ"א סכ"ה) כתב: "כל כלי השתיה בין צלוחיות בין כוסות מותרים בשטיפה, בין שהם של זכוכית בין שהם של עץ בין שהם של מתכת בין שהם של חרס. ואף על פי שלפעמים נותנים בהם לחם חם, כיון שרוב תשמישן אינו אלא בצונן סגי בשטיפה, שלא הלכו בכל כלי אלא אחר רוב תשמישן". והרמ"א כתב שיש מחמירים ומצריכים הגעלה, וכן המנהג באשכנז.

אבל מצד שני מרן כתב באותו הסימן (סעיף כ'), שרגילים לערות מים רותחים על השולחנות, מפני שלפעמים נשפך עליהם מרק מהסירים. נמצא אם כן, שמעיקר הדין השיש והכיר די להם בשטיפה, מפני שבדרך כלל משתמשים בהם בעיקר בצונן, אבל לפי דברי מרן (בסעיף כ' הנ"ל) יש **לעשות עירווי לשיש ולכיר**.

וודאי שיש לנהוג כפי שמרן כתב, ובפרט שמצוי מאד שמוציאים כלי מעל הגז בעודו רותח, ולפעמים יש חמץ בתחתית הסיר, וממילא כשמניחים אותו על השיש או על הכיר יתכן שהוא בולע חמץ. ולפיכך, אפילו שהולכים בכלי אחר רוב תשמישו, למעשה נוהגים לעשות לשיש הגעלה, ולכן כתבו הפוסקים **שיש לעשות עירווי מכלי ראשון**.

כיצד עושים עירווי? מרתיחים קומקום חשמלי עד שהמים רותחים לגמרי, ושופכים אותם על גבי השיש.

¹⁸ וממש לאחרונה שאלו עוד פעם על זה, מישהו התקשר ואמר שיש להם סיר שמבשלים בו רק אורז, ופעם אחת אחד מבני הבית בישל בסיר הזה אטריות, האם צריך הכשר לפסה, והתשובה היא שודאי צריך הכשר וכמו שאמרנו.

ויש שתי נקודות שצריך לשים אליהם לב. דבר ראשון, שלאחר שניקן את השיש ינגבו אותו היטב היטב שיהיה יבש לגמרי, ורק אז לשפוך עליו מים רותחים. ודבר שני יזהר לשפוך בזריזות מהקומקום ישירות, ולא על ידי זריקה באויר, שזה לא נחשב עירוני. ולכן ישפוך סמוך לשיש (מג"א סי' תנב סק"ט, כה"ח אות מו, משנ"ב סק"כ).

ישפוך מהקומקום על כל נקודה ונקודה שבשיש. ולא כמו שיש שעושים ששופכים על נקודה אחת, והמים יזרמו מאליהם לכל השיש, מפני שעד שהמים מגיעים לאותה נקודה הם מתקררים קצת. ולכן גם צריך להיזהר לשפוך בזריזות ובמהירות, שאתה תמיד תהיה ראשון לשפוך לפני שיגיעו המים לנקודה הזו מהנקודה הקודמת ששפכת. אמנם צריך זהירות שלא להיכוות, אבל מצד שני צריך גם זהירות שלא להגיע למצב כזה שאתה עושה הגעלה לשיש ובאמת לא הועלת כלום. ישנם כאלה שמחמירים יותר ולוקחים אבן, שמים אותה על האש, לאחר מכן אווזים אותה בצבת ושמים אותה על גבי השיש, ושופכים את המים מהקומקום על גבי אותה אבן (עי' בהגהת הרמ"א סי' תנא סכ"א). באופן הזה ההגעלה נחשבת להגעלה בכלי ראשון ממש ולא רק לעירוני מכלי ראשון. אמנם לא לכולם יש אפשרות לעשות את זה, אבל מי שעושה כך אשריו ואשרי חלקו.

לגבי הכיור, מעיקר הדין גם כן אינו צריך הכשר, כיון שרוב תשמישו בצונן, אבל נכון להגעיל על ידי עירוני. ואמנם הכיור מחרס, ולכאורה הרי לא מועילה הגעלה לכלי חרס, אבל מאחר וסוף סוף מעיקר הדין הולכים אחר רוב תשמישו, אפשר להקל (ויש עוד כמה סברות להקל בזה). ומרן הגר"ע יוסף זצוק"ל בחזון עובדיה (עמ' קנא) כתב שטוב להחמיר לעשות לו הגעלה שלש פעמים. יש אנשים ששמים כמין כיור מפלסטיק על גבי הכיור, ואת השיש מצפים בשעוונית או בנייר כסף. (ובחזון עובדיה שם כותב על זה "חומרא בעלמא היא". כלומר אין בזה צורך. אבל בודאי שמי שרוצה להחמיר תבוא עליו הברכה).

הכשרת מיחם של שבת

ד. שאלה: האם מיחם של שבת טעון הכשר לפסח?

תשובת הרב: מיחם שלא ידוע לאדם אם השתמש בו פעם לחמץ, אין צורך לחשוש. ולא מחזיקינן איסורא (וע"ע בש"ע סי' תנא ס"י). ולכן מספיק לשטוף אותו ויכול להשתמש בו ישירות לפסח בלי בעיה.

אבל במיחם שידוע שהניחו עליו בורקס או שניצל וכדומה לחמם עליו בשבת, מה דינו? הדין הוא שמספיק הגעלה. לכן יקח את המכסה ויכניס אותו בתוך כלי ראשון ודיו. כי יש בזה שמא כמאן דאמר חמץ היתרא בלע, וממילא אפילו שיפודים ואסכלאות די להם בהגעלה. ושמא כדעת מהרי"ץ

שהולכים אחר רוב תשמישו, ועוד נימוקים. וכך פסק גאון עוזנו מרן ראש הישיבה הגאון הגדול הרב מאיר מאזוז שליט"א בספרו ה' נסי (ח"ב סימן י"ג), וביאר בהרחבה הנימוקים להקל. כל זה לגבי הכיסוי, ומה הדין במיחם עצמו? בדרך כלל גם אם השתמשו על המכסה בחמץ, ואפילו רגילים לעשות כן כל שבת, לכאורה **המיחם שתחתיו לא צריך הגעלה**, מפני שיש כאן נ"ט בר נ"ט בר נ"ט דהיתרא. כיצד? החמץ נתן טעם במכסה (שהוא כלי בפני עצמו ולא נחשב לכלי אחד יחד עם המיחם), והמכסה נתן טעם באדים שנוגעים בו, והם מעורבים עם המים ונתנו טעם במיחם. ויש בזה עוד טעמים להקל. וכך פסק מרן ראש הישיבה שליט"א בספרו ה' נסי (שם), והביא מה שכתבנו בזה בתשובה שנדפסה בירחון אור תורה. ושוב נדפסה בסו"ס תורת חיים ח"א סי' טז).

ובשו"ת אור לציון (ח"ג פ"י ס"ה) כתב שצריך להגעיל גם את המיחם עצמו. אבל לפעמים גם המיחם עצמו בודאי צריך הכשר. יש מיחמים שבמכסה שלהם יש 'נקבים נקבים', יש בו חורים ממש, וכאשר שמים את הבורקס על החורים, המים שבמיחם עולים ונוגעים ישירות בבורקס ויורדים למטה, וזה נחשב כאילו הבורקס הזה הוא ממש המכסה של המיחם. **באופן הזה גם המיחם עצמו טעון הכשר.**

הכשרת תנור לפסח

ה. שאלה: כיצד ניתן להכשיר תנור לפסח?

תשובת הרב: התנור עצמו די לו בהגעלה, מפני שהבליעה שלו נעשתה רק על ידי האדים שנגעו בו ולא שחמץ ממש נבלע בו, שהרי לא הנחנו את החמץ עליו ממש. ולכן לא צריך יותר מהגעלה. מרן כותב (סעיף י"ד): "כסוי של ברזל שמכסים בו הקדירה צריך הגעלה, כיון שמזיע בכל שעה מחום הקדירה". אמנם מרן כותב שם (סעיף ט"ו) שכיסוי של ברזל שמכסים בו עוגה צריך ליבון, ולכאורה נאמר שהוא הדין בתנור. אבל כבר הסביר שם המשנה ברורה (ס"ק פה) שזו דוקא בכיסוי של עוגה שברוב הפעמים כשהעוגה תופחת היא נוגעת במכסה ולכן צריך ליבון. אבל בתנור רק האדים נוגעים בדפנות שלו ולא העוגה ממש, ולא שמים את הלחם או את העוגה על דפנות התנור, ולכן די לו בהגעלה.

אמנם יש כאן בעיה טכנית. הרי לא שייך להגעיל את התנור בתוך מים רותחים? יש פתרון לדבר הזה. הרמ"א (סעיף ה') כתב שאם האדם עושה ליבון קל, כלומר מחמם כלי בחום גבוה, עד כדי שאם ישימו על הצד השני שלו קש או משהו דומה הוא יישרף מהחום, מועיל להכשיר אותו אפילו שאינו עושה כן עם מים. מפני שזה מעיד על כך שהחום עבר מדופן לדופן של הכלי, וזה יותר טוב מהגעלה. ולכן אפשר להשתמש בפתרון הזה לתנור.

ולכן למעשה, קודם כל צריך לנקות את התנור יפה יפה שלא יישאר שום לכלוך בדפנותיו, לאחר מכן מחממים אותו בחום גבוה שעה או יותר, וממילא כל דפנות התנור מתחממים מאד, וזה מועיל לו במקום הגעלה. כך צריך לעשות מעיקר הדין.

ולפני ההכשרה **נכון להמתין עשרים וארבע שעות מבלי להשתמש בו בחמץ**. וכך דעת מרן החזון עובדיה (עמ' קלב).

כל האמור הוא לגבי התנור עצמו, אבל תבניות התנור צריכות ליבון מפני שהעוגה נוגעת בהן. וכיון שבליבון צריך שיהיו ניצוצות מנתזות מהתבנית, ולא שייך לעשות כן לתבניות שחתיכות של ברזל יעופו מהם, **לכן אין תקנה לתבניות, ורק ינקה אותן היטב קודם הפסח ויצניעם בארון**. וגם אם תמיד השתמשו בהם על ידי נייר אפיה, זה לא מועיל כי החמץ עובר דרך הנייר.

לסיכום: אדם הרוצה להכשיר תנורו לפסח, יחמם אותו על החום הגבוה ביותר שלו בערך שעה עד שדפנות התנור מבחוץ יתחממו היטב, ויכול להשתמש בו בפסח.

לתבניות התנור אין תקנה, כיון שצריכות ליבון ולא שייך לעשות להן ליבון.

הכשר כירים לפסח

ו. שאלה: כיצד ניתן להכשיר את הכירים שבגו לפסח?

תשובת הרב: צריך לשפוך מים רותחים על המשטח של הגז. מרן בשלחן ערוך (סעיף כ') כתב: "השולחנות והתיבות שמצניעים בהם אוכלין כל השנה, רגילים לערות עליהם רותחין, לפי שלפעמים נשפך מרק מן הקדירה לתוכן". וגם בגז זה כך. כל אחד שיש לו גז בבית יודע שלפעמים נשפך מתוך הסיר אוכל על המשטח של הגז, וממילא הוא כולו חמץ. ו"כבולעו כך פולטו" – כמו שבלע על ידי שנשפכו עליו מים רותחים, כך גם הכשרו על ידי שישפכו עליו מים רותחים. **לכן ירתיה מים בקומקום חשמלי, ישפוך על כל נקודה ונקודה במשטח והכירים הוכשרו לפסח.**

לגבי החצובות והמבערים [-המקום שממנו האש יוצאת] כתב הרמ"א (סי' תנ"א ס"ה) שהם צריכים ליבון. אבל הפוסקים העירו שזו חומרא בעלמא, ומספיק לעשות להם עירו מכלי ראשון. וגם המבערים דינם בכך.

לסיכום: הרוצה להכשיר כירים יעשה כך: ישפוך מים רותחים מכלי ראשון על המשטח. והחצובות והמבערים יכניסם בתוך כלי ראשון של מים רותחים ומבעבעים. ואם אין לו אפשרות בכך מספיק שישפוך עליהם מים רותחים מכלי ראשון, ויזהר לשפוך על כל נקודה ונקודה.

כירים קרמיות ואינדוקציה

ז. שאלה: באותו ענין – האם ניתן להכשיר כירים קרמיות?

תשובת הרב: קודם כל נסביר מה זה כיריים קרמיות ומה זו אינדוקציה. **כיריים קרמיות** – כיריים שהמשטח שלהם כולו זכוכית, והן פועלות על ידי חשמל. מה שרואים זו רק זכוכית שמניחים את הסיר ישירות עליה. **אינדוקציה** – כיריים מזכוכית שפועלות על ידי מגנט שיש בתוכם שגורם למולקולות לזוז, וכששמים עליהם סיר מסוגי מתכות מסויימים הוא משנה את המולקולות ואת השדה המגנטי שלהן ועל ידי כך נוצר חום גבוה מאד.

וכיצד מכשירן לפסח? שני סוגי הכירים הללו עשויים מזכוכית. מרן השולחן ערוך כתב (סעיף כ"ו) שכלי זכוכית, אפילו השתמש בהם בחמים, אינם צריכים שום הכשר כיון שאינם בולעים, ובשטיפה בעלמא די להם. וכתב הרמ"א שיש מחמירים ואומרים שאפילו הגעלה לא מועילה להם כי הם עשויים מחול וחול זה חרס, וכך המנהג באשכנז.

ובחידושי הריטב"א (פסחים ל: ד"ה ליעבד להו) כתב בשם הרא"ה שלא מגעילים כלי זכוכית, משום שחושש שמא יישברו. ובכיריים קרמיות אין את החשש הזה.

אבל רבים חוששים שגם לספרדים לא מועיל הכשר בכלל בכיריים הללו, מפני שייתכן שיש תערובת חומר אחר שהוא כמו חרס, שבולע ואינו פולט, לכן לא מועיל בזה הכשר כלל.

והגאון הרב שניאור זלמן רווח שליט"א, כתב מאמר מאד מקיף בענין הזה (נדפס בקובץ ויען שמואל חכ"ב סי' לז), והעלה שהמתכונת של הכנת הזכוכית הזו דומה לזכוכית רגילה. ולפי זה לספרדים אין צריך שום הגעלה אלא די בשטיפה בעלמא.

והרבה מהספרדים נוהגים להחמיר בזה.

סדר ההגעלה הלכה למעשה

ה. שאלה: אני צריך להגעיל כמה כלים בבית, כיצד עורכים הגעלה?

תשובת הרב: תחילה נדבר לגבי כלי ראשון, כיצד מגעילים בתוכו. קודם כל מנקים אותו היטב, ממלאים בו מים, וממתינים שיעלה בועות. לאחר מכן לוקחים את הכלי שרוצים להכשיר ומכניסים אותו בפנים. בכלי שיש לו ידית - צריך לתפוס אותו בידית ולהכניס את הצד השני, אחר כך להוציא אותו, להפוך צד ולהכניס את הצד שקודם היה בחוץ. יש לשים לב שגם הידית תיכנס בפנים, כי גם היא חייבת בהגעלה (סי' תנא סי"ב).

בכלי שאין בו ידית - אפשר לאחוז בצבת, להכניס ולהוציא אותו, ואחר כך לעשות כן גם לצד השני שהצבת תפסה בו והוא לא הוכשר.

יש הבדל בין הגעלה לטבילה. בטבילת כלים צריך שכל הכלי יהיה רגע אחד משוחרר כולו בתוך המים, אבל בהגעלה אפשר לבצע את ההגעלה באופן שחצי הכלי הראשון נכנס ואחר כך החצי השני (ש"ע סעיף י"א).

ישנו דבר נפלא בענין ההגעלה, **שניתן להכשיר כלי בתוך כלי שהוא עצמו חמץ, ואף על פי כן זה מכשיר אותו לפסח.**

הכלי נשאר באותו מצב שהיה, אם היה חמץ נשאר חמץ ואם היה כשר נשאר כשר, כך מפורש בשלחן ערוך (בסימן תנ"ב סוף ס"א).

לכן אם אדם עושה הגעלה בכלי כשר לפסח, צריך להקפיד לעשות את ההגעלה קודם זמן איסור חמץ והכלי לא נאסר. ואם עושה בכלי חמץ, ינקה אותו היטב ויעשה בו הגעלה. הסיר עצמו אמנם חמץ כפי שאמרנו, אבל הכלים שהגעיל בתוכו יהיו כשרים לפסח.

יש לשים לב, שלפני ההגעלה צריך **לנקות את הכלי שרוצים להכשיר טוב טוב**, אם יש בו בפירות באיזושהו מקום חלודה, וכל שכן לכלוך, ואם לא מוציאים אותם לא מועילה ההגעלה בפינה הזו.

אם אדם רוצה לעשות הגעלה לסכונ"ם וכיוצא בזה, ישנה דרך מאד פשוטה לעשות את זה. אפשר לקחת קומקום חשמלי ולהרתיח בו מים, וכשהמים רותחים יכניס כפית או מזלג או מה שטעון הגעלה ויכניס לקומקום. גם במהלך השנה קורה לפעמים שמישהו השתמש בטעות במזלג חלבי לאוכל בשרי בסיר על האש, או משהו כעין זה, ולא צריך להמתין עד לפסח כדי להכשיר אותו, אלא אפשר לעשות כמו שאמרנו ולהכשיר אותו על ידי הקומקום (כשהכלי אינו בן יומו. הרמ"א סימן תנ"ב ס"ב). ורק צריך לשים לב שגובה המים עובר את הכלי שמכשירים.

לאחר ההגעלה לוקחים את הכלים שהוכשרו ו**נוהגים לשטוף במים** (סי' תנב ס"ז) והכלי מוכשר. רק צריך לשים לב לאלה שעושים הגעלה לכלי זכוכית, שלא ישטפו אותם מיד במים כי הכלי יכול להתנפץ, אלא ימתינו מעט שהוא יתקרר ואז ישטפו אותו במים.

ברוך ה' לעולם אמן ואמן.

הלכות פסח

נושאי השיעור:

ברכת קציצות עם קמח מצה ומצה מבושלת. מצות מבושלות, וסעודה שלישית בשבת ערב פסח. ליל הסדר במשפחה מורחבת. דין האיטר בהסיבה. הכנת החרוסת. כמות החרוסת על המרור. כיצד כורכים בכורך. אשה העסוקה בצרכי הבית, חיובה בקריאת ההגדה.

ברכת קציצות עם קמח מצה ומצה מבושלת

19א. שאלה: מה מברכים על קציצות העשויות מקמח מצה ובשר, ומה מברכים על מצה מבושלת ומטוגנת? **תשובת הרב:** מרן בשלחן ערוך בהלכות ברכות (סי' קס"ח ס"י) כתב, שאם אדם חתך לחם לחתיכות ובישל אותן, אם בשעת הבישול היה כזית בכל חתיכה מהחתיכות הללו, מברך עליהן המוציא וברכת המזון. אבל אם בשעת הבישול אין כזית בכל חתיכה, ברכתן מזונות ועל המחיה. ואפילו אם אוכל מהן כמה וכמה כזיתות, מכל מקום כיון שבשעת הבישול היה בכל אחת פחות מכזית, מברך עליהן מזונות ועל המחיה. ומדוע? מפני שהבישול מבטל את האפייה בפחות מכזית ונתבטל מהן שם לחם, אבל ביותר מכזית אין הבישול מבטל את האפייה ונשאר עליהן שם לחם (משנ"ב ס"ק נה).
האחרונים מוסיפים שגם טיגון דינו כבישול ומבטל שם האפייה שהיה על החתיכות. (הגהות רעק"א סק"ז ובביאור הגר"א ס"ק לז, לח. וע"ע בס' ברכת ה' ח"ב פ"ב סכ"ו).
ומזה נלמד לדין **הקציצות העשויות מקמח מצה**. כיון שהפירורים של הקמח מצה פחותים מכזית, אם כן כשאדם מבשל או מטגן אותם נתבטל מהן שם האפייה שהיה עליהן וברכתן **השתנתה למזונות**. והוא הדין גם לענין המצות המטוגנות והמבושלות. אמנם בכל ימות השנה נוהגים לברך על המצה מזונות, אבל בפסח ברכתה המוציא. אדם שבישל או טיגן מצה, **אם בכל חתיכה שבישל או טיגן היה כזית, עליו לברך המוציא וברכת המזון. אבל אם בכל חתיכה היה פחות מכזית, צריך לברך מזונות ועל המחיה** אפילו אם אוכל כמה וכמה מצות.
ישנם אנשים שנוסעים לטיולים וחוששים שלא ימצאו מים לנטילת ידים, או אמהות שלוקחות את הילדים לגנה ולא רוצות שהילדים ייכשלו ויאכלו בלי נטילת ידים, ולכן לוקחים מצה מטוגנת כדי שלא יזדקקו לטיול ידים. ולפי מה שאמרנו צריך לקחת מצה, לחלק אותה לארבע, וכך בכל חלק יש פחות מכזית ויטגנו אותה כך. כשעושים באופן הזה, ברכת המצה מזונות ועל המחיה ואינה טעונה נטילת ידים.

¹⁹ השיעור נמסר בשנת תשפ"א.

אם מטגנים מצה שלמה או אפילו חצי מצה, עדיין יש בכל חלק יותר מכזית והמצה טעונה נטילת ידים וברכתה המוציא.

ואמנם, יש כאלה מחמירים ואומרים שרק במצה שלמה יש כזית, אבל להלכה מספיק שליש מצה לשיעור כזית.

כל אחד שיש לו בקבוק של תינוק, יכול לראות את זה בצורה פשוטה וברורה. בכל בקבוק של תינוק יש סימונים במידות של סמ"ק, קח בקבוק כזה, מלא אותו במאה סמ"ק מים, ושים בתוכו שליש מצה, שזה כאחד עשר גרם לכל היותר. **המים שבבקבוק יעלו למאה ושלושים סמ"ק, וודאי שיש בזה כזית.** זו הדרך שכותב מרן השולחן ערוך לבדוק שיעורים של הביצים וכיו"ב, ובבדיקה הזו אתה מוצא **שבשליש מצה יש לך כזית.**

אמנם, המשקל של שליש מצה הוא הרבה פחות משלושים גרם, אבל כפי שאמרנו, מדברי מרן יוצא שהולכים על פי הנפח ולא על פי המשקל.

יש אומרים שהם רוצים להחמיר כדברי הסוברים שהולכים על פי משקל. אין בעיה להחמיר, אבל צריכים להקפיד **שלא יקלו במקום שהמשקל הוא קולא.** ולכן, גם אם אתה רוצה לצאת ידי כל הדעות²⁰, עליך ללכת כאן על פי נפח, מפני שאם אתה הולך על פי משקל, אתה נמצא מיקל ולא מחמיר.

הלכה למעשה: אדם ירא ה', לא יטגן חצי מצה ויברך עליה מזונות, ובפרט שיש כאלה ששוכחים לברך אחר האכילה ואם מטגנים חצי מצה נמצא שלא בירכו ברכת המזון שהתחייבו בה. אם אדם רוצה לברך על המצה מזונות ועל המחיה, שיחתוך את המצה לארבעה חלקים שוים. כך יש לו בכל חלק פחות מכזית, וכשמטגן אותם כך ברכתן מזונות ועל המחיה.

מצות מבושלות בשבת שערב פסח שחל בה

ב. שאלה: האם ניתן לאכול בשבת הקרובה (שחל ערב פסח) את המצות המטוגנות והמבושלות? **תשובת הרב:** המשנה ברורה (סי' תמ"ד סק"ח) כותב שאדם יכול לקיים סעודה שלישית בתבשיל כמו "קיינדלך", שזה כופתאות מקמח מצה. ומפורש במשנה ברורה שגם לפי מנהג האשכנזים, **אפשר לאכול דבר שעשוי מקמח מצה והוא מטוגן או מבושל גם בשבת שהיא ערב פסח.**

והטעם לכך הוא מפני שהאיסור לאכול מצה בערב פסח הוא דוקא במצה שיוצאים בה ידי חובה בליל הסדר, וכיון שבמצה מבושלת לא יוצאים ידי חובת אכילת מצה בלילה, מותר לאכול אותה ביום ערב פסח, ואין בזה שום חשש גם לספרדים וגם לאשכנזים.

²⁰ ובכלל, תמיד הדבר הכי טוב לצאת ידי חובת כל הדעות ולא להיכנס בסבך המחלוקות.

סעודה שלישית בשבת זו

ג. שאלה: השנה חל פסח בערב שבת, כיצד יש לנהוג לגבי סעודה שלישית?

תשובת הרב: מרן בשלחן ערוך (סי' תמ"ד ס"א) כתב שכיון שזמנה של סעודה שלישית הוא מזמן תפילת המנחה, אי אפשר לקיים אותה בחמץ, שכבר נאסר באכילה מוקדם יותר. ומצד שני אי אפשר לקיים אותה במצה, שהרי אסור לאכול מצה בערב פסח (הרמ"א סי' תע"א ס"ב).²¹

אם כן כיצד הוא עושה? מרן כתב שיקח מצה עשירה. דהיינו, מצה שעשויה מקמח רגיל המיועד לאפיית מצות, ובמקום מים לשים אותו עם יין, ביצים או מיץ תפוזים טהור וכדומה (ש"ע סי' תס"ב ס"א). למעשה, קשה מאד להכין דבר כזה בבית. ולכן ישנם אנשים שקונים מצות עשירות מוכנות. לפני שבועיים דיברנו על עוגיות פפושדו, ואמרנו שאין על זה הכשר בד"ץ, כי יש מפקפקים על כשרות הליך ההכנה שלהם. **אם אדם נוהג לאכול עוגיות פפושדו בפסח, יוכל לקיים סעודה שלישית בעוגיות פפושדו.** אבל צריך לשים לב **שיסיים לאכול שלוש שעות זמניות לפני השקיעה** (ש"ע סי' תמד ס"א).

ויש גם פתרון אחר. **אפשר לאכול סעודה שלישית במצה מבושלת, שבה אין איסור אכילה בערב פסח.** כך כתב המגן אברהם (סי' תמד סק"ב) בשם מהרי"ל. ויש שכתבו שזה אפילו עדיף ממצה עשירה, כיון שעל מצה עשירה מברך מזונות, ואילו על מצה מבושלת מברך המוציא כשבחתיכה שבישל יש יותר מכזית, וכמובן שעדיף לאכול סעודה שלישית בדבר שברכתו המוציא.

אמנם מהרי"ל (שהביא המגן אברהם שם) כתב שלא ראה שנוהגים כך, אבל הרב ערוך השולחן (סעיף ה) כתב שבאמת ראה רבים שנוהגים לקיים סעודה שלישית במצה מבושלת. הרמ"א כתב שמי שאינו יכול לעשות סעודה שלישית במצה עשירה, יוכל לקיימה במיני פירות או בשר ודגים. ונחלקו האחרונים מה עדיף, דעת החק יעקב (סק"ב) שעדיף שיאכל פירות מחמת שאינם משביעים כל כך, אבל המגן אברהם (סק"ב) ועוד אחרונים סוברים שעדיף בשר ודגים. ורק אם אין לו בשר ודגים, יאכל מיני פירות. וכך פסק המשנה ברורה (סק"ח). ואם יש לו פירות משבעת המינים – עדיף. (כה"ח אות טז).

לסיכום: הדבר הטוב ביותר לקיים סעודה שלישית הוא במצה מבושלת. וצריך לשים לב לאכול קודם שלוש שעות מהשקיעה.

²¹ אם אדם אוכל בערב פסח מצות ובלילה שוב אוכל מצות, אנשים יחשבו שזה טעים לו ולכן הוא אוכל את זה הרבה, ומה שאוכל בליל הסדר זה לא משום מצוה אלא בגלל הטעם המיוחד שיש למצה. אבל אם אדם לא אכל מצות עד הלילה ורק בלילה הוא אוכל, יבינו שהוא אוכל אותן לשם מצוה.

אם אדם לא יכול לעשות כן, יאכל חתיכת בשר, עוף או דג. ומי שגם את זה לא יכול לעשות, יאכל פירות משבעת המינים כמו תמרים וכדומה, ואפילו בפירות רגילים יכול לצאת ידי חובה.

ליל הסדר עם המשפחה המורחבת

ד. שאלה: אני וילדיי מתארחים בבית הוריי, ואבי קורא ומסביר את ההגדה ואומר חידושים על ההגדה. אני מתלבט כיצד עלי לנהוג – מצד אחד כאשר כולנו עושים יחד את הסדר זו שמחת חג גדולה ביותר. אבל מצד שני אני מפסיד כל שנה את מצות "והגדת לבנך". כיצד עלי לנהוג?
תשובת הרב: הענין לעשות יחד עם המשפחה המורחבת, זה לא רק ענין של שמחת חג גדולה, אלא יש בזה סיבות הלכתיות ממש.

מרן בשלחן ערוך (סי' תע"ט) כתב שמצוה לחזור אחר הזימון, וכשאדם אוכל עם משפחתו המצומצמת לא תמיד יש לו זימון, ולכן יש ענין הלכתי לאכול יחד.

וגם מרן ראש הישיבה גאון ישראל הרב מאיר מאזוז שליט"א, כותב בענין הסעודה של ליל הסדר, **שמצוה לעשות את הסעודה יחד** גם מפני שעל ידי כך זוכים לעשות זימון. וכך כותב הרב בספרו ה' נסי (ח"ב פכ"ג הלכות ברכ"ס"א, עמוד רס"ו): "נהגו לחוג כמה משפחות ביחד ליל הסדר, כדי שיעשו זימון". וכדרכו בקודש, תמיד הרב אוהב למצוא לכל דבר רמז בפסוק, וגם כאן הרב כותב רמז: "זכר לדבר, ואם ימעט הבית מהיות משה, ולקח הוא ושכנו וכו', וכן המנהג פשוט בכל המקומות ששמענו וראינו".
וגם מהרמ"א משמע שטוב לעשות כמה משפחות ביחד. הוא כותב שכאשר קוראים את ההלל, הגדול שבהם אומר "הודו ו"אנא", ואחרים עונים אחריו. ומשמע שכדאי שיהיו שם הרבה אנשים.

המשנה ברורה (סק"ט) כותב שאין ענין מיוחד בזימון בפסח יותר מבשאר ימות השנה, ומה שמרן כתב שמצוה לחזור אחר זימון הוא מפני ההלל וכדברי הרמ"א, אבל כבר הוכיחו שדעת מרן אינה כן, אלא בפסח יש יותר ענין בזימון מאשר שאר ימות השנה²².

ועל כל פנים, מרן מסכים לדברי הרמ"א שבאמירת ההלל יש ענין שיהיה אחד אומר ושנים עונים לו. יש נוהגים שכאשר החזן אומר "הודו לה' כי טוב", כולם עונים לו "כי לעולם חסדו". וכאשר אומר "יאמר נא ישראל", כולם עונים "כי לעולם חסדו", וכן הלאה בשאר הפסוקים. אותו דבר גם ב"אנא ה' הושיעה נא", אחד אומר "אנא ה' הושיעה נא", וכולם עונים "אנא ה' הושיעה נא".

²² א"ה. ועי' בספר ה' נסי שם בהערה שמרן ראש הישיבה הביא קושיית מורנו הרב שליט"א על ביאור האחרונים בזה. ע"ש. המערכת.

וכך ינהגו באמירת ההלל שהגדול אומר בקול והשאר עונים אחריו. לפי הרמ"א זה העיקר, וגם לפי מרן צריך לעשות כך, רק שיש ענין גם בזימון עצמו. ולכן, למרות שאת כל ההגדה כולנו קוראים יחד בצורה שוה, כשמגיעים לפסוקים האלה יש ענין שאחד יקרא בקול וכולם יענו אחריו. יש מקומות שנוהגים בליל הסדר וגם בשאר ימות השנה, שהחזן אומר "הודו לה' כי טוב" והציבור לא אומרים אתו, אלא רק ממשיכים "כי לעולם חסדו". האחרונים העירו שיש בעיה במנהג הזה, כיון שהרבה פעמים כאשר החזן אומר "הודו לה'", הוא לא מתכוון להוציא את הציבור ידי חובה²³, ונמצא שהוא אומר רק את חצי הפסוק הראשון ולא מכוון להוציא אותם, והם אומרים רק את החצי השני, וחסר להם כמה מילים בהלל.

ולכן צריך להקפיד, שכאשר הקורא בבית או החזן בבית הכנסת אומר "הודו לה' כי טוב", **העונים אחריו יאמרו אתו בלחש את המילים הללו**, ואחריו יאמרו בקול "כי לעולם חסדו" והוא יאמר אתם בלחש. יש נוהגים שהחזן אומר את כל הפסוק, והם חוזרים אחריו, וכך כולם אומרים פסוק שלם. כל המנהגים טובים, וכל הענין הוא שיהיה אחד אומר ושנים עונים, "זמרו לה' יחדו".

לגבי השאלה על מצות והגדת לבנך – באמת אין שום הפסד במצוה. השבוע למדנו בדף היומי בגמרא במסכת פסחים (דף קטז ע"ב) שמרימר שאל את בני ביתו של רב יוסף כיצד קוראים שם את ההגדה, ואמרו לו שרב יוסף קורא בקול ומוציא את כולם ידי חובה. הלך ושאל את בני ביתו של רב ששת איך נוהגים בביתו, ואמרו לו שרב ששת קורא בקול ומוציא את כולם. ומכאן משמע שאדם ששומע את ההגדה דינו כקורא אותה ממש.

הדין הזה הוא לא רק בהגדה, אלא גם בסיפורים עצמם ובדרשות. כשהסבא מספר לכולם, אתה מקשיב ויוצא ידי חובה בזה. וגם בפסוק נאמר: "ולמען תספר באזני בנך ובן בנך" (שמות י"ב), לכאורה התורה היתה צריכה לומר רק שאתה תספר לבנך, ובנך שישפר לבנו גם נכלל בפסוק הזה, אלא התורה אמרה "ובן בנך" – שגם כאשר הסבא מספר לנכד גם האב יוצא ידי חובה.

דין האיטר בהסיבה

ה. שאלה: אדם שמאלי שקשה עליו מאד להסב על צד שמאל. האם יכול להסב על צד ימין או לא להסב בכלל?

תשובת הרב: בגמרא במסכת פסחים (דף קח ע"א) כתוב, שהסבת ימין אינה קרויה הסיבה. והגמרא ממשיכה שלא רק זה, אלא כשאדם מסב על צד ימין יכול להקדים קנה לושט ולבוא לידי סכנה.

²³ מה שהוא אולי מתכוון זה לניגון יפה. הוא לא מתכוון להוציא כי הוא לא יודע שצריך להוציא במקום הזה.

ונחלקו המפרשים על מה חוזר הטעם "שמא יקדים קנה לושט". רשב"ם מפרש שכוונת הגמרא לשני טעמים שלא להסב על צד ימין. טעם אחד הסיבת ימין אינה נחשבת להסיבה, מפני שאדם צריך לאכול ביד ימינו, וכשמיסב על צד ימין יכול לאכול רק בשמאל. וטעם נוסף לדבר הוא "שמא יקדים קנה לושט". כלומר, לכל אדם יש וישט בצד ימין וקנה בצד שמאל, ויש מעליהם כמין שסתום בצורת שקד, וכאשר אדם אוכל השסתום נפתח מעל גבי הושט וסותם רק את הקנה, כך שהאוכל נכנס לושט. וכאשר אדם מדבר, הושט נסתם והקנה נפתח ודרכו יוצא האויר.

בשעה שאדם מסב על צד ימינו, השסתום הזה יורד על גבי הושט על ידי כח המשיכה והקנה נפתח, ואם אדם יאכל כך, יכול לבוא לידי חנק חלילה בגלל שהאוכל יכול להיכנס לקנה.

אבל רש"י מפרש אחרת. לפי רש"י הטעם של הגמרא "שמא יקדים קנה לושט ויבוא לידי סכנה" הוא טעם למה שהגמרא אמרה לפני כן שאסור להסב פרקדן [-על הגב]. אבל הטעם שכל אדם צריך להסב על צד שמאל, הוא כדי שיוכל לאכול את האוכל ביד ימין. שכך נוח לו.

ונפקא מינה בין הטעמים היא השאלה שנשאלה כאן. לפי רש"י, אדם שמאלי צריך להסב על צד ימין כדי שיוכל להסב בנוחות ולאכול ביד שמאל. אבל לפי רשב"ם צריך להסב על צד שמאל ואפילו שזה לא נח לו, שאם יסב על צד ימין יבוא לידי סכנה. כך כתב הטור (סי תעב).

בשו"ת תרומת הדשן (סי' קלו) כתב שלהלכה איטר יסב על צד שמאל, מפני שחוששים לשיטת רשב"ם שיש בזה סכנה אם יסב על צד ימין, וחמירא סכנא מאיסורא. וכך פסק הרמ"א (סי' תעב ס"ג) שגם איטר יסב על צד שמאל.

אבל הרדב"ז ראה שהקנה והושט בבהמות לא נמצאים בצד ימין ושמאל, אלא הקנה נמצא קדימה והושט מאחוריו. ושיער שכך זה גם באדם, ולא כמו שרשב"ם כותב שנמצאים בימין ושמאל. הרדב"ז בתשובה (ח"ג סי' תקפד) כותב שבבהמות זה ודאי כך, אבל באדם לא בטוח.

ושמעתי שכיום טוענים שכפי ששיער הרדב"ז כך המציאות, שגם באדם הושט נמצא מאחורי הקנה ולא בצדו. כך זה גם מסביר את דברי הגמרא בדין הסבת פרקדן, שאם אדם שוכב על גבו ואוכל, יכול לבוא לידי סכנה שהסתום ירד על גבי הושט והאוכל ייכנס חלילה לתוך הקנה. נמצא אם כן שאין חשש סכנה כמו שכתב רשב"ם, ולכן כמו שיוצא לפירוש רש"י, בין בהסיבת ימין ובין בהסיבת פרקדן, אדם שמאלי יכול להסב על צד ימין של העולם, כדי שיוכל לאכול בנוחות. ולכן להלכה בדיעבד בודאי שאיטר שהיסב על צד ימין, יצא ידי חובה. וכך פסקו הפרי מגדים (מש"ז סק"ב) והמשנה ברורה (ס"ק יא).

אבל בזמננו שהתבררה המציאות, האם גם לכתחלה אפשר להקל שאיטר יסב על צד ימין?

מרן הגר"ע יוסף בחזון עובדיה (עמ' ט) כתב שלכתחלה יסב על צד שמאל, ובדיעבד שהיסיב על צד ימין יצא.

גם מרן ראש הישיבה שליט"א פסק כך בתחילה (בירחון אור תורה ניסן תש"נ סי' צב אות ב'), שרק בדיעבד יצא.

אבל לאחר מכן פסק מרן ראש הישיבה שליט"א (בס' ה' נסי ח"ב בתשובה סימן לא) שגם לכתחלה איטר יכול להסב על צד ימין, מהטעם שכך התבררה מציאות שאין בזה חשש סכנה, ועוד טעמים להקל. והביא שכן דעת החזון איש (בהנהגותיו שנכתבו ע"י הגר"ח קנייבסקי, והובאו בספר שער המועדים פסח עמ' י', ובהנהגות החזון איש פי"ב אות יז) שאיטר יסב איך שנח לו²⁴.

אבל על כל פנים כל אדם חייב להסב, ואם לא מיסב לא יצא ידי חובה. כך כותב מרן בשלחן ערוך (סי' תעב ס"ג) במפורש, שאדם שלא הסב לא יצא ידי חובה וצריך לחזור לאכול ולשתות.

לסיכום: רוב העולם נוהגים שגם איטר מסב על צד שמאל, כדרך שאר הציבור. ובדיעבד, אם היסב על צד ימין, יצא ידי חובה.

ואיטר שרוצה להסב על צד ימין כדי שיכול לאכול בנוחות, לדעת מרן הגר"ע יוסף צריך להסב על צד שמאל, ולדעת מרן ראש הישיבה שליט"א יכול להסב על צד ימין.

הכנת החרוסת

ו. שאלה: כיצד החרוסת אמורה להיות, מתוקה או חריפה, סמיכה או דלילה, וממה היא מורכבת?

תשובת הרב: כתב הרמ"א (סי' תע"ג ס"ה): "חרוסת יעשה עב זכר לטיט, ואחר כך נותנין בו מעט חומץ או יין אדום זכר לדם. ועושין החרוסת מפירות שנמשלו בהם ישראל, כגון **תפוחים תאנים אגוזים רימונים שקדים**".

נתייחס תחילה לדבריו האחרונים. התוספות (פסחים קטז. ד"ה צריך) כתבו בשם תשובות הגאונים שנוהגים לעשות את החרוסת מפירות שנמשלו לכנסת ישראל שמובאים בשיר השירים ומדברים על יציאת מצרים. כגון תפוח, שכתוב בפסוק "תחת התפוח עוררתיך". וכמו רימון, שכתוב בפסוק "כפלה הרימון רקתך". תאנה: "התאנה חנטה פגיה". תמר: "אמרתי אעלה בתמר". אגוז: "אל גנת אגוז ירדתי". ושקדים,

²⁴ מרן ראש הישיבה הביא שיש אומרים שרש"י כתב ספר רפואות. והעיר שלא בטוח שרש"י חיבר ספר רפואות, אבל נראה שרש"י ידע רפואות. בספר שופטים (ט"ו ט"ו) הוא כותב "ראיתי בספר רפואות שכתוב...", וגם בעוד כמה מקומות רש"י מזכיר דברי רפואה.

אפילו שאינם כתובים בשיר השירים, כתבו לשים שקדים כדי לרמוז על מה שאמרו רבותינו "שקד הקב"ה על הקץ".

וממשיך הרמ"א: "ונותנין עליו תבלין כגון קנמון וזנגביל הדומים לתבן שהיו מגבלין בו הטיט". ומקור דבריו הוא מהמרדכי (לד:): והטור (סי' תעג).

מהרי"ל מוסיף שלוקחים כל מיני בשמים. כוונתו לבשמים ארוכים, וכשטוחנים אותם הם לא נטחנים כמו אבקה, אלא יוצאים עשבים קצת ארוכים. והטעם לדבר הוא מפני שהטיט של פעם הוא לא היה מלט כמו שלנו היום, אלא חמר כמין חול. וכדי שהחמר ייתפס ויחזיק מעמד, היו מערבים בתוכו תבן, וכמו שכתוב בפסוק בפרשת שמות.

מה התבן עושה לחמר? כשהגבעולים של החטים והשעורים מתערבבים יחד עם החמר, הכל שם מסתבך ומתערבב וכך הוא היה מחזיק מעמד. כששמים את הקינמון והזנגביל וכדומה שטחונים קצת גס בחרוסת, זה מזכיר את הצורה של הטיט שהיתה במצרים²⁵.

את החרוסת הזו שמים בתוך הקערה כשהיא סמיכה, וכשבאים לאוכל אותה צריך לדלל אותה וכך לאכול. מדוע? הגמרא במסכת פסחים (דף קטז ע"א) אומרת שאת החרוסת "צריך לסמוכיה, וצריך לקהוייה". צריך לעשות אותה סמיכה זכר לטיט. וגם לשים בה דבר קצת חמוץ. כך רש"י מסביר, שצריך לשים בפנים תפוחים חמצמצים או חומץ ויין.

ומה הטעם לדבר? הגמרא אומרת שהחרוסת היא גם זכר לתפוח. כתוב בפסוק: "תחת התפוח עוררתך, שמה חיבלתך אמך". שם הנשים הרו²⁶. ולכן צריך לעשות אותה קצת חמוצה, וישימו בפנים תפוחים חמצמצים, או חומץ, יין (שיש בו טעם חזק ויש לו את התכונה של התפוח), מים מעורבים בלימון או מי מלח.

אבל התוספות (שם ד"ה צריך) כותבים שבירושלמי מבואר שהיא צריכה להיות גם דלילה זכר לדם. התוספות מוכיחים שגם הבבלי מסכים לזה, שהרי קודם לכן כתוב שאם היה מטבל בחרוסת היה לזה דין של טיבולו במשקה. ואם זה סמיך אינו נחשב טיבולו במשקה. ומוכח שעל החרוסת להיות דלילה. ולפי זה יש לכאורה סתירה. כי מצד אחד כתוב שצריכה להיות סמיכה, ומצד שני צריכה להיות דלילה.

²⁵ הסבא, בעל ה"איש מצליח" ע"ה, לאחר שהיה מכין את החרוסת מכל החומרים המוזכרים כאן, היה מצפה אותה בעלי ורד, נקרא בערבית "סוס אל ורד". זה עלי ורד חתוכים דק, וזה נותן מראה צבעוני ויפה לחרוסת.

²⁶ המילה 'חיבלתך' אין פירושה מלשון מחבל, אלא לשון הריון. וכמו שבערבית קוראים לילודת "חבלה".

התוספות כותבים שאין בזה סתירה. בקערה של ליל הסדר צריך לשים אותה כשהיא סמיכה ועבה. אבל כשבאים לאכול אותה, לוקחים את הכדורים הללו של החרוסת הסמיכה, מדללים אותם ביין או בחומץ (או במים עם לימון) וכמו שאמרנו, וכך אוכלים אותה.

זו כוונת הרמ"א, שצריך לעשות את החרוסת עבה, ואחר כך כשבאים לאכולה ישימו בתוכה חומץ או יין, ידללו אותה בו וכך יאכלו אותה.

מה ששאלו על חריף או מתוק, זה לא משנה, וכל אחד יעשה כפי טעמו האישי. אבל העיקר שבתחילה תהיה סמיכה וכשבאים לאכולה יערבו אותה עם יין וכדומה וידללו אותה.

כמות החרוסת על המרור

ז. שאלה: האם צריך לתת הרבה חרוסת על המרור או מעט?

תשובת הרב: מצינו בגמרא במסכת פסחים (דף קט"ו ע"ב): "אמר רב פפא, לא לישגי איניש את המרור בחרוסת". כלומר, לא יעכב את המרור בתוך החרוסת, אלא ישלוף אותו מיד, מפני שהיא מבטלת את הטעם של המרור. וכמו שהגמרא אומרת בהמשך שאם בלע מרור לא יצא, וכותב רשב"ם שזה מפני שצריך להרגיש את הטעם של המרירות שלו²⁷, זכר למה שכתוב "וימררו את חייהם"²⁸.

וכך באמת מרן פוסק (סי' תע"ה ס"א), שמיד לאחר שטבל את המרור בחרוסת, יוציא אותו וינער אותו²⁹. לא צריך לשקע את כולו בחרוסת, ודי בזה שיטבל את ראשו בלבד.

כל האמור הוא במרור, אבל בכורך, כתב מרן בבית יוסף (שם) בשם האגור (סי' תתד), יכול לטבל את המרור כשכולו מלא בחרוסת. ואלה שאוהבים חרוסת, יכולים למלא אותו כמה שהם רוצים. (וע"ע כה"ח אות לב).

כיצד כורכים בכורך

²⁷ אגב, הרבה שואלים למה הטעם של החסה נקרא 'מר', והרי אין בו מרירות כל כך. ההסבר בזה הוא כך, יש ירקות מתוקים, כגון גזר וכדומה, שאם אתה אוכל חריף, אי אפשר לאכול עם זה סלט של גזר חי מגורד, זה לא מסתדר ביחד. לעומתם יש ירקות חריפים, כגון צנון וכדומה. אבל יש ירקות שהם לא מתוקים ולא חריפים, אלא הטעם שלהם הוא קצת מריר. ובאמת אין הכוונה ממש מר, אלא ביחס למיני הירקות האחרים הוא נחשב למר.

²⁸ אמנם הגמרא שם אומרת שאם בלע מצה יצא, ולכאורה תמוה למה יצא, והרי אנחנו אוכלים מצה זכר למה שאכלו אבותינו במצרים, וכשבולעים לא מרגישים טעם מצה.

התשובה לכך היא שהזכר במצה הוא לא הטעם שלה, אלא היא בעצמה, שאותה אכלו אבותינו במצרים. אבל במרור אין זכר למה שאכלו אבותינו במצרים מרור, כי באמת הם לא אכלו חסה. ובמה מזכיר לנו המרור את אבותינו במצרים? רק בטעם המריר שבו. ואם כן כל הענין כאן הוא הטעם של המרור, ואם אנחנו לא טועמים לא עשינו כלום.

²⁹ יש אנשים שלא אוהבים חרוסת, ומבחינתם זה מצויין.

ח. שאלה: כיצד צריך לנהוג באכילת הכורך, האם המרור על המצה או המצה על המרור?

תשובת הרב: אין שום הבדל מה מניחים על מה. רבים נוהגים להניח את המרור בתוך המצה. ומרן ראש הישיבה הגאון הגדול רבנו מאיר מאזוז שליט"א מביא בספרו ה' נסי (ח"ב עמ' רנו) את דברי ספר המנהיג (הלכות פסח סי' פג), ש"עם המרור הנטבל בחרוסת, יכרוך בו המצה". ומשמע שהוא כורך את המרור על המצה.

כך גם כתוב בספר החינוך (סוף מצוה כא), שלאחר שאוכלים מהמרור בטיבול, כורכים אותו על גבי המצה ואוכלים. כך גם כותבים עוד כמה ראשונים.

לעומתם יש שכתבו אחרת, וכותב מרן ראש הישיבה שאין בזה שום קפידא, אפשר לכרוך את המרור על המצה או את המצה על המרור.

אבל צריך להקפיד לאכול אותם כרוכים יחד. יש אנשים שלאחר שכורכים את המצה עם המרור, שמים אותם בתוך צלחת ואוכלים קצת מהמצה וקצת מהמרור עד שגומרים, אבל זה לא נכון, כתוב "כורכן ואוכלן בבת אחת", כלומר צריך להכניס לפה מצה וחסה יחד, ולא כל אחד לבד.

אשה העסוקה בצרכי הבית, חיובה בקריאת ההגדה

ט. שאלה: אשה שהעסוקה בהאכלת הילדים הקטנים והשכבתם לישון בזמן אמירת ההגדה, האם היא פטורה מאמירת ההגדה?

תשובת הרב: מרן כותב (סי' תע"ב סי"ד) שנשים חייבות בארבע כוסות ובכל המצוות הנוהגות בלילה הזה. וממילא חייבות גם בסיפור יציאת מצרים.

ומה אשה שעסוקה עם הילדים תעשה? בשאלות של "מה נשתנה" תהיה נוכחת, וגם בהתחלה של "עבדים היינו", אחר כך היא יכולה ללכת להכנות במטבח. וכותב הרב כף החיים (סי' תעג אות קלו) שבסוף, כשמגיעים לקטע שרבן גמליאל אומר "כל שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו", תיכנס ותקרא את זה, וכמו שכתוב שאם לא אמר את זה לא יצא ידי חובתו.

ומוסיף שם הרב כף החיים, שנוהגים לקרוא לה גם לשמוע את הקטע של "והיא שעמדה", וכך את הקטע של "אלו עשר המכות שהביא הקב"ה על המצריים במצרים". (וע"ע בס' ה' נסי ח"ב עמ' רטז).

הלכות ערב חג הפסח

נושאי השיעור:

מלאכה קודם ואחר חצות. גדר המלאכות האסורות. מלאכת הדיוט בתשלום. קנייה ומכירה אחר חצות. מלאכה ע"י גוי. כיבוס במכונה, תספורת הראש, גילוח הזקן, גזיזת צפרניים, צחצוח נעליים וגיהוץ בגדים.

מלאכה אחר חצות

³⁰א. נאמר כמה הלכות בענין ערב פסח, נתחיל בדין עשיית מלאכה בערב פסח. שנינו במסכת פסחים (ריש פרק רביעי) מקום שנהגו לעשות מלאכה בערבי פסחים עד חצות עושים, ומקום שנהגו שלא לעשות אין עושים. מדוע המשנה מדגישה עד חצות? והרי ברור שאחרי חצות אסור לעשות מלאכה, וכמו כל שבתות וימים טובים. הגמרא (נ' ע"ב) משיבה על זה, **דבר ראשון**, בערב פסח אסור כבר מחצות, ואילו בערב שבת אסור רק לאחר המנחה ולמעלה. **דבר שני**, בערב שבת אינו רואה סימן ברכה בלבד, ואילו כאן בערב פסח זה אסור ממש, ומי שעשה מלאכה אחרי חצות מחרימים אותו על כך. נמצא שיש הבדל גם מבחינת הזמן וגם מבחינת החומרא. ושני התירוצים נפסקו להלכה, ומרן בשלחן ערוך (בסימן תסח ס"א) כתב: העושה מלאכה בערב פסח מחצות ולמעלה, משמתין אותו. חז"ל הפליגו בחומרת האיסור עד כדי כך.

הטעם להלכה

ב. מה הטעם בזה? רש"י (בפסחים שם) כותב כדי שיהיה לאדם פנאי להכין צרכי החג. ולפי זה אם ערב פסח חל בשבת וליל הסדר במוצאי שבת, ממילא אסור לעשות מלאכה ביום ששי בצהריים, כדי שיהיה זמן להכין את צרכי החג והשבת. אבל בירושלמי כאן (תחלת פ"ד) מבואר טעם אחר, **מפני שבזמן שבת המקדש היה קיים אדם שמקריב קרבן אסור לו לעשות מלאכה באותו היום**, ולכן בערב פסח שאפשר להקריב קרבן פסח רק בחצות, **לא כל היום אסור בעשיית מלאכה אלא רק מחצות היום והלאה**. וכך נקטו התוס' והרא"ש והר"ן (טז: מדפי הרי"ף ד"ה מקום). להלכה, נוקטים כמו הטעם השני שאיסור עשיית מלאכה בגלל שאותו היום נחשב כמו יום טוב לאדם, וכמו שכתוב בירושלמי. אמנם הרז"ה (ד"ה מקום) כתב שלפי זה בזמננו שאין בית המקדש ואנחנו לא מקריבים קרבנות, אם כן יהיה מותר לעשות מלאכה בערב פסח אחרי חצות. אבל מרן הבית יוסף (סימן תסח) כותב שהשיבו על דברי הרז"ה, שלמרות שבטל

³⁰ השיעור נמסר בשנת תשע"ט.

הטעם אבל האיסור במקומו עומד, ולכן אסור לאדם לעשות מלאכה בערב פסח אחר חצות. והט"ז (סק"ב) כותב שהעיקר להלכה כטעם הירושלמי ולא כרש"י, וכך הסכמת האחרונים. ולכן ערב פסח שחל בשבת, מותר לעשות מלאכה בערב שבת אחר חצות (עד המנחה ולמעלה).

עשיית מלאכה קודם חצות

ג. קודם חצות - מהנץ החמה עד חצות היום, זה תלוי במנהגים, יש מקומות שנוהגים לעשות מלאכה ויש מקומות שלא נוהגים לעשות מלאכה. בירושלים, יש דעות שונות בזה. לכן למרות שאפשר להקל לעשות מלאכה בבוקר, **האחרונים כותבים שראוי לאדם שלא להסתפר בערב פסח אלא קודם לכן ביום י"ג**, ובזה ייצא ידי חובה לכולי עלמא (כי י"א שאסור לעשות מלאכה גם קודם חצות). ואם שכח ולא הסתפר עד יום י"ד אחרי חצות, אסור לו להסתפר אצל ספר ומותר רק לספר את עצמו, או ע"י ישראל עני שאין לו מה לאכול ביום חג הפסח (וזה לא מצוי ב"ה) או ע"י גוי אפילו בשכר. ולכן הטוב ביותר שאדם יקדים להסתפר קודם י"ד ולא יכנס לחששות.

המלאכות האסורות מזמן חצות

ד. המלאכה שאסורה אחר חצות היא דוקא מלאכה גמורה, אבל אם זה השלמות לצורך המועד מותר לעשותם. לדוגמא, **אדם שרוצה לתפור בגד חדש או להסתפר או לכבס וכדומה**, זו מלאכה גמורה, ואפילו שזה לצורך המועד אסור לאדם לעשות אותה בערב פסח אחר חצות (וע"ע בס' מגדולי ישראל ח"ד עמ' שמ"ג). אבל לעשות השלמות, **למשל אדם שיש לו מכנסיים ורוצה לעשות לו תיקון ומכפלת וכיו"ב**, וזה בחנם ולצורך המועד, מותר לעשות. אלו שלשה תנאים בזה. ואותו הדבר **אדם שמארה ויש לו כמה כסאות שצריכים ברגים פה ושם**, כיון שזו לא מלאכה גמורה אלא רק תיקונים, וזה בחנם ולצורך המועד, מותר לעשות את זה. **וגם אדם שמבריק כלי כסף וכיו"ב**, הרי ההברקה זו מלאכת הדיוט ולא מלאכת אומן, ובוודאי שמותר לעשות את זה. **ואפילו צורף שעושה את ההברקה הזאת**, כיון שהדברים הללו נעשים לצורך המועד וזה רק תיקון ולא מלאכה גמורה, מותר לעשותם. [א"ה. וע"ע בס' מגדולי ישראל ח"ב עמ' תנ"ז בהערה בענין נישואין בע"פ].

קנייה ומכירה בערב פסח אחר חצות

ה. האם מותר למכור ולקנות בערב פסח אחר חצות? יש אומרים שמכירה אינה בגדר מלאכה כלל ועיקר, וממילא המכירה מותרת כל היום כולו. אבל **מרן הרב עובדיה ע"ה** בחזון עובדיה (עמ' קפח) כותב שטוב להחמיר בזה לפחות מזמן מנחה קטנה, כשעתיים וחצי קודם השקיעה. **וגם אדם שמוכר בבית וכיו"ב, לא כדאי לעשות את זה**, והיינו דוקא כאשר המכירה הזאת דרך קבע, כי אם זה מכירה עראית בבית אפשר

להקל בזה. והראיה לזה מערב שבת, שכתוב שאסור לאדם לעשות מלאכה מן המנחה ולמעלה, אבל מותר לאדם למכור לנכרי ובלבד שיספיק לצאת מהבית לפני שבת. ולכאורה הרי אסור לעשות מלאכה מן המנחה ולמעלה. **אלא ודאי שדבר עראי מותר לעשות את זה.** (בבני ברק זה מצוי מאד שאנשים מוכרים בתוך הבית כל מיני דברים, ואפשר להקל בזה). ומי שמחמיר תבוא עליו ברכה.

עבודה של גוים בערב פסח

ו. מה הדין לגבי עבודה של פועל גוי? המרדכי (סימן תרז) כותב שאסור לעשות מלאכה גם ע"י גוי בערב פסח אחר חצות, וכמו בשבת שאמירה לגוי שבות הוא הדין כאן. אבל הרוקח (סימן שי) כותב שמותר לומר לגוי לעשות מלאכה עד כניסת החג. אנחנו היינו ביציאת מצרים לא הוא... אמנם בחול המועד אסור לעשות מלאכה אפילו ע"י גוי, אבל זה דוקא בימים קדושים מצד עצמם כמו חול המועד ושבתות וימים טובים, **אבל ביום ערב פסח אפשר לאדם לעשות מלאכה ע"י גוי.** ומרן (סימן תסח ס"א) כותב: יש מי שאוסר אפילו ע"י גוי, ויש מי שמתיר. הדעה האחרונה שמותר, וקיימא לן כיש אומרים בתרא. וגם הרמ"א כותב שהמנהג לתת לגוי שיעשה מלאכה עד כניסת החג. לכן מותר לעשות את זה. ונלמד מכאן קל וחומר לגבי יום ששי ערב שבת, שמותר לאדם לעשות מלאכה ע"י גוי. לכן אם יש לאדם נגריה ומסגריה וכיו"ב, והגוים שם רוצים לעבוד ביום ששי עד סמוך לשבת, **מותר לעשות כך אף על פי שחלף זמן מנחה קטנה ואין חשש בזה.** ובלבד שלפני כניסת השבת ינעלו ויסגרו את המקום.

מלאכת הדיוט בתשלום

ז. אם עושים את המלאכות בשכר, **למשל שכנה שמגהצת בגדים בתשלום,** יש קצת לפקפק בזה, אם כי בשו"ת נודע ביהודה (חאו"ח תנינא סי' קד) כותב **שמלאכת הדיוט ולצורך המועד מותר אפילו בשכר בחול המועד.** וקל וחומר לערב פסח שהוא קל יותר וכך פסקו בשער הציון (סק"י) ובכף החיים (אות כד). והרי גיהוץ זו מלאכת הדיוט, ואם כן מותר לעשות את זה. אמנם לפעמים המגהץ עצמו משוכלל וצריך רק להעביר אותו בלבד, "ואעבור עלייך ואראך" (יתזקאל ט"ז ח') שכבר החולצה מגהצת. [לכן אם תשאלו בחנויות של ניקוי יבש זה עולה למשל שלושים שקל, ואם הטלית-צמר כבר מכובסת ואדם רוצה רק גיהוץ בלבד זה עולה עשרים שקל, כי עיקר העבודה של טלית צמר זה הגיהוץ שלה] - אבל במגהצים הקטנים הרגילים זו עבודה קשה קצת, **ועל כל פנים הגיהוץ הזה נחשב מלאכת הדיוט.** וגם אומן מקצועי שמביאים לו מגהץ פשוט, הוא צריך לעשות איתו הלוך ושוב "הלוך ונסוע הנגבה" (בראשית יב, ט). וזה

לא תלוי באדם אלא במלאכה עצמה. וכף החיים כותב שאם זה מעשה הדיוט מותר אפילו בשכר. (וכ"פ בס' ה' נסי ח"ב פט"ו ס"ב³¹).

עשיית מלאכה בערב פסח בבוקר

ח. אמרנו שבמקום שנהגו לעשות מלאכה מותר לעשות בערב פסח בבוקר. מרן השלחן ערוך (סימן תסח ס"ה) כותב שגם במקום כזה לא יתחיל את המלאכה בארבעה עשר, אפילו שיספיק לגמור לפני חצות היום. לכן אדם שצריך לסדר אינסטלציה בבית או להרכיב ארון וכדומה, לא יתחיל את זה ביום ארבעה עשר בבוקר, אפילו שהוא בקי בעבודה ויודע שיגמור אותה לפני חצות. אלא יתחיל מאתמול ויכול להמשיך עד למחרת בחצות. חוץ משלש אומניות שמותר להתחיל אותם בערב פסח בבוקר, החייטים הספרים והכובסים. והטעם לזה, מבואר בגמרא במסכת פסחים (דף נ"ה ע"ב) שבשלושת המלאכות האלה מצאנו קולא גם בחול המועד: החייטים, שכן הדיוט תופר כדרכו בחול המועד. והספרים והכובסים, לגבי אדם שבא ממדינת הים או שיצא מבית האסורים וכיוצא בזה, מותר לו להסתפר ולכבס בחול המועד. וכיון שמצאנו בהם קולא לגבי חול המועד, אם כן אלו מלאכות חשובות ונצרכות מאד, לכן חכמים התירו בערב פסח בבוקר קודם חצות להתחיל את המלאכות הללו. לכן במקום שנהגו לעשות מלאכה בערב פסח, מותר לתפור בגדים ולהסתפר ולכבס בבוקר. אבל מרן הרב עובדיה ע"ה בחזון עובדיה (עמ' קצה) כותב שממידת חסידות רצוי להסתפר ביום י"ג ערב בדיקת חמץ ולא בערב פסח, כי יש אומרים שירושלים נקראת "מקום שנהגו שלא לעשות מלאכה", ואם כן אין להסתפר בערב י"ד בבוקר. לכן מידת חסידות לחוש לזה, ולהסתפר ביום י"ג ערב פסח.

כביסה במכונה בערב פסח

ט. לגבי מכונת כביסה בזמננו, כיון שאנחנו במקום שנהגו לעשות מלאכה לכן אפשר להקל לכבס בבוקר בלבד, אבל אסור אחרי חצות. אמנם פעם היה לי ספק בזה, שאולי אפשר להקל לכבס בגדים במכונת כביסה גם אחרי חצות, כי כמו שמותר לכבס במכונת כביסה ביום ששי, למרות שמתקנת עזרא שיהיו מכבסים בגדים בחמישי בשבת, כיון שבמכונת כביסה אפשר להקל בזה, אם כן אותו הדבר כאן בערב פסח אחר חצות שיהיה מותר לכבס בגדים במכונת כביסה. אבל מצד שני לא פשוט בכלל להקל בזה, כי אולי רק בערב שבת שכל האיסור כדי שיהיה לאדם פנאי להכנות לשבת, ולכן במכונת כביסה התירו כי אין בעיה בזה, אבל בערב פסח שהאיסור לעשות מלאכה הוא בגלל שזה נחשב כעין יום טוב, ממילא גם במכונת

³¹ א"ה. וע"ע שם ס"ג, ובהערה שם עמוד קלג הזכיר מרן ראש הישיבה מדברי מוה"ר שליט"א. ע"ש. העורכים.

כביסה אפשר שצריך להחמיר גם בזה. וכך אמר לי פעם גם מורי ורבי הגאון הרב משה לוי ע"ה כשדנתי איתו בדין הזה.

ובכל זאת מי שיש לו צורך גדול כמו בגד דחוף וכדומה, אולי יש מקום להקל לכבס במכונת כביסה בערב פסח אחר חצות. ויש צדדים להקל בזה, כיון שלדעת רש"י והמאירי (פסחים נ' ע"א) הטעם שאסור לעשות מלאכה בערב פסח הוא כדי שיהיה פנאי לאדם להכנות החג, ולפי זה בודאי יש להקל במכונת כביסה. וגם יש בדורנו שרוצים להקל לכבס במכונה אפילו בחול המועד. ואמנם למעשה הפוסקים כתבו שבדאי לא מקילים בזה, וחלילה להקל, אבל לגבי ערב פסח אחרי חצות במקרה שהאדם נצרך ושעת הדחק זה קל יותר. ולכן להלכה ראוי לקחת את כל הבגדים ולהכניס למכונת כביסה לפני חצות, ואחרי זה לתת לה מנוחה שבוע... אבל אדם שנלחץ הרבה, יש מקום להקל לו לכבס בגדים בערב פסח אחר חצות. אבל זה דוקא במכונת כביסה בלבד, ולא ביד ח"ו. ועל כל פנים לגבי להפעיל את מכונת הכביסה קודם חצות והיא תמשיך לפעול גם אחרי חצות, בזה פשוט להקל. וכך הורה גם מרן ראש הישיבה שליט"א (וכ"כ בספרו ה' נסי ח"ב פט"ו ס"ג).

תספורת וגילוח

י. תספורת בערב פסח, לפני חצות מותר ואחרי חצות אסור כמובן. אבל אדם ששכח להסתפר או לא הספיק ועבר חצות היום, או שהוא סיפר אנשים ו"הספר הולך יחף" ואין לו מי שיספר אותו. מה הדין בזה? מותר לו לספר את עצמו, מפני שבזה לא עושה תספורת טובה אלא בצורה "שלומיאליט", ולא יכול להסתפר כמו שצריך. לכן זה מעשה הדיוט, ומותר לעשות את זה. והרי אמרנו שערב פסח קל יותר מחול המועד, ומרן בשלחן ערוך (סימן תקמ"א ס"ה) כותב שאדם יכול לעשות מלאכת הדיוט בחול המועד, כמו אדם שנקרע לו בגד יכול לתפור אותו כמו שיני הכלב וכדומה, כי זה מעשה הדיוט. ולפי זה גם אצלנו בערב פסח אפשר להקל בזה (וכן דעת מהר"י מיניץ והכנה"ג והש"ך והשלחן גבוה, כמבואר בכה"ח סי' תסח אות טו. וע"ש שיש חולקים, אבל כיון שזה שעת הדחק, וגם זה מצוה להכנס לחג אחרי תספורת, אפשר להקל במילתא דרבנן).

אבל כל זה לגבי תספורת הראש, ואילו לגבי גילוח הזקן לא פשוט להקל בזה, מפני שאדם שמגלח את עצמו זה לא "מעשה הדיוט", שהרי זה דרכו כל השנה לגלח בעצמו את הזקן. ולכאורה צריך להחמיר בזה. ובאמת מורי ורבי הגאון הרב משה לוי ע"ה בשו"ת תפלה למשה (ח"ד סי' לה) כותב שקשה להקל להתגלח אחר חצות היום, והוכיח את זה מדברי הראב"ה שהובא בבית יוסף (סי' תסח). אמנם כתב שמי שמיקל

לגלה עצמו אחר חצות לא מוחים בידו. ומרן ראש הישיבה שליט"א אמר שמי שלא הספיק להתגלח קודם חצות כיון שזה שעת הדחק ומצוה אפשר להקל. (וכ"כ בספרו ה' נסי ח"ב פט"ו ס"ה).

לספוג יראת שמים בלבנו

יא. סבא שלי (אבא של אמא שתהיה בריאה ותאריך ימים טובים) היה גר בעיר מדנין שבתוניסיה, והיה תלמיד חכם³², אבל מגלח זקנו. [כל תלמידי החכמים שם היו מגלחים את זקנם, כי הזקן בעיניהם היה נראה גאוה שמראה עצמו אדם חשוב, ורק מי שמתמנה לתפקיד רשמי היה מגדל זקן]. ופעם בערב פסח היה מגלח את זקנו, ופתאום באמצע היתה הפסקת חשמל בכפר שם, והחשמל חזר רק אחרי חצות היום. הוא לא המשיך לגלח את חצי זקנו, ובא לבית הכנסת חציו מגולח וחציו לא מגולח. איזו יראת שמים אדירה היתה להם! אמנם כיון שהתחיל בהיתר ונאנס בוודאי אפשר לסמוך להקל במקרה מיוחד כזה שיש בזה כבוד הבריות שדוחה איסורים לפעמים. אבל זה מלמד אותנו על יראת שמים שלהם, וכאשר עבר חצות היום אין חכמות אצלם, כי אם כתוב בשלחן ערוך "אסור" זה קיר של ברזל אצלם. לכן הוא ילך בחג עם בגדים חדשים וחצי זקנו... זה יראת שמים! אנחנו צריכים לספוג בלבנו את היראת שמים הזאת. כמה תירוצים היינו מוצאים במקרים יותר חמורים מזה?!... אבל צריך לנהוג כפי ההלכה בדיוק, והרי בורא עולם הביא לנו את הנסיון הזה בהשגחה פרטית. צריכים ללמוד הרבה את הכח הזה.

גזיזת צפרניים צחצוח נעליים וגיהוץ בגדים

יב. אבל דברים שמותרים לעשות בחול המועד, פשוט שמותרים בערב פסח, שזה קל יותר (עי' מג"א סי' תסח סק"ג). לכן גזיזת צפרניים, האשכנזים מתפלפלים אם מותר בערב פסח, אבל לדעת מרן השלחן ערוך (סימן תקלב ס"א) מותר לגזוז צפרניים בחול המועד לכתחילה, ואם כן פשוט שמותר גם בערב פסח אחר חצות.

צחצוח נעליים, האשכנזים מסתפקים בזה, אבל אנחנו תופסים שמותר בחול המועד, ואם כן קל וחומר בערב פסח שמותר לכתחילה.

³² בפעם הראשונה שהוא בא לארץ, הייתי ילד בגיל שמונה שנים, ואבא שיחיה אמר לי: לך תלמד אצלו את הגמרא שלמדת בכיתה. אבא הביא לי גמרא אחת, ושאלתי אותו: איפה גמרא בשביל סבא? אמר לי: הוא לא צריך גמרא. הלכתי לסבא ואמרתי לו: הגמרא הזאת בשבילי, ואבא לא הביא גמרא בשבילך... הוא חיך. ואני לא ידעתי שהם היו יודעים ללמוד הכל בעל פה, וגם סוגיא שלא למדו מעולם. ובאמת זו היתה הדרך שלהם מאז ומעולם, שהרב אומר לתלמיד לקרוא ולהסביר את הגמרא ורש"י וכדומה, והרב בלי הכנה (למרות שהיה יכול להכין) ובלוי גמרא אלא רק מתוך ההקשבה מבין את הכל, ומתחיל לשאול את התלמיד שאלות על הסוגיא. וגם במפרשים עושים ככה. סבא שאל אותי: מה עם מהרש"א? מה עם משמרות כהונה? והתחיל ללמוד אותם בהקשבה בעל פה.

גיהוץ בגדים, יש שמסתפקים בזה, אבל אנחנו תופסים שמותר בחול המועד כי זו מלאכת הדיוט (לצורך המועד כמובן. ולפעמים אדם רוצה לגהץ גם בשביל מוצאי החג ל"מימונה" וכדומה, אבל אסור לעשות את זה, כי התירו רק לצורך המועד בלבד), ואם כן גם בערב פסח מותר לגהץ בגדים עבור החג אפילו אחרי חצות.

הלכות תענית בכורות

ואכילת מצה בערב פסח

נושאי השיעור:

חילוקי דין בכור לענין פדיון ונחלה ותענית בכורות. בכור קטן. קבלת התענית בתענית בכורות. אכילת איסטניס בערב פסח שחל בשבת. דיני סיום מסכת. איסור אכילת מצה בערב פסח. אכילת מצת מכונה בערב פסח. הטעם שמקילים באכילת מצת מכונה בפסח. מצה שאינה שמורה משעת קצירה. אכילת מצות שנילושו "לא לשם מצת מצוה". עוגיות "פפושדו" בפסח.

מנהג ישראל שהבכורות מתענים בערב פסח

33 א. נאמר כמה מהלכות תענית בכורות בערב פסח. הקב"ה אמר לפרעה: "בני בכורי ישראל" (שמות ד' כ"ב), "שלח עמי ויעבדוני, ותמאן לשלחו, הנה אנכי הורג את בנך בכורך" (שם כ"ג). זה בכורי וזה בכורך, שהבכורים שלך יילכו כפרה על ישראל. וכיון שבכורות ישראל ניצלו שם, לכן אנחנו נוהגים להתענות בערב פסח. תמיד התקשתי למה מתענים ולא עושים מסיבת הודיה? אולי התשובה לזה, שהמצב שלנו שם לא היה פשוט בכלל, כי לא היינו צדיקים גדולים, והמלאך קיטרג מה אלו עובדי עבודה זרה אף אלו עובדי עבודה זרה. לכן אנחנו מתענים כדי שיהיה לנו כפרה על העוונות האלה, ונהיה ראויים להינצל (ועי' באור תורה חשון תשמ"ח סי' י"ז, ובס' ה' נסי ח"ב ר"פ יז). ועל כל פנים נוהגים להתענות בערב פסח.

קבלת התענית בתענית בכורות

ב. אדם שלא קיבל על עצמו מבעוד יום תענית בכורות, האם צריך להתענות או לא? מרן השלחן ערוך בהלכות תעניות (סי' תקסב ס"ה) כותב לגבי תענית יחיד רגילה, שאם אדם לא קיבל על עצמו תענית זה לא מועיל, כי צריך שיקבל על עצמו קודם הצום במפורש. ואם כן מה הדין אם לא קיבל תענית בכורות בכלל? התשובה לזה שמתענה בכל אופן, כי כל תענית שהדרך להתענות בה לא צריך לקבל אותה. מרן השלחן ערוך שם (בסימן תקסב ס"ב) כותב לגבי אדם שדרכו להתענות בעשרת ימי תשובה³⁴, כיון שאין

³³ השיעור נמסר בשנת תשע"ט.

³⁴ היום רבים אינם מבינים מה שייך תענית בעשרת ימי תשובה, אבל בעבר היה דרכם להתענות בכל עשרת ימי תשובה. חמי ז"ל היה מתענה, וגם אבא שלו שנפטר בגיל תשעים ושנים, הוא ואשתו היו מתענים כל עשרת ימי תשובה (חוץ מהשנה האחרונה שלהם). והיות ויש ארבעה ימים שאי אפשר להתענות בהם, יומיים של ראש השנה

רגילות לקבל על עצמו להתענות מבעוד יום, יכול להתפלל ערבית מוקדמת מפלג המנחה ולאכול, ואפילו שלא שקעה עליו החמה, כיון שלא קיבל תענית. ולכאורה אם לא קיבל תענית הרי אין זו תענית בכלל, אלא שתענית שהדרך להתענות בה אף על פי שלא קיבל נחשבת תענית, ואפילו בתענית יחיד. קל וחומר בתענית כזאת שכלל ישראל קיבלו אותה. ולכן כל בכור צריך להתענות, אף על פי שלא קיבל את התענית כלל (וכ"כ בס' נפש חיה מע' ק' אות ט').

בכור מאב או מאם לענין פדיון ונחלה

ג. איזה בכור מתענה בתענית בכורות? צריך לדעת שיש שני סוגי בכורות (וזה לא סתם הגדול שבבית) אלא בכור הלכתי להלכה ולמעשה, וזה "בכור מאב" או "בכור מאם". למשל אשה שלא ילדה מעולם ונישאה לאדם שיש לו ילדים, ועכשיו ילדה בן בכור, צריך לעשות לו פדיון הבן, כי זה "פטר רחם" והוא פתח את הרחם. אבל אם כבר הפילה וממילא הבן הזה לא "פטר רחם", הוא לא נקרא בכור מאם ולא עושים לו פדיון. או אדם שאין לו ילדים והתחתן עם אשה שיש לה כמה ילדים, הילד שנולד להם נקרא "בכור מאב", כי בשבילו זה הבן הראשון. והדין שלא עושים לו פדיון, כי יש לאם כבר ילדים. אבל הוא יורש ראשון פי שנים, כמו שכתוב בתחלת פרשת כי תצא "והיה ביום הנחילו את בניו את אשר יהיה לו" (דברים כ"א ט"ז), כי הוא הבן הראשון שלו. ולגבי אדם שהיו לו כמה נשים ונולד לו בן מכל אחת, הרי הבן הזה "פטר רחם", ועושים פדיון לכל אחד מהם. אבל לגבי ירושה, רק הבן הראשון של האבא בלבד. אבל אם האשה לפני זה התעברה ממנו והפילה, ולאחר מכן ילדה לו וילד של קיימא ב"ה, אמנם לא עושים פדיון אבל הוא בכור לנחלה, כי הראשון נקרא "נפל" ולא נקרא ילד, ובשבילו הבן הבר קיימא זה הבן שלו. מה הדין אם האשה ילדה ילד בחודש התשיעי ואחרי כמה ימים נפטר ל"א ב"מ, **עד שלושים יום זה ספק נפל**, ולא ידוע אם זה נפל או בר קיימא, **להלכה הילד שבא אחריו לא עושים לו פדיון וגם הוא לא בכור לנחלה**, כי אחים שלו יכולים להגיד לו: מי אמר שאתה הבכור?! אולי הראשון שנפטר לא היה נפל אלא וילד גמור. והרי הוא ספק נפל וספק בכור, ולכן הבן שאחריו לא יורש ולא עושה פדיון.

תענית בכורות בערב פסח

ד. אבל לגבי תענית בכורות, כתוב בפסוק "ומת כל בכור בארץ מצרים" (שמות יא, ה), מה זה כל בכור? בין בכור מאב ובין בכור מאם. וכנגד זה הבכורים הישראלים בין מאב ובין מאם צריכים להתענות בערב

ושבת וערב כיפור, לכן כנגד זה היו מתענים ארבעה ימים שלפני ראש השנה. עד כדי כך. אלו יהודים פשוטים אבל יראי שמים, ואיפה אנחנו היום?! ה' יעזור לנו.

פסח. כך כותב מרן בש"ע (סי' תע ס"א). תמיד התקשיתי שלכאורה יש שאלה: מה הדין מי שאינו בכור מאב ולא מאם אבל הוא הגדול שבבית, כלומר שהיה לפניו נפל או שיש לאבא שלו ילדים אבל הוא הגדול שבבית, והרי במצרים בית שלא היה בו בכור היה מת הגדול שבבית. האם צריך להתענות? אבל הפוסקים (ומביא אותם בכף החיים אות ד') כותבים שלא יתענה באופן כזה, כי אחרי הכל המכה נקראת "מכת בכורות" ולא מכת הגדולים. לכן אף על פי שהאיש הזה הגדול שבבית, מכל מקום לא התייחד שם בכורה עליו, ולכן לא יתענה תענית בכורות.

בכור קטן

ה. מה הדין באדם שנולד לו ילד קטן בכור ועוד לא הגיע לבר מצוה, הרי אפילו בצום של יום כיפור ושאר הצומות לא מתענה, האם יש טעם שיתענה דוקא תענית בכורות? הרמ"א בשלחן ערוך (סעיף ב') כותב: ונוהגים שאם האב בכור, האם מתענה תחת בנה הבכור שעדיין קטן. ואם אין האב בכור הוא מתענה בעד בנו עד שיגדל. לפי זה שאם הילד קטן האבא עושה צום בשביל הילד, ואם האבא בכור האמא מתענה בשביל הילד - מה הדין אם גם האמא בכורה?

זה תלוי בשאלה אם בת בכורה מתענה או לא. מרן (שם ס"א) מביא דעה אחת בשם "יש מי שאומר", שאפילו נקבה בכורה מתענה. ולא מביא דעה אחרת. אבל הרמ"א שם כותב שאין המנהג כן, ונשים בכורות אינן מתענות תענית בכורות. ומרן הרב עובדיה ע"ה בשו"ת יחווה דעת (ח"ג סי' כה) כותב שהמדרשים חלוקים אם הנשים הבכורות במצרים מתו או לא. לפי מדרש אחד (שמות רבה פט"ו סי' יב) מבואר שהרג רק את בכורי המצרים ולא את הבכורות, ולפי מדרש אחר (שמות רבה פי"ח סי' ג) גם הנקבה הבכורה מתה ללא חילוק. ומכאן יצאו חילוקי המנהגים בדבר הזה. לכן הרמ"א כותב שאם הבן בכור והוא קטן האב יתענה בשבילו, ואם גם האבא בכור האם תתענה. אבל לא הוסיף אם גם האמא בכורה, כי אצל האשכנזים הנשים הבכורות אינן מתענות כלל. ובג'ר"ב נהגו שגם האמא מתענה (כמ"ש בברית כהונה מע' ע אות ז, ומרן רה"י באו"ת ניסן תשמ"ה סי' עו סי"ג. ולא כמ"ש בשו"ת מעשה נסים ח"ב סי' קנה. וע"ש בח"ד סי' סד והלאה), ובכל מקום שנהגו שגם הנשים מתענות, במקרה כזה שגם הבן האבא והאמא בכורים, יש דיון מי יתענה בשביל הבן הקטן.

ובכף החיים (אות כו) כתב שאם יש לאביו צער ואמא שלו מתענה בשביל עצמה (למקומות שנהגו שהנקבות מתענות), התענית של האמא עולה גם בשביל הבן שלה. אבל בכל מקרה היום מקילים לאכול בסעודת סיום מסכת (כמו שנסיביר בהמשך), ולכן בשמיעת סיום בודאי שזה בסדר.

המנהג לאכול בסעודת סיום מסכת

ו. המשנה ברורה (סק"י) כותב: ולענין אם מותרים הבכורים לאכול בסעודת מצוה, תלוי במנהג המקומות, יש מקומות שנוהגים להחמיר, ולפי זה אם רוצה לאכול בסעודת פדיון הבן וברית מילה צריך התרה לאכול מאותה שנה והלאה. חוץ מהמוהל והסנדק ואבי הבן שיכולים לאכול אף בלי התרה, כי זה יום טוב שלהם. ואעפ"כ צריכים לפרוע תענית אחר הפסח. ואם זה לא אבי הבן, יש אומרים שיכול לאכול בסעודת מצוה ואין בזה חשש. וא"כ יש מקילים ויש מחמירים בדבר הזה. ויש מקומות שנהגו הבכורים להקל ולאכול בסעודת מצוה. וכן נוהגים היום בכמה מקומות במדינתנו, להקל ולאכול אפילו בסעודת סיום מסכת. ואף שהבכורים בעצמם לא למדו את מסכת, מכל מקום כיון שאצל המסיים סעודת מצוה מצטרפים לסעודתו. משמע שזה חידוש וקולא גדולה. אבל היום כולם עושים את זה, ולא מצוי כל כך בכורות שמתענים ממש, אלא רק סיום מסכת בלבד. מי שמחמיר מסיים מסכת בעצמו, ומי שמיקל משתדל לשמוע לפחות סיום מסכת. אבל לא עושים יותר מזה. ומרן ראש הישיבה שליט"א אומר שאפשר לכתחלה להקל בזה ולא להתענות בכלל, כי אחר כך בליל הסדר יהיה מסוחרר ולא ירגיש טוב.

איסטניס בערב פסח שחל בשבת

ז. הגמרא במסכת פסחים (דף ק"ח ע"א) אומרת על רב ששת שהיה יושב בתענית כל ערב פסח, מפני שהיה אסטניס, ואם היה אוכל ביום לא היה יכול לאכול בליל הסדר. ולכן מרן (סי' תע ס"ג) כותב: האיסטניס מתענה בערב פסח כדי שיאכל מצה לתאבון. מה זה איסטניס? שאם אוכל בערב פסח לא מסוגל לאכול בליל הסדר כלום, כמו רב ששת. מה הדין אם ערב פסח חל בשבת וליל הסדר במוצאי שבת, והרי אם יאכל בשבת כבר לא יכול לאכול כלום ויבטל מצה דאורייתא. המשנה ברורה (ס"ק יא) כותב שאם חל ערב פסח בשבת, אין כדאי לדחות לגמרי סעודת שבת בשביל זה, רק שיזהר לאכול מעט, ולצאת ידי סעודת מצוה בלבד. וכף החיים (אות לד) כותב שאסור להתענות בשבת כמובן. אבל לגבי מקרה הפוך, שאם עושה תענית בכורות בערב פסח (ולא מצא סיום מסכת) לא יכול לאכול בליל הסדר, כף החיים (אות לו) כותב שלא יתענה ויפדה את התענית בצדקה, וכי לא יעשה ליל הסדר מצוה דאורייתא! אמנם תענית בכורות זה מנהג ישראל, אבל לא נבטל מצוה דאורייתא בגלל זה.

דיני סיום מסכת

ח. צריך לדעת כמה דברים שלצערנו לא כולם מקפידים בהם. א. הפוסקים כותבים שהמצטרפים בסיום מסכת צריכים להבין את הסיום. ויש הרבה כאלה שמתרגשים כי לא הסבירו קטע גמרא בחיים, וקוראים את זה כמו "במה מדליקין" ... ומסיימים הדרן עלך... אבל זה לא מועיל כלום. ולכן הכי טוב שיבחר מסכת שיש בסופה דברי אגדה כמו מסכת ברכות. ואם הוא לא יכול להסביר את הסיום באופן שכולם מבינים,

יבוא רב בית הכנסת ויסביר את זה. אבל מי שלא הבין, לא יצא ידי חובה כלל. ב. צריכים לאכול כזית. ואם לא אכלו לא יוצאים ידי חובה. כי מרן בשלחן ערוך (סימן תקסח ס"א) כותב שאדם שאכל כזית בתענית איבד תעניתו, אבל אם אכל פחות מכזית לא איבד את התענית ויכול להמשיך בתעניתו. וכתב הרב כף החיים שם (אות טו) שלגבי שתיה השיעור הוא במלוא לוגמיו. ולכן צריך שיאכל לפחות כזית, או שישתה מלא לוגמיו. (וע"ע בחזו"ע עמ' ריב). ויש כאלה שרוצים לזכות במצוות ולאכול מהעוגיות חדשות, כנראה בשביל לברך "שהחיינו" על עוגות בטנים... אבל קודם כל צריך לבדוק שכל מי שבכור כבר קיבל כזית, או לחילופין שתה יין מלא לוגמיו, ורק אחרי שכולם קיבלו את זה, כל מי שלא בכור יכול להשתתף בסעודת המצוה הזאת. ג. רק מי שנמצא שם יוצא ידי חובה בלבד, ומי שלא נמצא לא יוצא כלל. לכן חיילים בכורים שנמצאים בצבא או אנשים בעבודה וכדומה, ולפעמים האבא לוקח עוגה מהסיום לבית ושומר להם, וזו טעות. אבל מרן ראש הישיבה שליט"א אומר שלפעמים אנשים רוצים לגמור את החמץ שיש להם, ומביאים לסעודת הסיום עוגיות של חמץ, והגבאי מכריז להיזהר מחמץ בית הכנסת, אבל אנשים לוקחים את העוגיות והולכים הבית לשמור לאחרים וכו'. ולפעמים זה אחרי זמן איסור אכילת חמץ. לכן לא להביא לסיום דברים שאינם כשרים לפסח. אמנם בלאו הכי לא יוצאים ידי חובה בזה להביא לבית עוגיות מהסיום כדי שמי שבבית יאכל מזה ויפטר מהצום וכמו שאמרנו, אבל כדי למנוע בעיות כאלה, צריך להביא רק דברים כשרים לפסח. ד. בבוקר של ערב פסח, הבכור לא יכול לשתות כוס קפה וכדומה, על סמך זה שבהמשך היום ישמע סיום מסכת, שהרי הוא בצום. אלא שאחרי שפותח את זה בסעודת מצוה, לא צריך להמשיך את הצום הזה. [וע"ע בס' מגדולי ישראל ח"ב עמ' תקלח שרשאי לערוך סיום אף על ספר זוהר].

איסור אכילת מצה בערב פסח

ט. אסור לאדם לאכול מצה בערב פסח, ובירושלמי (פסחים פ"י ה"א) אמרו חז"ל שמי שאוכל מצה בערב פסח כאילו בועל ארוסתו בבית חמיו. צריך שיהיה היכר לאכילת מצות בלילה, ואם יאכל גם עכשיו מצות לא יהיה היכר לאכילת המצה בליל הסדר. אבל כאשר בערב פסח לא אוכלים מצות אלא רק בלילה, ממילא ניכר שאוכלים מצה לשם מצוה. ויש שלוש שיטות בראשונים מתי זמן האיסור, יש אומרים שהאיסור הוא מזמן איסור אכילת חמץ, דהיינו משש שעות ולמעלה. וזו השיטה המקילה ביותר. השיטה המחמירה היא שאסור לאכול מליל י"ד בניסן. והשיטה האמצעית היא שמותר לאכול בליל י"ד, אבל ביום י"ד מהבוקר אסור לאכול. ובאמת הרמ"א (סי' תעא ס"ב) כותב שאסור לאכול מצה כל יום ארבעה עשר, והאחרונים נחלקו מה הדין למעשה בליל י"ד. אבל הרב כף החיים (אות כב) כותב בשם הרב חק יעקב ואליה רבה ועוד אחרונים שאפשר לאכול מצות בליל י"ד, וכל האיסור מתחיל רק מהבוקר בנץ, אבל בלילה אפשר לאכול מצה. לכן יש כאלה שמסתבכים בזה, אחרי ששרפו את החמץ בלילה ולא יודעים מה לאכול, אבל

אין בעיה לאכול מצה, ולא חייב לחכות בתור בפלאפל ובשווארמה וכדומה... ובאמת יש מחמירים בדבר הזה כמו הבן איש חי (ש"א פ' צו אות כ"ו, ובשו"ת רב פעלים ח"ג חאו"ח סי' כז) שאוסר גם בליל י"ד. (והרב כף החיים לא הזכיר אותו, ובאמת בהרבה מקומות שהכף החיים לא פוסק כמו הבן איש חי הוא לא מזכיר אותו).

אכילת מצת מכונה בערב פסח

י. כל מצה שלא יוצאים בה אפילו בדיעבד, מותר לאכול אותה בערב פסח, ולכן מרן כותב (בסימן תע"א ס"ב) שמותר לאכול מצה עשירה בערב פסח עד שעה עשירית. אבל מצה שיוצאים בה ידי חובה בליל הסדר ואפילו בדיעבד, אסור לאכול אותה בערב פסח. לכן אסור לאכול מצת מכונה בערב פסח. אנחנו לוקחים בליל הסדר לכתחילה מצות עבודת יד, וזה מוסכם לכל הדעות. אבל אם אין לאדם עבודת יד, יכול לאכול מצות מכונה.

האוסרים מצת מכונה בפסח, אומרים שצריך ללוש לשם מצוה, וכמו שכתוב בשלחן ערוך (סימן תס"א) שאם גוי או חרש שוטה וקטן לשו את המצות לא יוצאים ידי חובה, כי כתוב "ושמרתם את המצות", וגוי וחרש שוטה וקטן אינם בני שימור (משנ"ב שם סק"ג). ואם כן גם כאן שהמכונה אפתה את המצה זה לא לשם מצוה, וכמו שמכונה תכתוב ספר תורה תפלין ומזוזה, שלא יוצאים ידי חובה בזה. ולכן לא יוצאים ידי חובה במצות מכונה בפסח. אבל אנחנו מקילים בזה מכמה סיבות. ואחת מהן, שהרי כתוב בפסוק "ושמרתם את המצות" (שמות י"ב י"ז), ולא כתוב ועשיתם או ולשתם את המצות. ומשמע שרק צריך לשמור אותם. לכן אם גוי ל"ש לא יוצאים ידי חובה בזה, כי אין אדם משמר מה שביד חברו, ורק תוכל לדעת אם החמיץ או לא, אבל זה לא בידים שלך ואי אפשר לשמור על זה, והרי התורה אמרה "ושמרתם". אבל לעומת זה במכונה, שהאדם מפעיל את המכונה וזה בידים שלו, זה נקרא "ושמרתם את המצות". אמנם בשביל כתיבת ספרי תורה תפלין ומזוזות זה לא מועיל מפני שכתוב "וכתבתם", אבל כאן האדם שמר את המצות. ולכן מעיקר הדין מצות מכונה כשרות. רק שלכתחילה משתדלים להדר במצות עבודת יד. אבל כיון שבדיעבד אין בעיה בזה, לכן אסור לאכול מצות מכונה בערב פסח.

מצה שאינה שמורה משעת קצירה

יא. ולא רק זה, אלא לכתחילה גם מי שרוצה להקל במכונה בליל הסדר, צריך לשים לב שיהיו שמורים משעת קצירה ולא רק משעת טחינה. אמנם בכל חג הפסח זה חומרא וחסידות שהמצה תהיה שמורה משעת קצירה, אבל בליל הסדר לכזיתות זו הלכה שכותבים אותה הרי"ף במסכת פסחים (י"ב ע"א) והרמב"ם

(פ"ה מהלכות חמץ ה"ט) שצריך שהמצות של המצוה יהיו שמורות משעת קצירה. אמנם הרא"ש (פ"ב סי' כו) כותב שמספיק שיהיו שמורות משעת טחינה, והוא מוסיף שכך נהגו באשכנז וצרפת. אבל מרן בשלחן ערוך (סימן תנג ס"ד) פוסק לכתחלה כדעת הרי"ף והרמב"ם שהם שני עמודי ההוראה, וכותב שטוב שיהיו שמורות משעת קצירה. אבל בכל זאת אם אדם לא מצא קמח משעת קצירה, יכול להקל בקמח משעת טחינה לכזיתות בליל הסדר. כך מרן סיים בשלחן ערוך שם, שלכל הפחות המצות יהיו שמורות משעת טחינה. ולכן מצות מכונה שהם שמורים משעת טחינה ולא משעת קצירה, כיון שבדיעבד יוצאים בזה, אסור לאכול אותם בערב פסח.

אכילת מצות שנילושו "לא לשם מצת מצוה"

יב. בזמנו מרן הרב עובדיה ע"ה כשהיה הרב הראשי, באה לפניו שאלה על מחנות צה"ל, שהיו מכשירים הכל כמה ימים לפני ערב פסח, ואם נאסור עליהם לאכול בערב פסח חמץ ומצות, לא נשאר להם לאכול כלום. הרב מצא פתרון לזה, ואמר להם לקחת מצות כשרות לפסח שלשו אותם בכוונה "שלא לשם מצת מצוה", שהרי לא יוצאים בהם ידי חובה בליל הסדר, כי צריך שיהיו לשם מצת מצוה, "עביד ליה שימור לשם מצוה", ואם כן לא יוצאים ידי חובה במצות האלה שאמרו בהם במפורש "שלא לשם מצת מצוה". ולכן מרן הרב עובדיה התיר להם לאכול אותם בערב פסח. אמנם במקומות כאלה צריך חכמה למצוא פתרונות להתיר להם, אבל אנחנו בבית לא צריכים את זה, כי לא פשוט להתיר בזה (עי' חזו"ע פסח עמ' רא – רה).

עוגיות "פפושדו" בפסח

יג. מרן כותב בשלחן ערוך (סימן תעא ס"ב) שקודם שעה עשירית מותר לאכול מצה עשירה, ואמנם הרמ"א (סימן תמד ס"א, וסימן תסב ס"ד) החמיר שלא לאכול מצה עשירה (וגם בג'רבה יש אומרים שנהגו להמנע ממצה עשירה. עי' בס' הגיד לעמו עמ' מד ובשו"ת מקור חיים מאדאר סי' לג סל"ה. ועי' בשו"ת שואל ונשאל ח"ד האו"ח סי' לו) אבל אנחנו מורים כדעת מרן. היום מצה עשירה המצויה זה עוגיות "פפושדו". מה הדין שלהם בפסח? מרן הרב עובדיה ע"ה היה נותן הכשר לזה, עד שהגאון הרב אליהו בקשי דורון שליט"א (שה' ישלח לו רפואה שלימה ויארץ ימיו בטוב ושנותיו בנעימים) שהיה הרב הראשי, גילה בעיה גדולה בזה, והתברר לו שמוסיפים חומר מתפית, בשיעור מועט בכל טון, כדי שהעוגיות לא יהיו קשות כאבן, וזה יוצר כעין גלים ונותן קצת פריכות לעוגיות האלה. הרב בקשי דורון אמר: אמנם מפורש בשלחן ערוך (בתחלת סימן תסב) שמי פירות לא מחמיצים, ואם אדם לש קמח עם ביצים וכלי מים זה לא מחמיץ אפילו יהיו ח"י שעות, אבל כאן כיון שלשים עם חומר מתפיה אולי זה מחמיץ אותם. וגם

המדענים אין להם דעה ברורה בזה. לכן לא כדאי להקל בזה. והאריך בזה בתשובות שנדפסו בספרו שו"ת בנין אב (ח"ד סי' כד כה). אמנם אצל תלמידי החכמים בדורנו אין דעה ברורה בזה. הרב מרדכי אליהו אסר את זה, וכמו שהזכרנו הרב בקשי דורון כתב שלא כדאי לאכול מהם, ואילו מרן הרב עובדיה ע"ה בשו"ת יביע אומר (ח"ט חאו"ח ס"ס מב) כתב בתוקף להקל בזה. וגם הרב עמאר מיקל בזה (שו"ת שמע שלמה ח"ד סי' יב – טז). ומרן ראש הישיבה שליט"א אמר שאמנם יש צדדים להקל, אבל "שומר נפשו ירחק מהם". והרי אנחנו מקפידים על לכלוכים וספיקות שונים בחמץ בבית, וכל שכן כאן שזו עוגיה שאוכלים אותה וכל אכילה בכזית, ואם כן בוודאי שומר נפשו ירחק מזה. לכן אדם שמקפיד על כשרות מהודרת בכל דבר, לא כדאי לאכול עוגיות "פפושדו" בפסח. בזמנו בכל הכשר אחר לא היה כתוב את השם של הרב עובדיה אלא רק "בית יוסף" בלבד, ואילו בהכשר של פפושדו זה היה הדבר היחיד שכתוב עליו "בהכשר מרן הרב עובדיה יוסף", כי בזמנו שהיה הרב הראשי בתל אביב הוא עשה מלחמה להכשיר את זה. ולכן גם בשנים שהרב היה ראשון לציון עדיין כתבו ככה, כי הוא נתן את ההכשר לזה. אבל לאחר מכן הם כתבו "בהכשר הרב אברהם יוסף לפי פסיקת מרן הרב עובדיה". ומרן ראש הישיבה כבר אמר על זה ששומר נפשו ירחק מהם, ולכן לא לאכול את העוגיות האלה בפסח (וע"ע בס' מעין אומר ח"ג ע' נז נח).

סימן ח'

הלכות בדיקת חמץ

חיוב בדיקת חמץ. טעם החומרא בחמץ יותר משאר איסורים. ברכת "על ביעור חמץ" קודם הבדיקה. דין ברכת "שהחינו" על בדיקת חמץ. האיסור לדבר בזמן הבדיקה. מנהגים בזמן הבדיקה. זמן משך הבדיקה וביעור החמץ. בדיקה ע"י פנס. דין בדיקת ארונות המטבח והמקרר. להשאיר עוף שאינו "כשר לפסח" בתוך המקרר אחר זמן הבדיקה. שימוש במשאית לחם בימי הפסח.

חיוב בדיקת חמץ

35א. בדיקת חמץ היא מצוה מדרבנן. והיא מצוה יקרה וחשובה, אבל יש בה יצר הרע לאנשים, ואחד מהדברים שאומרים: כבר בדקתי טוב את הבית, אז בשביל מה צריך בדיקה? אבל זו טעות, כי אדרבה אם לא ניקית אז בשביל מה תעשה בדיקה? הרי "בדיקה" זה על דבר שכבר ניקית אותו. וכמו שלא עושים "טסט" אלא למי שלמד נהיגה, ואילו מי שלא למד לא עושים לו טסט. וכן כל דבר שעושים בו "בדיקת בטיחות", לכאורה אם עשית הכל טוב למה צריך בודק בטיחות? אלא להיפך, אם לא היה טוב לא מביאים בודק בטיחות. וככה כל דבר חשוב מאד עושים לו בדיקה. ולכן דוקא אחרי שכבר ניקינו את כל הבית, אז באה מצות "בדיקת חמץ".

מה הטעם של תקנת בדיקת חמץ?

ב. התוספות בפסחים (דף ב' ע"א ד"ה אור) שואלים: אנחנו יודעים שבשביל לעקור את האיסור של "לא יראה ולא ימצא" מספיק לעשות ביטול חמץ, וא"כ בשביל מה רבותינו תיקנו לנו בדיקה? והם כותבים שתי תשובות בזה: תשובה אחת, אנחנו חוששים שמא יבוא אדם לאכול את החמץ. אבל למה חוששים רק כן באיסור חמץ ואילו באיסור חלב לא חוששים לזה? אם בגלל שהוא מותר בהנאה וחמץ אסור בהנאה, אז מה תענה על בשר בחלב וערלה וכלאי הכרם שג"כ אסורים בהנאה, שרבותינו לא תיקנו לעשות להם בדיקה ולבער אותם, אלא משאירים אותם ורק אסור להשתמש בהם, וכשיזדמן לך תשרוף את כל הפירות של הערלה וכדו', וא"כ למה דוקא בחמץ תיקנו לבדוק ולהוציא הכל מהבית? התוספות עונים על זה (בתירוץ בתרא), שראינו שהתורה החמירה הרבה באיסור חמץ, כי אחרי שאמרה שאסור לאכול חמץ,

35 השיעור נמסר בשנת תשע"ח.

היא אומרת "לא יראה לך שאור" "חמץ לא ימצא בבתיכם", למה? כי היא חוששת שמא יבוא האדם לאכול בטעות חמץ בפסח, ולכן אסור שיראה וימצא בבית בכלל. וכיון שראינו שהתורה הקדושה חוששת כ"כ הרבה, אז חכמים הלכו באותו כיוון, ואמרו: אמנם עשית ביטול לחמץ וזה כבר לא שלך, וממילא אתה לא עובר על "בל יראה", אבל תלמד מכאן את הקו של התורה, ותעשה גם בדיקת חמץ. לכן הבדיקה צריכה להיות טובה כמו שצריך, כדי שנוכל להיות בטוחים שאכן אין לנו חמץ בתוך הבית.

הברכה על מצות הבדיקה

ג. לפני תחילת הבדיקה מברכים "על ביעור חמץ", ולא על בדיקת חמץ. למה? כי לא התכלית לבדוק, אלא שאם נמצא חמץ נבער אותו, ולכן מברכים על ביעור חמץ. כך הסביר הר"ן הר"ן (בהלכות דף ג' ע"ב מדפי הרי"ף). ומיד אחרי הברכה, צריך להתחיל בבדיקה, ולא לדבר באמצע כלל (ש"ע סי' תל"ב ס"א).

ההלכה לגבי ברכת "שהחיינו" בבדיקת חמץ

ד. ידועה המחלוקת בראשונים ובאחרונים, האם מברכים ברכת "שהחיינו" על בדיקת חמץ או לא? יש אומרים שמברכים שהחיינו, כי זו מצוה שבאה מזמן לזמן. ויש אומרים שלא מברכים שהחיינו, ונאמרו בזה כל מיני טעמים חלשים. ולכן כתבו הפוסקים שאדם יביא פרי חדש, ויברך עליו ברכת שהחיינו, ויכוין גם על בדיקת חמץ. (בא"ח פרשת צו).

מתי הזמן הנכון לברך שהחיינו על הבדיקה?

ה. השאלה: מתי אדם יברך "שהחיינו" על הפרי החדש? אם יברך "על ביעור חמץ", ואח"כ יברך ברכת הנהנין וברכת "שהחיינו" על הפרי ויאכל ממנו, ויתחיל בבדיקה. זה אסור, שהרי אתה עושה כאן הפסק בין הברכה למצות הבדיקה. אם נאמר שיברך שהחיינו אחרי שיגמור את כל הבדיקה, גם זה לא טוב שהרי נגמרה המצוה. וכמו שאחרי שגמר ליטול את הלולב או שסיים את שמונת ימי החנוכה יברך ברכת שהחיינו. וא"כ מתי אדם יברך שהחיינו על בדיקת חמץ? יש גדול אחד שכתב שאדם יברך על ביעור חמץ, יתחיל לבדוק את החמץ, יעצור באמצע הבדיקה, ויברך שהחיינו על הפרי החדש. מה הדין בזה? אבל מרן ראש הישיבה הגאון הגדול רבי מאיר מאזוז בן כמס'אנה חנה (שהקב"ה ישלח לו רפואה שלימה, ויארץ ימיו בטוב ושנותיו בנעימים, בבריאות גוף ונפש) העיר שאמנם כאן זה לא ממש איסור של הפסק, כי הוא התחיל כבר במצוה. אבל עדיין זה לא ראוי, כי הטור והשלחן ערוך (סי' תל"ב) כותבים שיזהר אדם לא לדבר מתחילת הבדיקה ועד סופה, והאחרונים (הרב חקת הפסח והרב ברכ"י וכה"ח ס"ק כ"א) המשיכו ואמרו שאסור לדבר עד אחרי הביטול, למה? כי הברכה חלה על הכל. ולמה אסור לדבר באמצע הבדיקה? כי יש חשש שיעצור וישכח שהוא באמצע הבדיקה, ואפילו יזכור מזה, הוא יכול לשכוח מה כבר בדק ומה

עוד לא בדק. לכן צריך לסיים את כל בדיקת חמץ כולה, ורק אז יוכל לדבר ולעשות כל מה שרוצה לעשות. **אז לענייננו**, אם אדם יתחיל בדיקת חמץ, יעצור ויברך על הפרי החדש בורא פרי העץ ושהחיינו, זו ג"כ בעיה, כי לפי מי שאומר שלא צריך לברך שהחיינו הרי אתה עושה כאן סתם עצירה באמצע, וגם לפי מי שאומר שצריך לברך שהחיינו, מה ענינה של ברכת "בורא פרי העץ" באמצע הבדיקה?! אז השאלה: מתי יברך שהחיינו?

בלבול בהפסקה בהיסח הדעת

ו. בואו נראה כמה יכול לבלבל ענין ההפסקה בהיסח הדעת. מעשה שהיה עם **רבי חיים מוולאז'ין ע"ה**, שפעם הגיע אליו יהודי אחד בבהלה, ואמר לו: פקחים הגיעו לבדוק בחנויות של העיר למי יש סחורה שמוברחת ממכס, ושמו מחסומים בשני צדי הרחוב כדי שאף אחד לא יוכל להעלים את הסחורות, והם עוברים חנות חנות והחנות שלי מלאה בסחורה כזאת. ובמדה ויגיעו אליו רח"ל אחת דתו להמית, והוא שואל: מה לעשות? אמר לו רבי חיים מוולאז'ין: **האם אתה מאמין שהכל בידי של הקב"ה ואין עוד מלבדו?** האם אתה מאמין שאם הקב"ה רוצה אף אחד לא יכול להזיק לך? ענה לו היהודי: בוודאי. אמר לו: א"כ תתחזק באמונה הזאת, ובוא נשב ביחד ונדבר על זה, והקב"ה ישלח ישועה. ישבו ביחד והגו בסגולה המפורסמת הזאת שכתובה בספר "נפש החיים", וחזרו על הדברים והפנימו אותם. בעודם יושבים וחוזרים על הדברים, באו יהודים לביתו של רבי חיים והודיעו לו שהסכנה חלפה. שאל אותם: כיצד נעשה הנס? אמרו לו: כשהגיעו הפקחים לחנות של היהודי עצרו והתיישבו לאכול שם, וסימנו לעצמם שהגיעו עד החנות הזאת. כשסיימו לאכול הסתפקו האם הגיעו עד לשם כולל החנות הזאת או לא כולל החנות הזאת, "עד ועד בכלל או לא עד ועד בכלל"? **נמנו ורבו עד ועד בכלל**, והחליטו שהחנות הזאת כבר נבדקה, וצריכים לבדוק מהחנות שאחריה. וככה בעצם פסחו על חנותו ולא בדקו אותה. אמר לו רבי חיים: בוא וראה, **כמה גדול כחו של המאמין**. אנחנו רואים מכאן שע"י שעשו הפסק בהיסח הדעת פספסו את החנות, ולכן אדם שמדבר באמצע הבדיקה יכול לפספס מקום או אפילו חדר שלם ח"ו בעקבות ההיסח הדעת. וא"כ חוזרת השאלה: **מתי יברך שהחיינו?**

הדרך הנכונה בזה

ז. **מרן ראש הישיבה שליט"א** אומר שהדרך הראויה והמובחרת ביותר, לקחת פרי חדש ולברך עליו בורא פרי העץ ושהחיינו לפני תחילת הבדיקה בכלל, ואחרי שאכלת ממנו מעט, תברך על ביעור חמץ ותתחיל את הבדיקה. וככה הכל מסתדר יפה מאד.

לאכול רק מעט מהפרי החדש

ח. מרן ראש הישיבה בדבריו הוסיף משפט אחד בזה, **ואמר שיאכל מהפרי החדש "מעט"**, למה אמר את זה? כי אם יאכל כזית אז יצטרך לברך ברכה אחרונה נפשות, ויהיה הפסק גדול בין ברכת שהחיינו לבדיקה. לכן יאכל ממנו מעט, ואחרי שטעם מעט יברך "על ביעור חמץ", יבדוק כל הבית כולו ויעשה את הביטול, ואח"כ יחזור ויאכל כל מה שירצה³⁶.

לקחת מלח לבדיקת חמץ

ט. בשעה שאדם בודק את הבית, **יקח איתו מעט מלח**. ככה כותב הרב בן איש חי (פרשת צו הלכה ו'). למה? כי בדיקת חמץ מסמלת את הדבר שנגד החיצוניים, להשבית כחות הרוע והטומאה שעושים בבלולים לאנשים, וכיון שזה מסוכן קצת, **לכן לוקחים מלח לגרש את כל העניינים השליליים האלה**. ועוד סיבה, שהמלח זה סמל לקיום, "ברית מלח עולם היא לפני ה'" (במדבר י"ח י"ט), כי הוא דבר שנשאר ולא מתקלקל לעולם, ולכן המלח זה לסימן שהקב"ה יזכה אותנו לאורך שנים רבות נעימות וטובות. במדרש איכה (פרשה א' אות ז') מופיע סיפור על אדם שרצה לבחון את חכמת ילדי ירושלים, הביא חצי שקל לילד מירושלים, ואמר לו: אני עומד לצאת לדרך ארוכה, תקנה לי משהו שאני אוכל אותו ואשבע ממנו וישאר לי לכל הדרך בלי להתקלקל. הילד הלך והביא לו שקית מלח. האיש התפלא: מה זה? אמר לו הילד: **אני מבטיח לך שתאכל את זה ותשבע ותותיר מזה לברכה, וגם זה לא יתקלקל לך כל הדרך**. זו חכמת ילדי ירושלים.

לא צריך להאריך יותר מדי בזמן הבדיקה

י. יש כאלה בבדיקת חמץ שמחמירים הרבה ובודקים מעל הפלורסנטים וכדו'. **אבל אין צורך לזה**, כי שנינו במשנה בתחלת פסחים (פ"א מ"א) "כל מקום שאין מכניסין בו חמץ אין צריך בדיקה". ויש שבודקים את החמץ ונשארים עד השעות הקטנות של הלילה עם כל ה"נרוים" וכו', ואומרים שיש ממשיכים עד שעה שלוש-ארבע לפנות בוקר. אבל **מרן ראש הישיבה שליט"א תמיד יש לו ראיות מקוריות, וכאן הביא ראיה מהגמרא שבדיקת חמץ לא לוקחת יותר משעה**. איך אפשר להביא ראיה מהגמרא לזה? הגמרא בפסחים (דף ד' ע"א) מוכיחה שאיסור אכילת חמץ בערב פסח הוא רק מחצות היום, וא"כ היא שואלת: מדוע בודקים את החמץ בליל ארבעה עשר בניסן, והרי אפשר לבדוק ולשרוף שעה לפני זמן איסור אכילת חמץ, ובשביל מה לבדוק בלילה שעדיין אוכלים חמץ? הגמרא עונה: "אמר רב נחמן בר יצחק, מפני שבני

³⁶ יש דיון בפוסקים האם מותר לומר וידוי בין התקיעות דמיושב בראש השנה, או שיש לחוש משום הפסק. ופעם כתבתי במכתב למרן ראש הישיבה שליט"א להביא הוכחה להקל בזה. [א"ה. והדפסנו המכתב בקונטרס בירורי הלכה בסוף הספר].

אדם מצויין בבתייהם בלילה", כי ביום אנשים טרודים, "ואור הנר יפה לבדיקה" בלילה יותר מאשר ביום. ולכן משתי הסיבות האלה חכמים תיקנו בדיקת חמץ בלילה ולא ביום. אז מרן ראש הישיבה אומר: תשובת הגמרא יפה מאד, אבל שאלת הגמרא היתה "מדוע לא תיקנו לנו רבותינו בדיקת חמץ שעה לפני איסור אכילה", ולכאורה הרי צריך כמה שעות לזה? **אלא מכאן למדנו שבדיקת חמץ עם הביעור וכו' לא לוקחת יותר משעה**, וא"כ לא צריך להפריז יותר מדי בזה.

לעשות בדיקה טובה וראויה

יא. **אבל בוודאי צריך לעשות בדיקה טובה.** יש כאלה שעושים בדיקה "חפוף". אחד אמר לי שהמנקה שלהם מרוסיה מנקה את כל החמץ בבית, אמרתי לו: אתה סומך עליה? אמר לי: כן, היא מנקה טוב. ולכן במיוחד לפסח אני מביא אותה לנקות את כל הבית. שאלתי אותו: היא באה אליכם כל יום במשך לפחות שבועיים לפני פסח? אמר לי: היא מנקה הכל במשך ארבע שעות בלבד! אמרתי לו: איך ארבע שעות? אולי הבדיקה עצמה, לא הנקיון של כל הבית. אמר לי: לא, היא מנקה את כל הבית בארבע שעות. התפלאתי: זה נקיון של פסח? הרי הנקיון של יום ששי לוקח יותר מארבע שעות, איך אפשר נקיון של ערב פסח בארבע שעות?! זה לא הגיוני. לכן אחרי שאדם מנקה את כל הבית טוב, צריך לעשות בדיקה.

דרך לבדוק את החמץ היטב

יב. **איך בודקים את החמץ?** כל פעם תאמר לעצמך: בחדר הזה יש חמץ, תבדוק אותו היטב עד שתרגיש: כאן בטוח שאין חמץ, אז נתקדם למקום הבא בחדר. וכן על זו הדרך. ואם ככה אתה מסתובב ובדוק לאורך כל הבית, הכל בסדר.

אור החשמל בזמן הבדיקה

יג. לא צריך לכבות את התאורה של החשמל בשעת בדיקת חמץ. אמנם הגמרא אמרה "שאור הנר יפה לבדיקה", ובלילה הוא מאיר יותר מאשר ביום. **אבל אין בעיה לבדוק כשהאור דולק בבית.**

מקומות שאי אפשר להכניס נר דולק

יד. במקומות שאסור להכניס נרות, כמו במכונית שצריך לבדוק אותה (ובפרט אדם שיש לו ילדים קטנים), אז יבדוק שם עם פנס, וכמובן לפני כן יעשה שם נקיון טוב, ובבדיקה לא יבדוק לאור נר אלא לאור פנס.

בדיקה ראויה בארונות המטבח והמקרה

טו. יש מקומות שצריכים בדיקת חמץ, ואנשים צריכים חיזוק שם. למשל יש טוענים שארונות מטבח ומקרר לא צריכים בדיקת חמץ לאור הנר, אבל באמת מקומות כאלה חייבים בבדיקה לאור הנר. ככה כותב מרן הרב עובדיה זצ"ל בשו"ת חזון עובדיה ח"ב (עמ' ל"ח) והרב שריה דבליצקי (שליט"א).

הבדיקה נצרכת דוקא אחרי הנקיון

טז. ואפילו שכבר ניקה את כל המקרר, הרי הסברנו בהתחלה שזה כמו "בדיקת בטיחות" שלא מביאים אותה למי שלא קיים את תנאי הבטיחות, למשל מי שיש לו מוסד או קייטרינג וכדו' וצריך לבצע בדיקת בטיחות, מתי הבודק מגיע? אחרי שביצע הכל כהלכה. וגם בצה"ל כשגומרים לבצע הכל היטב אז מגיע הבודק של הבטיחות, ואם לא קיימו הכל כמו שצריך הרי הבודק לא מגיע לשם. אמרו לי שלאחרונה סגן נשיא ארצות הברית הגיע לביקור בארץ, ורבע שעה לפני הביקור ראש הממשלה הגיע למשרד שלו בעצמו, כדי לוודא שהכל סודר כהלכה. ואפילו שיש לו אנשי צוותות שבודקים הכל, אבל הוא רוצה לפקח אישית, כדי להראות עד כמה חשיבות הענין הזה. ואם זה בהבלי ושטויות העולם הזה, קל וחומר במצוות ודיני התורה. כשזה חשוב לך אתה דואג גם לוודא אישית שהכל בסדר. וכיון שמצינו שהתורה החמירה בחמץ מה שלא החמירה בשום דבר בעולם, לכן מעבר לביצוע של העבודה, צריך גם וידוא לבדוק ולראות שהכל מסודר. ואם ראש הממשלה טרח בעצמו לראות שהכל בסדר, למרות שבטוח שכל מקבלי המשכורות לא חיסרו כלום, אעפ"כ הוא מגיע לבדוק שהכל בסדר, ולעבור חדר חדר ולבדוק איפה הניירות? איפה השטיח? איפה המים? וכדו', אז קל וחומר בענין הזה.

מי שקשה לו לבדוק את המקרר בבדיקת חמץ?

יז. אבל לפעמים יש קושי לעשות בדיקה במקרר לאור הנר, כי אחרי שמילאת את כל המקרר עם החסה והכרפס והבשר וכו', אז איך תוציא הכל תעשה "פינוי" ותעשה בדיקה? זה לא פשוט בכלל, ויכול להיות מזה "תוהו ובוהו" בבית... לכן יש קולא בזה, שאפשר לבדוק את המקרר וכל ארונות המטבח לאור הנר מיד אחרי שניקית אותם, ואז תכניס שם את כל הדברים הכשרים לפסח בלבד, אבל אם תכניס שם חמץ הרי המקום צריך בדיקה בחזרה. ולכן אם אתה לא שם יותר חמץ במקרר, אז אחרי שניקית אותו תעשה בדיקה, מתי? לכתחילה בלילה ובדיעבד גם ביום זה מועיל. בדרך כלל גומרים לנקות את המקרר יומיים-שלושה לפני פסח, ובפרט השנה ששבת הגדול חל שבוע לפני פסח, וממילא כולם רגועים ומסודרים ואין שום בעיה, ולכן צריך לשים לב לזה, ובלילה תקח נר ותבדוק בלי ברכה. ואפילו שאתה רואה הכל בלי נר, בכל זאת אם תבדוק בלי נר לא תקיים מצוה ואם תבדוק עם נר תקיים מצוה בזה, אז תעמוד עם הנר

ותראה הכל, בלי להיכנס פנימה יותר מדי עם הנר, רק תבדוק ותראה למעלה ובמקפיא וכו'. **אבל הבדיקה הזאת בלי ברכה**, כי עדיין לא הגיע ליל ארבעה עשר בניסן.

אי אפשר להקל בבדיקת המקרר

יח. אבל מי שלא בדק את המקרר קודם לכן, **צריך לעשות בדיקה בליל ארבעה עשר**, ולכן יצטרך להוציא את הדברים החוצה, למרות שזו בעיה גדולה. או שיפנה אותם ממקום למקום בתוך המקרר, כדי שיוכל לבדוק את החמץ. ואין ברירה אחרת, כי אלו מקומות שחייבים בבדיקה, שהרי כל מקום שמכניסים בו חמץ צריך בדיקה. **מין הגאון רבנו עובדיה יוסף זצ"ל** למרות שיש מקומות שמיקל כשיש צורך ואפשר להקל על פי רבותינו הפוסקים, אבל בדבר הזה כתב שמקרר וארונות המטבח צריכים בדיקה. לכן אין להשתמט ולחפש קולות בנושא הזה.

עוף לא "כשר לפסח"

יט. מישהו שאל: האם מותר לו להשאיר בפסח עוף שלא כתוב עליו "כשר לפסח"? התשובה שהעוף הזה אין בו כלום, כי אין הבדל בין עוף של פסח לעוף של כל השנה כולה. **אבל השאלה אם מותר לאכול אותו בפסח?** אמנם גם זה מעיקר הדין מותר (סי' תמ"ז סעיף ה'), ואפילו פעם שכל אחד היה מולח את העוף בבית ויתכן שמכשיר אותו ורואה פירוורי לחם שם, ג"כ זה מותר. וקל וחומר בזמננו שמכשירים את העוף בחנות, ואיפה יש שם לחם?! אלא שאנשים רוצים להרגיש טוב ולהתחסד בפסח, שיהיה כתוב על העוף "כשר לפסח". אבל בכל אופן, **אם אתה שוטף את העוף הזה ושם אותו בשקית נקיה**, אין שום בעיה בזה, **ואפשר להשאיר אותו בפסח כי זה לא חמץ**, ואין בו חשש כלל ועיקר.

להיזהר להשאיר חמץ בתוך המקרר בפסח

כ. אבל אדם ששם דברי חמץ במקרר, **זה איסור גמור**. ואפילו חמץ של גוי שנמצא אצלך בבית, הגמרא במסכת פסחים (דף ו' ע"א) אומרת שצריך לעשות לו מחיצה בגובה עשר טפחים, ואפילו שזה לא שלך, שמא בטעות תקח ממנו בפסח. וכתוב בשלחן ערוך (סי' תמ"ח ס"ג) שחמץ שמכרת לגוי צריך להוציא אותו מחוץ לבית, והפוסקים (משנ"ב ס"ק י"ב) כתבו שאם אינו יכול להוציא את החמץ לבית הגוי אז שימכור את החדר. **אבל בוודאי שאדם לא ישים את החמץ בתוך המקרר בפסח**.

להשתמש במשאית לחם בפסח

כא. אחד שעובד במאפייה מסויימת בארץ, מקבל משאית בשביל חלוקה של לחמים ועוגות כל יום, ומאחורי המשאית יש ארגז שכולו מלא פירוורי לחם, ובעל הבית מוכר את החמץ. אבל בפסח הוא רוצה

לצאת לחופשה עם אשתו ובנו, ובעל הבית מרשה לו לטייל עם המשאית, אז הוא רוצה לקחת את המשאית שמלאה חמץ מאחורה. והוא אומר: הרי מכרנו את כל הארגז מאחורה לגוי, אבל את הקבינה לא מכרנו לו ועם זה אני נוסע בפסח, שהרי אי אפשר לפרק את זה מהארגז. **מה הדין בזה?** זה צחוק, כי אתה לוקח את החמץ של הגוי איתך לכל מקום, ואם הגוי שואל אותך: איפה החמץ שלי? אז תאמר לו: חכה אני נמצא בדימונה וכיו"ב, וככה כל פעם החמץ שלו נמצא במקום אחר... **לכן אי אפשר לעשות דבר כזה.**

סימן ט'

הלכות הסיבה וארבע כוסות

נושאי השיעור:

דין חיוב ההסיבה בליל הסדר. פירוש רש"י ורשב"ם בדין הסיבה על צד ימין. על איזה צד יסב איטר. איטר שטעה והיסב על צד אחר. אדם רגיל שטעה והיסב על צד ימין. "אין משיחין בשעת הסעודה". דין "כורך" בליל הסדר. שלא לדבר גם בכזית של האפיקומן. שתיית ארבע הכוסות ביין ממש. מי שאינו יכול לשתות יין בכל ארבעת הכוסות.

הסיבה – דרך של חירות

37א. בליל הסדר אנחנו צריכים להיות בדרך של חירות, ולכן צריך לאכול ולשתות את הדברים שהם זכר לגאולה בהסיבה, ומה הם? ארבע כזיתות של המצה, וארבע הכוסות של היין. ככה מסקנת הגמרא. כתוב במדרש (פרשת בשלח פרשה כ' סוף אות ט"ז) שרבותינו הסמיכו את זה על הפסוק "ויסב אלקים את העם דרך המדבר ים סוף" (שמות י"ג י"ח), ובפשט הפסוק הכוונה שעשה להם סיבוב דרך המדבר ים סוף, אבל רבותינו דורשים "מלמד שהושיבן בהסיבה", כלומר נתן להם לאכול ולשתות בדרך של חירות.

מחלוקת רש"י ורשב"ם בפירוש הגמרא

ב. הגמרא במסכת פסחים (ק"ח ע"א) אומרת: "הסיבת פרקדן לא שמיה הסיבה", כלומר אדם שאוכל על הגב זה לא נקרא הסיבה, מכמה סיבות. "הסיבת ימין לא שמיה הסיבה", כלומר אדם שמיסב על צד ימין זה לא נקרא הסיבה, כי לא נוח לאכול ככה. והגמרא ממשיכה: "ולא עוד אלא שזו סכנה שמא יקדים קנה לושט". על מה חוזר המשפט האחרון? רש"י אומר שזה חוזר על הקטע שלפניו, כלומר על הסיבת פרקדן, שאדם לא יאכל כשהוא מיסב על גבו שמא יקדים קנה לושט. ואילו רשב"ם אומר שזה חוזר על הקטע הסמוך, כלומר על הסיבת ימין, שאדם לא יסב על צד ימין לא רק בגלל שזה לא חירות, אלא גם מצד חשש של סכנה שמא יקדים קנה לושט. לכאורה הפשט שזה חוזר על הקטע האחרון הסמוך לו, וכפירוש רשב"ם. וא"כ מדוע רש"י פירש נגד הפשט? בהמשך נדע את הטעם לזה.

דין "איטר" בהסיבה תלוי במחלוקת הנ"ל

37 השיעור נמסר בשנת תשע"ה.

ג. כאן אנחנו מגיעים לשאלה מעניינת של **תרומת הדשן** (ח"א סי' קלו): **על איזה צד יסב אדם שמאלי?** האם על צד ימין כי זה יותר נוח לו או על צד שמאל כמו כולם? **לפי רש"י** הסיבה היחידה שאדם לא יסב על צד ימין זה בגלל שלא יוכל לאכול ולשתות ככה, וא"כ השמאלי יסב על צד ימין שלו, כי בצד שמאל הוא לא יוכל לאכול ולשתות בנוח. ככה יוצא לפי טעמו של רש"י. אבל **לפי רשב"ם** שמפרש מה שאמרה הגמרא "ולא עוד אלא שמא יקדים קנה לושט" על הסיבה לצד ימין, כלומר שאם אדם מיסב על צד ימין יש חשש שמא יקדים קנה לושט. למה? הוא מסביר שהושט של האכילה נמצא בצד ימין והקנה של הנשימה נמצא בצד שמאל, ולמעלה יש שם כעין כובע, שכאשר אדם מדבר הוא הולך לושט וסוגר את פתח האכילה כדי שהאדם יוכל לדבר דרך הקנה, וכאשר אדם אוכל הוא עובר לקנה וסוגר את פתח האויר, כדי שהאדם יוכל לאכול דרך הושט. וא"כ כשהאדם מיסב על צד ימין, הרי באופן אוטומטי הכובע הזה הולך לושט שנמצא בצד ימין בגלל כח המשיכה, וממילא האוכל יכול להיכנס דרך הקנה שנמצא בצד שמאלו, והאדם יכול להסתכן ח"ו. ככה כותב רשב"ם. וא"כ זו סכנת נפשות להסב על צד ימין.

מסקנת הרב תרומת הדשן בזה

ד. ולפי זה אומר **הרב תרומת הדשן**: אמנם אם האדם השמאלי יסב על צד שמאלו לא יהיה לו נוח באכילה, וא"כ לא שמיה הסיבה כמו שכתב רש"י, אבל מה אכפת לנו?! הרי אם יסב על צד ימין רשב"ם כותב שזה סכנה, אז מה עדיף? קודם כל שישמור על הבריאות שלו. לכן גם איטר שהוא שמאלי יסב על צד שמאל של כל אדם, אע"פ שזה לא נוח לו. ככה כותב תרומת הדשן. אמנם מרן בשלחן ערוך לא דיבר על זה בכלל, אבל בבית יוסף (סי' תע"ב) הביא דברי תרומת הדשן האלה. והרמ"א (שם) ג"כ העתיק דברי תרומת הדשן להלכה, **שגם שמאלי יסב על צד שמאל של כל אדם**, ואפילו שלא נוח לו כי העיקר הבריאות. וככה כותבים רוב ככל הפוסקים להלכה (והראשונים ג"כ לא דיברו בזה).

אין חשש בזה שמא יקדים קנה לושט

ה. אבל **מרן ראש הישיבה שליט"א** (אור תורה סיון תשע"ו) אומר שזה לא מדויק, כי מה שכתב רשב"ם שהושט בצד ימין והקנה בצד שמאל ולכן אם מיסב על צד ימין יש בזה סכנה, במחילה מכבוד תורתו אין הדברים עומדים במבחן המציאות לכל הפחות בזמננו, **כי הושט והקנה זה לא ימין ושמאל אלא קדימה ואחורה**, וממילא לא שייך שום סכנה כשאדם יסב על צד ימין. והביא שם מקורות לזה. וכנראה הרשב"ם לא התמצא בענייני רפואה. ולפ"ז נבין למה רש"י פירש נגד הפשט הפשוט בגמרא, כי לכאורה המשפט "ולא עוד אלא שמא יקדים קנה לושט" חוזר על הקטע האחרון ולא על שלפניו, כלומר על הסיבת ימין ולא על הסיבת פרקדן, ואילו רש"י פירש שזה חוזר על הקטע שלפניו שזה הסיבת פרקדן, למה? **כי**

רש"י היה רופא, ויש לזה כמה הוכחות מפירושו בש"ס שידע דברים ע"פ הרפואה [ומרן ראש הישיבה כותב יותר מזה, שיש כמה דברים שרש"י והרמב"ם כתבו בענין הרפואה, ורש"י צדק יותר מהרמב"ם. עד כדי כך. והטעם לזה, כי הרמב"ם לקח דבריו מספרי היוונים, ואילו רש"י לקח דבריו באופן מעשי]. ולכן הוא ידע שזה לא נכון שהושט בצד ימין והקנה בצד שמאל, אלא הם נמצאים קדימה ואחורה. ולפ"ז דברי הגמרא ברורים, שאם מיסב פרקדן על גבו יש חשש שמא יקדים קנה לושט, כי הקנה נמצא לצד הגרון והושט נמצא אחורה, וא"כ יש חשש שמא יקדים קנה לושט. אבל אם מיסב על צד ימין, אין כאן חשש שמא יקדים קנה לושט כלל.

הויכוח בזה אינו הלכתי אלא רפואי

ו. צריך להבין, שאם זה היה ויכוח הלכתי, מי אנחנו שנכריע נגד הראשונים?! אבל כיון שזה לא ויכוח הלכתי אלא רפואי, שהרשב"ם אומר שיש סכנה כי זה בצד ימין וזה בצד שמאל, הרי אפשר להתווכח איתו ברפואה, כי הוא לא היה רופא אלא יושב ולמד תורה. לכן אמנם בגמרא מי אנחנו אפסי אפסי שנחלוק על הרשב"ם?! ובוודאי לא נוכל להתווכח איתו בהלכה. אבל כיון שכאן הוא אמר דבר רפואי, אז מעירים עליו במחילה מכבודו. ואם תשאלו כל מי שעובד באמבולנס: איפה נמצאים הקנה והושט בצד ימין או שמאל? הוא יענה לכם: זה בכלל לא ימין ושמאל אלא קדימה ואחורה. ולכן אין מה לחשוש בזה. וגם הרדב"ז (ח"ג סי' תקפד) אומר שזה לא נכון שיש חשש סכנה בזה, כי ראינו הרבה אוכלים על צד ימין ולא מסתכנים בכלל. ולכן הוא כותב שאדם שמאלי יסב על צד ימינו, כי אין סכנה בזה. ועוד כמה חכמים כתבו ככה. וא"כ אמנם רוב הפוסקים כתבו ששמאלי יסב על צד שמאל כמו כל אדם מפני הסכנה, אבל הנה מתברר שזה לא נכון, ורש"י שהיה רופא ידע וצדק בזה.

ההלכה למעשה בזה

ז. לפי זה אדרבה פירושו של רש"י בגמרא הוא שעומד במציאות היום, שהסיבה היחידה שהסיבת ימין לא שמיה הסיבה, מפני שלא נוח לאדם לאכול ככה. וא"כ יוצא שאדם שמאלי אדרבה עליו להסב על צד ימין, כדי שיוכל להשתמש בצד שמאל, ואין שום סכנה בזה. ולכן אמנם במשך שנים היינו פוסקים שגם שמאלי מיסב על צד שמאל כמו כל אדם, כיון שלא ידענו את המציאות וחששנו מזה, אבל היום התברר שאין מה לחשוש בזה, ולכן הלכה למעשה שהשמאלי יסב על צד ימינו. ככה כותב הרדב"ז (שם), וככה פוסק מרן ראש הישיבה הגאון רבנו מאיר מאזוז שליט"א (שהקב"ה ישלח לו רפואה שלימה במהרה, יחזקהו ויאמצהו, ויאריך ימיו בטוב ושנותיו בנעימים, בבראות גוף ונפש, אמן).

מי שלמד את הענין היטב יודע

ח. אמנם מי שלא למד את הענין הזה לעומק וישמע את ההלכה הזאת, מיד יתפלא ויאמר שהרמ"א וכף החיים ומשנה ברורה שכותבים שגם שמאלי מיסב על צד שמאל כמו כולם. אבל כדאי ללמוד את הדברים במקורם. ולכן אם יבוא אליך שמאלי ויגיד לך שזה קשה לו להסב על צד שמאל של כל אדם, **תגייד לו שהוא יכול להסב על צד ימין**, כי זה לא מסוכן כלל, ואפילו תחתום לו ערבות מערב החג עד מוצאי החג שהכל יהיה בסדר...

דין אדם רגיל שהיסב על צד ימין

ט. ההלכה אומרת שאדם רגיל שמיסב על צד ימין זה לא נחשב לו הסיבה, למה? **כי זו לא "דרך חירות"**, שהרי אדם בן חורין רוצה להרגיש נוח ונינוח באכילה, ואם מיסב על צד ימין הרי אינו נינוח בכלל, מפני שצריך להשתמש ביד ימין שלו, ואם ישען עליה איך יאכל וישתה, וממילא כשעושה דבר כזה זה לא נראה דרך חירות, ואדרבה הוא נראה עבד שבעל הבית העניש אותו שיאכל ככה... אבל בן חורין צריך לאכול בכיף ולא בדוחק ובלחץ, **לכן אם היסב על צד ימין לא יצא ידי חובתו**, וצריך לחזור ולהסב על צד שמאל.

איטר שטעה והיסב בצד אחר, האם צריך לחזור?

י. ומה הדין לגבי "איטר" בזה? **מרן ראש הישיבה שליט"א** במשך שנים ארוכות לפני שגילה את התגלית הרפואית, כתב ככה: ההלכה אומרת שאדם שלא היסב או אדם רגיל שהיסב על צד ימין, עליו לחזור ולאכול פעם נוספת בהסיבה על צד שמאל. **אבל אדם איטר שטעה והיסב על צד ימין, בדיעבד עלתה לו הסיבה**, ולא צריך לחזור ולאכול כשהוא מיסב על צד שמאל, מדוע? בגלל שיש כאן שלשה ספיקות, "ספק ספק ספיקא": **ספק ראשון**, שמא כדעת **הראב"ה** שבזמן הזה שרגילים במשך השנה לאכול רגיל על הכסא ולא בהסיבה, אז לא צריך להסב בפסח. וא"כ בוודאי שאיטר לא יצטרך לחזור ולאכול בהסיבה. **ספק שני**, אם תמצא לומר כדעת רוב הפוסקים שגם בזמננו צריך להסב בפסח, כי אמנם היום במשך השנה גם "בן חורין" אוכל בצורה רגילה, אבל מי שיושב רגיל יתכן שהוא עבד ויתכן שהוא בן חורין, ואילו מי שמיסב הרי בוודאי שהוא בן חורין ולא עבד, כי אחרת האדון שלו יקפוץ עליו... אבל עדיין שמא הלכה כדעת **רש"י**, שצריך להסב על הצד השני של היד שמתמש בה, וממילא כיון שאיטר משתמש ביד שמאלו אז צריך להסב על צד ימין. **ספק שלישי**, אם תמצא לומר שהלכה כדעת רשב"ם שלא להסב על צד ימין מפני הסכנה, מכל מקום שמא כדעת **מהרש"ל רבי שלמה לוריא** (הובא בב"ח ר"ס תע"ב), שאומר שגם לדעת רשב"ם שסכנה להסב על צד ימין אם היסב עלתה לו הסיבה, שהרי יש צד להסב על צד ימין מפני שזה נוח יותר, ויש צד להסב על צד שמאל מפני הסכנה, וא"כ כוונת רשב"ם בזה רק לכתחילה, אבל

בדיעבד שהיסב על צד ימין עלתה לו הסיבה, שהרי כבר אכל ככה ולא הסתכן מזה, וא"כ יצא ידי חובה. ולכן בזמנו מרן ראש הישיבה שליט"א פסק שאם אדם שמאלי היסב על צד ימין, יש לנו שלשה ספיקות להקל שלא יצטרך לחזור ולהסב כדין (אור תורה ניסן תש"ן סי' צ"ב שאלה ב'). אבל החידוש הוא שלפני כמה שנים, **מרן ראש הישיבה כתב באור תורה** (סיון תשע"ו סי' קכ"א אות ב') **שאיטר יכול להסב לכתחילה על צד ימין**, וכמו שאמרנו. (וכן הורה בשיעורו הנדפס בעלון בית נאמן גליון 57 אות י"ט. וע"ע באו"ת ניסן תש"ן סי' צ"ב אות ב', ובאלול תש"ן עמ' תתע"ג, ובתמוז תשע"ז סי' ק"י אות ט').

אין משיחין בשעת ההסיבה

יא. הגמרא בתענית (ה' ע"ב) אומרת "**אין משיחין בשעת הסעודה**", וזה כלל שמלמדים את כל הילדים בגן. אבל **הרב כף החיים** מביא שאלה של **הפרישה** (סי' ק"ע אות א') שכותב: נער הייתי גם זקנתי ולא ראיתי צדיק שלא משיח בשעת הסעודה, אף אחד לא נזהר בזה, וגם אף אחד לא מסתכן, אלא אוכלים כרגיל ב"ה. ולכן נראה לי שכל זה דוקא בזמנם שהיו אוכלים בהסיבה כל השנה, וממילא אם מדברים בשעת הסעודה היתה להם סכנה, **אבל אנחנו שאוכלים בישיבה כרגיל אין סכנה בזה**. ולכן כולם לא מקפידים שלא לדבר בשעת הסעודה. **מרן החיד"א ע"ה** (ברכי יוסף שם אות א') הביא את דברי הפרישה האלה, ושיבח אותם. והרב כף החיים שם מוסיף, שלפי זה בליל הסדר שאוכלים את הכזיתות בהסיבה, **צריך להיזהר שלא לדבר בכלל**.

לא כדאי לדבר ממוציא מצה עד כורך

יב. כתוב בשלחן ערוך (סי' תע"ה ס"א): כשאדם מברך על אכילת המצה, ישתדל שלא לדבר עד אכילת הכורך, למה? כי לפי דעת הלל הזקן אכילת מצה לבד זה לא בסדר, אלא צריך לאכול אותה ביחד עם המרור, "על מצות ומרורים יאכלוהו" (במדבר ט' י"א). **והאמת שגם לדעת הלל זה לא בזמננו אלא בזמן שבית המקדש קיים**, למה? כי בזמן הזה חובת האכילה של המצה היא מדאורייתא, ואילו חובת האכילה של המרור היא מדרבנן, וא"כ גם לדעת הלל אי אפשר לאכול אותם ביחד בזמן הזה, שהרי יבוא טעם המרור מדרבנן ויבטל טעם המצה מדאורייתא. ולכן כשאוכלים את הכורך אומרים "**זכר למקדש כהלל הזקן שהיה כורכן ואוכלן בבת אחת**", ולא הכוונה שהלל היה בבית המקדש, אלא זכר לזמן המקדש שאז גם המצה וגם המרור היו דאורייתא, וממילא לדעת הלל צריך לאכול אותם גם יחד, "לקיים מה שנאמר על מצות ומרורים יאכלוהו". אבל זה לא בזמננו וגם הלל היום לא היה אוכל ככה. ולכן מרן השלחן ערוך אומר שכדאי לא לדבר מאכילת המצה עד אכילת הכורך, כדי שברכת "על אכילת מצה" וברכת "על אכילת מרור" יחולו גם על הכורך. **אמנם זה לא חובה רק כדאי להיזהר בזה**.

למה אין "לשם יחוד" לפני המרור והכורך?

יג. מרן ראש הישיבה שליט"א הוסיף בזה, שלכן מרן הבן איש חי ע"ה עשה "לשם יחוד" בכל מצוה בליל הסדר, חוץ מהמרור והכורך שלא עשה להם לשם יחוד. ומרן רבי חויתה ע"ה תמה: איפה נעלם לשם יחוד כאן? ואמר שכנראה זה נשמט, ולכן בהגדה שלו "מגיד דבריו ליעקב" הוסיף לשם יחוד שם. אבל מרן ראש הישיבה אומר שזה לא נשמט מגאון העולם הבן איש חי, אלא עשה את זה בכוונה מכוונת, כי מרן כתב שלכתחילה לא לדבר ביניהם, ולכן לא עשה "לשם יחוד" שם (ומי שרוצה יכול להוסיף בלשם יחוד שאומרים לפני נטילת ידים ואכילת המצה, עוד לשם יחוד על המרור ועל הכורך, ויאמר הכל ביחד).

צריך להיזהר שלא לדבר גם באכילת האפיקומן

יד. ולכן אם מישהו מדבר בנטילה ובאכילת המצה משתיקים אותו, כי כדאי שלא לדבר עד הכורך. אבל ראיתי את אבא שליט"א שהיה משתיק גם מי שהיה מדבר באכילת האפיקומן. וכשהייתי קטן לא הבנתי מה הטעם לזה, שהרי אכלנו סעודה וכבר דיברנו הרבה באמצע, אז מה הבעיה?! אם בגלל הזמן, הרי בשיעור של "אכילת פרס" אתה יכול לאכול שלשה כזיתים, אז מה הבעיה?! אלא בגלל דברי הפרישה שאמרנו, שדברי הגמרא "אין משיחין בשעת הסעודה" זה בגלל ההסיבה, ולכן כל השנה אנחנו לא מקפידים בזה כי אנחנו לא אוכלים בהסיבה, אבל בליל הסדר שאוכלים בהסיבה צריך להיזהר לא לדבר בכלל. וא"כ אין הפרש בין הכזיתות של המצה, ובין הכזיתות של הכורך ובין הכזית של האפיקומן, כי כל פעם שאתה אוכל בהסיבה צריך להיזהר בזה. וזה מה שאמרה הגמרא "הסיבת פרקדן לא שמיה הסיבה, ולא עוד אלא שמא יקדים קנה לושט" (לפי פירוש רש"י), כי כאשר אדם אוכל על הגב זה מסוכן, ולפעמים הילד אוהב לשכב ולאכול במבה ובסלי וכדו', וההורים צועקים עליו: תיזהר זה מסוכן, תאכל בישיבה. למה? כי אפילו שאתה לא מדבר באכילה הרי זו סכנה לאכול ככה. אבל כאשר בהסיבה על צד שמאל אין סכנה בזה, אלא שאם אתה מדבר באכילה זה דבר חדש וזו סכנה ח"ו. לכן בשעה שאדם עושה הסיבה יש להיזהר שלא לדבר בכלל.

שתיית יין בארבעת הכוסות

טו. לגבי שתיית ארבע הכוסות. מבואר בירושלמי שראוי שיהיה יין ממש, כי זה "דרך חירות". אבל לפעמים אדם שותה בכוסות הראשונות יין ממש, ועלול לקיים מה שנאמר "וישכב וירדם" (יונה א' ה'), למה? כי ביום ערב פסח לא אוכלים כלום, אז הוא מגיע לליל הסדר רעב ושותה יין "אליבא ריקניא", והראש שלו עלול להסתחרר מזה, וממילא לא יעשה את הסדר כמו שצריך. מה יעשה? לפחות בשתי הכוסות האחרונות ישתה יין, ובשתי הכוסות הראשונות ישתה מיץ ענבים, וזה עדיף.

ארבעת הכוסות אינן חטיבה אחת

טז. מגין לנו הדבר הזה? בגמרא בפסחים (ק"ח ע"א) כתוב: חכמים אמרו בבית המדרש, מצה צריכה הסיבה ומרור אינו צריך הסיבה, למה? כי מצה זה זכר לחירות ושייך בה הסיבה, ואילו מרור זה זכר לשעבוד ולא שייך בו הסיבה. **אבל מה דינו של היין?** מחלוקת בזה, יש אומרים משמו של רב נחמן שצריך הסיבה, ויש אומרים משמו של רב נחמן שלא צריך הסיבה. איך זה יתכן? הגמרא אומרת שאין ויכוח ביניהם, **זה בשתי הכוסות הראשונות וזה בשתי הכוסות האחרונות.** ושתי דעות בדבר הזה, יש אומרים שבשתי הכוסות הראשונות צריך הסיבה, שהרי הגאולה והחירות התחילה בהם, אבל בשתי הכוסות האחרונות "מאי דהוה הוה", כי זה כבר אחרי הגאולה, וממילא לא צריך להסב בהם. ויש אומרים הפוך, שבשתי הכוסות הראשונות לא צריך הסיבה, כי באותה שעה עדיין קוראים בהגדה "עבדים היינו לפרעה במצרים", אבל בשתי הכוסות האחרונות זה אחרי שגמרנו את ההגדה, וכבר אומרים הלל ושירה על הגאולה, וא"כ צריך להסב בהם. ואומרת הגמרא שם, **וכיון שיש שתי דעות בדבר הזה, לכן יסב בכל ארבעת הכוסות.** (וממילא גם אי אפשר לצרף את זה לספק ספיקא, כי אחרי שהגמרא הכריעה אז ככה ההלכה). למדנו מכאן שארבעת הכוסות הם לא חטיבה אחת.

מסקנת ההלכה

יז. ולפי זה אמנם מבואר בירושלמי שטוב לשתות בארבעת הכוסות יין ממש, ולא מיץ ענבים שלא משכר ומשמח את האדם, אבל אדם שלא יכול לעשות ככה בכל ארבעת הכוסות, **אז לפחות בשתי הכוסות האחרונות ישתה יין ממש**, כי זה כבר אחרי שאכל ושבע וממילא זה לא שתיה על קיבה ריקה, ועל ידי כך לא ישתכר מזה. וגם אם ישתכר מזה, הרי תיכף ומיד ילך לישון, ואין שום חשש.